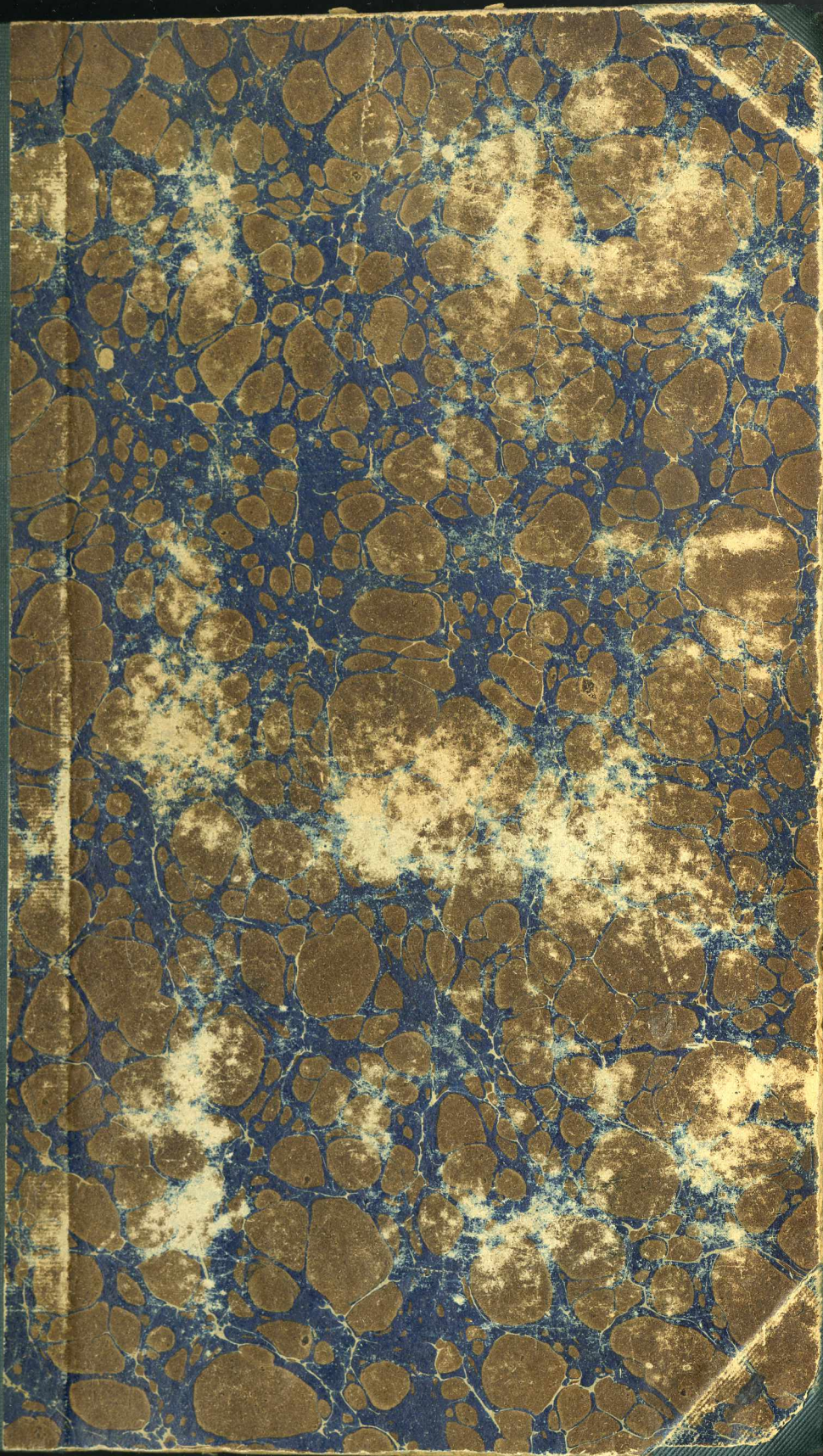

Politikai
röpiratok.

130.

130

1142

GAZDASÁGI
ÉS
NEMZETGAZDÁSZATI
DOLGOZATOK.

IRTA

HAJNIK JÁNOS.

5.

BUDAPEST, 1875.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IRODALMI INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

5172 00769049

DE BALLAGI GÉZA

ELŐSZÓ.

Hajnik János azon szakférfiak sorába tartozik, a kik kitünő elméleti képzettséget gazdag gyakorlati tapasztalatokkal egyesítenek. A negyvenes évektől kezdve a mai napig szakadatlanul a mezőgazdaság terén működve, egymásután több nagy birtok kezelését vezette: s a vezetése alatt állott uradalmak mindegyikénél oly eredményeket volt képes felmutatni, melyek nemesak az illető birtokosok anyagi érdekeinek a lehető legnagyobb mértékben megfeleleltek, hanem egyuttal a közelismerést szerezték meg fáradhatlan alkotójuknak. E kiterjedt gyakorlati tevékenység mellett Hajnik ur nem szünt meg folytonosan közreműködni a mezőgazdasági szakirodalom terén. Irodalmi művei méltán tekinthetők egy tapasztalatokban gazdag élet becses eredményeinek s oly alkatelemeit képezik a nemzet szellemi életének, melyeket egyes folyóiratokban szétszórva az enyészetnek átengedni nagy kár volna.

Alulirt társulat azon nézetben van, hogy midőn e derék gazdasági író munkálatait összegyűjtve, azokat ezennel a közönség rendelkezésére bocsátja: a művelt gazdaközönségnek némi szolgálatot tesz s egyuttal a hazai szakirodalom szempontjából is méltánylandó tisztet teljesít.

Franklin-Társulat

magyar irodalmi intézet és könyvnyomda.

T A R T A L O M.

	Lap
Visszapillantások 1855-re	1
Reflexiók Sopronból	8
A felső-tiszavidéki gazdasági egyesület központi segélyző-bizottmánya elnökéhez	35
Czenki utóhangok	38
Gedellői hangok	40
Hajnik Pálhoz levél	45
A sopronmegyei czukorgyártásnak fokozatos emelkedése és ennek következtében az ott általános emelkedett közjólét és vagyoni gyarapodás	49
A czukoriparnak hazánkban fejlődését és jelen állapotát érdeklő levelek	51
Még néhány szó a répatermelés költségeiről és ennek néhány módo- zatairól	70
Arad-Temesvár környéke, tekintettel az ottani általános gazdasági viszonyokra, és egy-két szó a bérrendszerről	73
Általános eszmék a szellemi és anyagi tőkék hatása felől, tekintettel gazdasági népszerűségi viszonyainkra	80
Budapest, október 29.	83
A magyar államjóságot	89
Közgazdaság	95
A buzanemesítés kérdéséhez	100
Az 1874-ki termésről	115
Mezőgazdasági termelésünk kérdéséhez	129
Nemzetgazdasági levelek külföldről	132

Visszapillantások 1855-re.

Legördült ismét egy év! s habár nemzetek évezredes életében egy év lefolyása, csak parányi kis hézagot töltvén be, nem bir általában nagy jelentőséggel; de édes hazánk jelen — mezőgazdaságilag átalakuló — szakában, egy rövid év is nagy fontossággal birhat, ha ez — mintegy előpostája felébredt öntudatnak s bennünket biztos reményre jogosít, hogy a megtört ösvényen többé meg nem állapodhatunk, hanem mindig előre fogunk törekedni, jól tudván azt: hogy a természetben nincs megállapodás, s hogy aki bár egykissé megállapodik is, okvetlenül elmarad.

Legyen szabad nekünk is a „Levelkék“ szellemdús írójával ismételnünk: hogy a lefolyt évben, mezőgazdasági fejlődésünk, tagadhatatlanul nevezetes haladást tett. Nem lehet el nem ismerünk, hogy ez évben, a több évek óta felmerült újabb gazdasági eszmék s tanok szembetűnőleg terjedtek; hogy legsürgősb teendőinkről nézeteink s felfogásaink mindinkább tisztultak; hogy napról napra világosabban látjuk a célt, mely után ernyedetlenül törekednünk kell, s hogy sietünk megbarátkozni a segédmódok-s eszközökkel, melyek majdnem egyedül, a kivánt célhoz vezetni képesek; egy szóval, itt is, ott is, s majdnem mindenütt, életrevaló sürgést, mozgást tapasztalhatunk, s lehetetlen gazdasági működésünk terén fel nem ismerni az öntudatos előrehaladást, mely legbiztosabb záloga annak, hogy a felismert uton, a kijelölt eszközökkel minden további csüggedés, ingadozás nélkül, világos öntudattal fogjuk azt tovább fejteni s előmozdítani.

De ennek biztos záloga egyszersmind abban is rejlik, hogy hazánknak legértelmesebb része — a birtokos osztály — jelenleg maga is örömmel foglalkozik gazdasága, birtoka rendezésével és

kezelésével, és hogy megbarátkozván ezen foglalkozás nemesebb oldalával, egyszersmind felismerve azt, miszerint a birtok legbiztosabb alapja közvagyonosodásunk s általános anyagi emelkedésünknek, (melyet a szellemi emelkedés nyomban szokott követni), a birtokot ápolni, javítani, nemesíteni, egyszóval gazdagon jövedelmezővé tenni, minden módon buzgólkodik.

Hol sok értelmiség, sok életrevalósággal s kitartással találkozik, ott a jó siker el nem maradhat. És nem lehet, hogy ez nálunk is úgy ne legyen! Nem fog hiányzani immár nálunk az értelmiség; mert a birtokos osztály a mezőgazdasággal foglalkozván, a mindennapi gyakorlat, a felkarolt ujjab eszméknek tanulmányozása, az előbbre haladott gazdaságoknak megtekintése, a megkedvelt themának kölcsönös s gyakori megvitatása útján, az általános gazdasági értelmiségnek fejlődni s terjedni kell. De nem fog nálunk immár hiányozni a tevékeny erő s kitartás sem! mert ezeket a felkarolt világos öntudat fogja vezélni s buzdítani.

Gazdaközönségünk a legközelebb lefolyt évben, gazdasági fejlődésünk terén többet mutathat fel, mint ezelőtt majdnem 5—10 év alatt. Mindenfelé látjuk immár alkalmazva a helyesebb termelési arányokat, felismerve találjuk a gazdagabb takarmánytermelésnek elvitázhatlan becsét; nem találunk már gazdát, ki el ne ismerné, hogy a trágya gazdagabb termelésünknek legfőbb emeltyüje; általános kezd lenni a panasz, hogy a trágya kellő mértékben majdnem mindenütt nagyban hiányzik, és ennek természetes következményül élénkül mutatkozik a több trágya utáni törekvés; és általános kezd lenni a meggyőződés, hogy két—háromszoros arányban kiállított több trágyát is megbir földünk, ha azt kellőleg használjuk oly termények alá, melyek a trágyát elbirják; s hogy több trágyával többször is termelhetünk egy évben, és csak meglegyen egyszer a sokkal több trágya, nem lesz többé tiszta ugar! Örömmel tapasztalhatjuk továbbá, hogy a takarmánytermelés körül kellőleg méltányoltatik a répafélék termelése; számtalan nagy birtokban találván immár nagyobb terjedelmű répaföldeket, hol ez csak néhány év előtt is, vagy egészen ismeretlen, vagy a termesztés sok bajjal s költséggel járónak találtatván, felette elhanyagoltatott. — Elég tanuság erre a többek között a mult évben számos új répaczukor-gyári vállala-

toknak keletkezése. Belátjuk immár: hogy a répa, vagy ennek hulladéka, igen becses takarmány, mert ezzel a polyvát, tőzeget, egyéb hulladékokat, és különösen nagy mennyiségű szalmánkat, teljesen mint takarmányt használhatjuk fel; midőn ezelőtt ezek csak félig szolgáltak takarmányul, nagyobb részben csak kevés értékű trágyát adván, gyapju, hus, vagy egyéb nyers termények helyett; de épen ez oknál fogva, még oly birtokokban is látjuk immár a répatermelésnek előmenetelét, hol aránytalanul nagy számban levén a rétek, eddig ennek termelése fölöslegesnek tartott. — Eddig voltak számos gazdák, kik kevés takarmánnyal, sok marhát akartak haszonnal tartani; de e felfogás ferdeségét ma már a nagyobb rész belátja, s csak annyi marhát tart időről időre, amennyinek elegendő táplálékot képes adni; a marha is csak úgy adván egyéb hasznon felül több trágyát, ha elegendő takarmánnyal láttatik el.

A trágya kezelése körül szintén mindenféle nagyobb rendet és szorgalmat találhatunk, s nem sokára megérjük azon időt, midőn a gazda a trágyahalmot, öntudatos büszkeséggel fogja mindenkinek bemutatni. Kezdjük már általában alkalmazni a trágyának ganajlével vagy egyéb nedvességgeli öntözését; — kezdjük már számtalan helyen használni a mesterséges trágyaszereket, készítvén a hol s a miből csak lehet compost-halmokat. Évek multával bizonyosan úgy lesz, hogy ha egy földmivelő gazdánál — mindezeket első figyelmünk tárgyául tekintve — a fentebb elősorolt dolgokat elhanyagolva, vagy kevésbé méltányolva fogjuk szemlélni, úgy az egyéb gazdasági állapotokról is, egyszerűre leszen kellő és fokozatos fogalmunk.

De mindezen elősorolt előmenetelünknel nagyobb haladást tettünk a gazdasági eszközök és gépek majdnem tömeges felkarolása körül.

A nagybecsű „Gazdasági Lapok“ már több év óta ernyedetlenül buzgólkodtak kimutatni: a jobb gazdasági eszközök s különféle gépek hasznosságát; különösen e lapoknak érdemdús főszerkesztője, ritka ügyszeretettel s páratlan tárgyavatottsággal, egy perczig sem szünt agitálni e téren, lelkesen s meggyőzőleg szólván szívhez úgy, mint észhez, szólván egyszersmind a nemzet hazafiságához; és csak legközelebb is szerencsés volt a gazdaközönség e

lankadatlan szorgalommal összeállított tárházból — a vetőgépek ügyében — egy rendkívül becses adatot nyerni, melynek további fejtegetése s elvitázhatlanul megállapítandó constatirozása végett nincs más tenni valónk, minthogy mindannyian — kik már százan is vagyunk — tapasztalásokat tegyünk, s a szent ügy előmozdítása tekintetéből, közöljük azokat a gazdaközönséggel.

Legyenek ezuttal felkérve tisztelt olvasóim, felkérve mindazon tisztelt férfiak s birtokos urak, kiknek bizalma által szerencsés voltam részesülhetni azon előnyben, hogy csekély szolgálatom által, a vetőgépek ügyét előmozdithattam; s közöljék alkalmilag e lapokban, a náluk használatban levő gépek eredményeit.

Tagadhatatlan, hogy a vetőgépek körüli mozgalom ez évben nagy lendületet nyert, és ezt méltán potenciozta a „Gazd. Lapok“ szerkesztőségének ez év vége felé közrebocsátott közleménye, az Ercsi uradalmi nagyobbszerű eredményekről, melyeknek kedvező hatása a mozgalmat szembetűnőleg élesztette, mint ezt számos legutóbbi megrendelések s tudakozódások tanúsítják.

Ugyan ez áll a vas-ekék, ló-kapák, újabb szerkezetű vas boronák, angol gyűjtő-gereblyék, szecska- s répvágó, kukoriczamorzsoló s hasonló gépek ügyében, úgy hogy el lehet mondani, miszerint az ezek körüli mozgalom ez évben határozott jellemet s öntudatos felfogást tanúsított.

Mit mondjunk a cséplőgépekről? Már évek óta kezdtek ezek is a hazában terjedni, de bátran elmondhatjuk, miszerint e részben a legközelebb lefolyt évben több történt, mint ezelőtt 5—10 év alatt.

Alig lehet nélkülözhetlenebb gépünk, mint éppen a cséplőgép — ez teszi a gazdát függetlenné, ez oldja meg a bilincseket, melyekre volt kárhóztatva a gazda, midőn Isten segítségével saját szorgalma gyümölcsének élvezetében a helyi viszonyok, az emberi kezek szűke, sokszor a munkások túlszigázott követelése akadályozták. — Ott van a csűrökben az Istennek gazdag áldása, ott vannak az Isten szabad ege alatt a számnélküli roppant asztagok, s gyakran alig van elég magunk, hogy őszi vetéseinket annak idejében elvégezhessük. Ily körülmények között — különösen a dúsgazdag alföld roppant kiterjedésű birtokain, az Isten áldása átok gyanánt nehezkedik a gazdára; s itt akaratlanul eszembe jut-

nak, korán elhunyt, de emléünkben örökké fenmaradó felejthetlen **Klauzál**-unknak számtalanszor ismételt szavai „hogy az alföldöni gazdag termés a nagybirtokosra akkor mindig átok volt, s inkább volt kívánatos a közép termés; mert ily esetben a közép termést aránylag jutányosabban lehetett összetakarítani, s nyomtatók által annak idejében biztosabban kimunkáltatni, mint ellenkező esetben, midőn sokszor temérdek maradott takarítlanul is, a betakarított pedig nagyszerűen lett martaléka később az idők viszontagságainak; mert gyakran egész télen keresztül a jövő tavaszig kinyomtatlanul maradtak az asztagok, s sokszor annak fele is végképen semmivé lett.“

1834- vagy 1835-ről jól emlékezem, midőn márczius végével Tót-Megyerről felfogadott nyomtatók több száz lóval küldettek le a derek-egyházi pusztára: kinyomtatni a fenmaradott, s a tél által tetemesen megrongált 2000 öl hosszaságu buza-asztagokat. — De szóljunk ugyan az alföldi nagybirtokra nézve ez idő szerint is. E tekintetben biztos adatok nyomán mondhatjuk, miszerint ott számos nagyobb birtokosok a mult őszszel negyed részért voltak kénytelenek nyomtatókat fogadni; — tehát 1000 pmérő buza nyomtatása díjául kénytelenek voltak 25 pmérőt adni oly buzából, melynek mérejét helyben 6 pfton felül szivesen megvásárolt a kereskedő. — Ha a 25 pmérőnek árát csak 6 pfttal vesszük, kitűnik, hogy 100 pmérőnek nyomtatása 150 pftba került, vagyis 1 pmérő 1 ft 50 krba. Ha még hozzá tesszük, miszerint számos nagy birtokos található ott, kinek megterem 20,000 pm. buzája, és ennek kinyomtatási díját számokban 30,000 pftokban fejezzük ki, ugy egész nagyszerűségében adjuk a dolgót, a mint van, s kimutatjuk azon roppant anyagi veszteséget, mit még eddig elegendő gépek hiányában ott a birtokos elviselni kénytelen. Szárazon, röviden ide iktatjuk még, miszerint nálunk cséplőgépek mellett 100 pmérőnek kicséplése nem kerül többbe, mint legfeljebb 16 ft 40 krba, vagyis egy pmérő 10 krba, — e szerint 20,000 pmérőnél ott a cséplés kerülné 3333 ft 20 krba, vagyis 20,000 pmérőnél megtakaríthatunk 26,666 frt 40 krt. E nagy számok mellett felesleges lenne, hosszasan fejtegetni a nyomtatásnak általánosan felismert hibáit, és azon roppant kárt, mely szemben, szalmában s polyvában okvetlenül mutatkozik, s elegendőnek tartjuk ezt ime csak

röviden megemlíteni: — a takarékos, s minden izéket felhasználni szerető gazda vonhat ebből is tanuságot.

Ezen megczáfolhatlan tények után tehát lehet-e okszerű gondolkozó, s eme bilincsekből menekülni ohajtó birtokosnak más feladata, mint a szükséges módok s eszközök megszerzéséről gondoskodni, melyek gyökeresen segíthetnek.

Ha még 10 — 20 évvel ezelőtt kellett volna ily nyomasztó bajokon segíteni, nehezebb leendett volna a feladat; de a jelen kornak e tekintetben nagyszerű kifejlődésénél fogva birhatunk immár oly cséplőgépeket is, melyek transportabilis alakban, gőzerővel hajtva, s naponta 250—300 pmérőt dolgozva fel, nagyszerű mértékben segíthetnek ezen átokként eddig reánk nehezedett bajon. — Egy évi megtakarítása oly nagy összegnek, mint fentebb kimutattuk, 5—6 ily gépnek beszerzésére elegendő forrást nyújthat.

Nem csoda tehát, hogy éppen ily gépek megszerzése körül jelenleg az alföld nagy birtokosai elvitázhatlanul mozognak, s mint tudjuk, több ily gép van már utban, s jövőre számtalan ily gépeknek megrendelése van határozott szándékban, — oly helyeken is, hol még csak egy év előtt hasonló — nagyobb szerű ugyan, de gyökeres orvoslásra számított intézkedésekről alig mertek gondolni.

Előre tehát bátran! s midőn hatalmunkban van, rázzuk le a bilincseket, és tegyük magunkat — a körülmények nyomorúságaitól — függetlenekké oly téren, hol lépteinket a közgyarapodás, a közemelkedés nyomban fogja követni.

Átalában nagyobb szerű eredményekre hivatott belterjes gazdálkodás, mely hazánknak számtalan vidékein immár kor és időszerintinek mutatkozik, s mely nélkül nincs számunkra boldogulás: egyedül s kizárólag csak gépek és kézi munkát kimélő különféle eszközök segítségével képzelhető; ha tehát ezt elkezdeni s folytatni akarjuk (miről hiszen már mindannyian tisztában vagyunk), úgy nincsen számunkra más választás.

Hogy pedig azon általános bajon is — melynél fogva közpanasz szerint hazánk különféle vidékein nincsenek ezekhez értő mesterembereink — némileg segítve legyen; tegyék minél számosabbban azt, mit már többen jó sikerrel tettek; t. i. küldjenek oly

vidékre, hol a gépek hazánkban általános elterjedésben vannak, az ottani mesteremberekhez életre való segéd legényeket okulás és kiképezés végett, kik a különféle gépek és gazdasági eszközök szerkezetével, s azok bajai kiigazításával tökéletesen megismerkedve, haza térjenek, ott egy közszükséget, ha nem egészen, de mégis nagy részben pótolandók. — A kis-czenki — hazánkban ismert Bokor műkovács szívesen felfogad, rendes fizetés mellett, illetén egyéneket.

A régibb előítéletek ónsulya alól jelenleg kibontakozni induló korszellemnek egyik legörvendetesebb jeléül felemlithetjük azon tényt is, miszerint birtokos ifjaink, köztük számosan a legmagasb családok tagjai, vetélkedve sietnek a gazdaság terén maguknak hasznos ismereteket szerezni. — Megemlítendőnek véljük egyuttal azt is, miszerint a lefolyt évben f. m. herczeg Eszterházy Pál négy ifju gazdaegyént küldött Smalbonnes ur által bérben tartott német-kereszturi gazdaságba, hol ezen ifjak a különféle gépek s eszközökkel megismerkedve, de különösen az okszerűbb belterjes gazdálkodás elveivel tökéletesen megbarátkozva, mint mivel, kész gazdák fognak későbbi működésük terén megállhatni. — Ezt számos nagybirtokosaink érdekében is érdemesnek tartjuk megemlíteni, hogy a jó példát minél többen követni siessenek.

Számtalan helyekről lehet hallani a panaszt, hogy nincsenek még mindenütt tökéletesen kimivelt gazdatiszti egyének. — Egész meggyőződés szerint bátran ki merem mondani, hogy egy — a gazdaság körül már néhány évig foglalkozott, különben a szükséges előismeretekkel felruházott, és hivatását hiven követő ifju gazdatisztnak kimivelésére nincs hathatós iskola, mint egy-két évi praxis jelesebb gazdaságaink körül; és ha egykor birtokosaink nagy része ezen legolcsóbb s bizonyosan célhoz vezető utat kellően felhasználandja, ugy nem lesz többé panaszra ok.

De valamint szükségünk van értelmes birtokosra, értelmes gazdatisztekre, hogy gazdasági állapotjaink általában javuljanak — ugy egy részben szükség lenne miveltebb majoros gazdákra is. Sajnos, hogy hazánkban jelenleg még ily rendszeres iskolák hiányzanak, melyeknek korszerűségét s hasznosságát ugy hiszem nem lehetne kétségbe vonni. — Legyen szabad itt is a fentebb kimondott s a gazdatiszti egyénekre nézve alkalmazott meggyőző-

désemet ismételni, bizton hívén, hogy jelesebb gazdaságainknál egy-két évig alkalmazott fiatal cselédegyénékből igen használható majoros gazdák válhatnak.

A „Gazdasági Lapok“ legutóbbi számaiban csekély személyemet érintő, de épen az említett tárgyra vonatkozó tudósítást is akképen kérem értelmeztetni, miszerint hajlandók vagyunk — nemcsak felügyelő cselédeknek a különféle gépek s eszközök körüli okulásra időt s alkalmat nyújtani, hanem egész készséggel elfogadunk olyatén ifju cselédegyéneket is, kik egykor majoros gazdákul lehetnek kiszemelve, és pedig egy-két évre is, mely idő alatt ugy, mint saját cselédjeink használtatva, az itt rendszeresített cselédi fizetésre s ellátásra számot tarthatnak. — Nem merjük állítani, de bizonyosan ugy lesz, hogy az itt egy-két évig alkalmazott cselédegyén — haza térve — a legbuzgóbb apostola leszen nemcsak a különféle eszközöknek és gépeknek, hanem általában egész gazdasági rendszerünknek, és ennél alig lehet hazai cseléd-ségünkre nézve jobb argumentum ad hominem.

És most a lefolyt, s eredményeiben ugy, mint következményeiben gazdag 1855-ik évnek határozott példája után indulva iparkodjunk a megkezdett munkához férfiasan járulni, s vállvetve és egyesített erővel s akarattal törekedünk a közös cél felé, mely egyszersmind édes hazánknak legszentebb, legháladatosabb ügye.

Czenk, 1856, januar 1.

Reflexiók Sopronból.

Egy súlyos s gazdasági tekintetben felette terhes év ismét leperdült, — egy évvel öregebbek lettünk — mi ugyan sajnos, de a min változtatni nem lehet — de egy évi gazd. tapasztalással ismét gazdagodhattunk. Ugy van az ember ezzel, hogy minél inkább iparkodott mindenkor gazd. ismereteit öregbiteni, s minél buzgóbban foglalkozott a tárgygyal s róla gondolkozott; — annál inkább s teljes meggyőződése szerint azt látja, hogy a felismerés szakában egy évi tapasztalás s egy éven tett minden oldalú tájékozás több világot nyújtott s több eszmét derített majd nem napfénynél világosabbra, mint azelőtt 5—10 év. — A szellemi gya-

rapodással is úgy van az ember, mint az anyaggal — az első százezer ftnyi tőke beszerzése mily fáradságos, mily nehéz munka volt s lehetett azoknak, kik ezt birtokukba ejtették; ezen alap tőke mellett azonban — az előbbihez hasonló munka, szorgalom s kitartás mellett — mily könnyűnek mutatkozik a majdnem geometriai arányban növekedő gyarapodás.

A mezőgazdasági ismeretet, ma minden gondolkozni akaró s nem korcs ember, szak s apodicticus tudománynak vallani kénytelen. — A tudomány bármely ágában is különben hasonló szellemi képesség mellett — mindenki egyaránt merithet s meritni hivatva van; de annyi bizonyos s czáfolhatlanul való s igaz, hogy az, a ki folytonos merités körül fáradhatlanul buzgott, a meritettet hasznára s tudomásának gyarapítására fordítani melegebb ösztönt s hivatást érzett, az ügyet szeretve annak élt és szentelte minden perczét, hogy mond, az jóval gazdagabb lesz amannál, ki a merités s egészséges felemésztés körül csak imigy-amügy kénytelen-kelletlen — járt el, és polgári hivatásával szoros kapcsolatban álló s ennek teljesítése körül elutasíthatlanul felmerülő nehezebb s sűrűbb foglalkozást terhesnek s talán odiosumnak tekintette, s ezt csak annyiban megtenni nem vonakodott, a mennyiben a legtágabb értelmű kötelesség-érzet ezt parancsolta, s kívánta; — t. i. megtette ex professo, mert existenciája ezen minimum megtételétől függő volt.

Ki akár anyagi, akár szellemileg gazdagodni ohajt, annak buzgón kell munkálódnia, — mert még az Istenek is munka után adnak meg mindent; a rögzös pályán pedig csak az fog boldogulni, ki őszintén fáradozott; mint a deák közmondás tartja: „labor assiduus omnia vincit“.

Vannak igazságok, s immár tények, melyeket, hogy sok szükkeblű még fel nem fogott, inkább sajnálni, mint bámulni lehet.

A régi czopf-systhema, az az elavúlt schlendrián rendszer vagy inkább rendszertelenség, hogy még 1864-ben a gazda Lexiconból ki nincs küszöbölve, ez ha nem is tartozik a septem peccata capitaliák közé, de mégis bűnül róvható fel a mostani nemzedéknek. (A gazd. Lexicont említve eszembe jut takarmányozási rendszertelenségünknel gyakran a takarmánypazarlás körül felemlített mentség, hogy hiszen nem lehet a nélkül, hogy a marha egy

kis izéket ne hagyjon, — ezen szót is szeretném, ha örökre kitörülne a köznapi használatból, mert értelme nincs.

Ha a chemia vagy még jobban, a nekünk még csak távolról is alig ismert astronomia körüli észleleteket kezdenők ma tárgyalni, vizsgálni, demonstrálni stb., és ha e szövevényes téren, (melynek igazságait s tanait nem minden velejü ember van hivatva approfundálni), a számtalan adatokat, tényeket, a való körüli reflexiókat nem minden ember gyomra assimilálhatja kellőleg, azt épen nem lehetne csodálni; de hogy a mezőgazdaság terén, melynek működése azonos a természet csilhatlan működésével, mely naponta szemünk láttára, s majdnem fülünk hallatára előttünk fejlődik, mozog, él, s magasztosan munkálódik, és melynek gyümölcseiből a körültekintő, eszélyes s életre való ember, gazdag uzsorával sokat merithet, hogy mondom ezen egyszerű észszel, de sok jóakarrattal, könnyen felfogható téren még annyi obscurus eszmékkal találkozni alkalmunk van, ezt szerencse nélküliségnek kell pronunniálnom.

Ha az eddigi elmaradottságunk melletti régi jó állapot — (a multa igen jó lehetett, ma egy batkát sem ér, s nem ad érte a zsidó) melyben nem kellett sokat izzadni, fáradni, minden majd magától jött, — s mely állapotot a legkiméletesebb szóval egy nagyon primitiv állapotnak nevezhetni; ha mondom ezen ő állapot körül még ma is élünk, mozgunk, vegetálunk, prosperálunk — ki hogyan: — akkor, ha ezen állapotokat az örökké való ő s a lap nyomán fejleszteni, tökéletesíteni, nemesíteni, s czéljainknak megfelelőbbekké tenni törekszünk, valjon az-é a consequentia, hogy nem helyesen cselekszünk, vagy megfordítva? pedig e körül forog a controversia! és lehet e nagyobb igazság, mint az, hogy azt, mi körünkhöz tartozik — nemesítve, tökéletesítve — inkább teljesítjük hivatásunkat, mint ennek ellenkezőjével.

A haladás oly folyam, melyet visszatartóztatni nem lehet, visszatartóztatni akarni, örültség; az egyetemes világ a haladás körül nem hallgat azoknak szavára, kik azt mondhatnak „hogy várj egy kissé még, vagy ne haladj oly gyorsan“, a ki nem halad, az elmarad; a természetben nincs megállapodás.

Mi tartozik gazda-körünkhöz? nézzük e tárgyat közelebbről; szerintem:

a) Azon földet ápolni, mivelti, javítani, egy szóval nemesíteni, melyről a nagy költő szavai azt mondják, hogy „áldjon vagy verjen sors keze, itt éljed, vagy halnod kell“, ismét „ez éltetőd, s ha elbukál, hantjával ez takar“.

Nézzük a terméketlen kopár földet — mily mostoha élet nélküli rideg tömeg az, mely nem fejezhető ki jobban e szónál, hogy vad; nincs benne élet, nem nyujthat semminek életet, s így értéknélküli bitang. — Nem-e hozzánk illő feladat czélszerű miveltet, javítás, ápolás által ennek életet adni, azt bitang állapotjából kiemelni, hasznosítani, egy szóval nemesíteni: ki nem így gondolkodik, ha gazda, ám vegyen bucsut a kapufától s legyen bár mi, de mezei gazda nem lehet.

b) A növényélet, mely körül észlelni, tapasztalni, tanulni s okulni tágas tere van a gazdának, oly nagyszerű s változatos, de egyuttal háladatos is, hogy nem lehet a legméltóbb feladatnak nem nevezni azon hivatást, mely e körül keres s talál munkásságának jobb, s nemesebb irányt.

c) Mit mondjak az állattenyésztés körüli feladat felől? Ha e tekintetbeni általános elmaradottságunkat figyelembe vesszük, ha fontolóra vesszük azon mezei tágas tért, melyben még igen sokáig kell észszel, értelemmel, kitartással s pénzerővel működnünk, hogy a sok helyütt már elért álláspontra mi is valahára felvergődhesünk (pedig azok sem fognak ám vesztegelve maradni), ha végre az állattenyésztésnek rendkívüli fejlődésekre való képességét tekintjük; ugy az e körüli működést, javításokra törekvést, egy szóval a nemesítés körüli buzgalmat oly szép s nagyszerű feladatnak tartjuk, hogy arra vállalkozni akarni nem kis érdemnek tekinthetjük.

d) Lehet-e mást képzelnünk annál, hogy ott, hol az említettem három irányban buzgón munkálkodni törekednek, ezen fáradozás kitünő hatással ne legyen azokra, kik ezzel foglalkoznak: igen! az nem lehet, hogy a civilisatio korszakában a jobbra, helyesbre, hasznosbra való törekvés áldásos hatás nélkül maradjon az emberek általános miveltésére, polgárosodására egy szóval nemesítésére nézve. — Tekintsünk körül a világban, és nagyszerűen fogjuk látni ennek világos s megczáfoltatlan tanuságát.

A munka közvetítője az erkölcsnek; a szorgalom amazzal

szoros összefüggésben nem enged tért a tétlenségnek, sőt folytonosan ösztönöz a munkásságra, mely megóvja az embert sok tekintetben. „Otium est pulvinar diaboli“ s ezzel elég commentar van adva fentebbi szavaimnak. A practicus élet mezején foglalkozó gazda folytonos érintkezésben van nagyobb embertömegekkel, kik mint cseléd, szakmányos, vagy napszámosok — céljai kivételében nekie segédkezet nyújtani hivatva vannak; — ki nem észlelte, tapasztalta maga is számtalanszor, hogy azon morális befolyásnál fogva, melylyel ezekre hatni késztetve van — nem működik-e sokszor talán akaratlanul is azoknak erkölcsi oldalaira, józanságukra, s szorgalmukra stb. pedig elhíhetjük, hogy ez soha sem volt kisebb-nagyobb hatás, befolyás nélkül. — Én részemről számtalanszor — s gyakran nagy mértékben tapasztaltam az ily befolyások, behatások sikeres működését, a mint ez nem is lehet másképen. Igen is: ez irányban működni legszebb, leghatalmasabb feladata a gazdának, melyre őt kétszeres kötelesség is serkentse. Az első a felebaráti, az emberi kötelesség, melynél fogva hivatva van a befolyása — hogy ne mondjam — hatalma alá sereglett embertársai anyagi s szellemi érdekei fölött örködni, s előmozdításokra működni. A második kötelesség azon erkölcsi kötelezettséget képviseli, melynél fogva a más vagyont kezelő mezei gazda, ura — mint megbízója érdekében — oda törekedni elengedhetlenül utalva van, hogy a munkás kezeket minél jobban értékesítve hasznosítsa. — Kinek garázda, hanyag, és rendetlen munkás által eszközölt eredményt, az ellenkező szellemben izgattott munkás kezek eredményével összehasonlítani alkalma volt, — és ez mindnyájunknak volt vagy lehetett; — az csak hamar s kelőleg fog e részben tájékozva lenni.

Ime rövid sorokban foglalva azon feladat súlya, melyre mi gazdákul hivatva vagyunk, hivatva lennünk kell.

Kedves barátom! Ne csodáld, hogy én is, ki eddig inkább az optimisták közé tartoztam, ma jókora hajlamot mutatok az ellenkezőre. Vannak helyzetek s situatiók, melyek az embert akaratlanul is e térre szorítják; még sokszor a clima, a levegő s minden más kül befolyások a véralkatnak ezen hajlamát élesztik, előmozditják; de azért, kedves barátom, épen nem csüggedünk, s többnyire a megszokott mód s irány szerint lassacsán, szép csen-

desen dolgozgatunk, azt tartván, hogy jobb sokat dolgozgatni, mint épen talán nagyon is keveset tenni.

Munkálkodás által az ember gyakorlatot, tapasztalást szerez; ez által nagyon valószínűleg némi szakértelmet is: és igen helyesen jegyzé meg Thaly Zsigmond tisztelt barátunk s kartársunk, „hogy annyit tudunk, a mennyit tapasztaltunk“. A munkásságot szakértelemmel párosulva én nagy tőkének tekintem, mely rendkívüli értéket képviselhet; sajnos, hogy ezen tőke nálunk még egy kissé parlagon hever, és csak parányi mértékben kamatoz, mondám hogy sajnos, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy az ellenkező irány hivatva lenne oly értéket előállítani, szaporítani s összehalmozni, mely — néhány generáció által gondosan gyűjtögetve — felérhetne a száz vagy ezer mesében dicsőített aranyhegyekkel.

A magyar akademia mélyen tisztelt elnökének megnyitó remek szózata fentebbi hitemben némileg megerősít. A „Bolond Miská“-ban azt irták, hogy vannak Pesten különféle felhangolók, de találkoznak lehangolók is; ki ilyet keres, olvassa meg Dessewffy beszédét, melyben a többek között mondatik „hogy még nem találtuk meg helyünket az időben“ (találó classicus felfogás) „hogy“ helyre hozhatlan kár csak egy van, és ez az, ha az idő általunk fel nem használva halad el fejeink fölött „si fugit irreparabile tempus“! hogy „vannak bűnök, melyeket az idő megbocsát, de van egy olyan, melyet mindig megboszúl, noha a büntetés súlyát nem mindig a fő bűnökre bocsátja, és ez a mulasztás, — azon bűn, melyet ama komor két szó „már későn“ fejez ki, hogy „a mi állásunkban az erkölcsi értelmi súly öregbitésének szakadatlan munkája a lét vagy nem lét kérdését foglalja magában, és hogy az időnek oly fordulata, mely ezen kénytelenségtől menthetne fel bennünket, vagy azon bűnünket menthetné, ha ebbeli munkánkat bármily körülmények között, és bármily rövid időre megszakítjuk, nem gondolható, mert lehetlen,“ hogy „az idő nem áll meg, s még az erős is ritkán markolhat annak forgandó kerekébe ön kára nélkül belé“ hogy „a mi állásunkban három szó fejez ki mindent, mit kifejtünk, mit növesz-

tenünk, öregbitenünk kell, mindent, mitől hatást várhatunk: súlyunk, súlyunk, súlyunk“. — Sajnos, hogy nem mindannyian, hogy kevesen vagyunk azon színvonalon, hogy kellően felfoghatnók eme remek eszméket, s ezek körül magunkat kellőleg tájékozhatnók. — A mint a magas szónok emlité, ő csak „némi gondolkozási anyagot kívánt nyújtani azoknak, kik erre magukban hajlamot éreznek.“ Gondolkozásra bő s méltó tárgy! iparkodjunk belőle jó sokat — ha nem mindent is — felfogni s assimilálni. — És valjon találók, igazak-e a fentebbi hivatkozások? — én azt hiszem, hogy igen! és ugy vagyok meggyőződve, hogy fajunknak inkább barátja az, ki hibáinkat, elmaradottságunkat, egy kis indolentiánkat kárhóztatva — a jobb útra vezetni törekszik, mint az, ki fajunknak tagadhatlanul sok jeles tulajdonit kiemelve — ennek számtalan s kétségbevonhatlanul való bibáit pedig szépitgetve s takargatva — inkább csak hiúságunknak tömjénez; mi különben is jókora osztályrésziünk, nem akarok félreértetni; nem érthetem én az e tekintetben méltán ki veendőket, nem az ugynevezett sanior pars-t, kiknek száma nem csekély lehet, — értem tehát a nagyobb tömeget, melynek numericus száma nagyobb, mint hinni szeretnők. — Tagadhatlan, hogy fajunkban igen sok jó tulajdon van, s derék életrevalóság is, ha mindenki s minden tekintetben használni akarná; de sajnos, épen a leginkább életre hivatott birtokos középosztálynál látjuk majdnem az ellenkezőt; lehet, hogy csalódunk, — de visszatartóztatlanul késztetve érezzük magunkat kimondani, hogy az nem eléggé munkás, s nem eléggé szakértő! ha csak nem akarnók komolyabb foglalkozásnak — munkásságnak nevezni azt, hogy olykor — talán unalomból is, kimegy a mezőre, vagy a major körül tévelyeg, — talán azt hívén, hogy hiszen így is jól megy s jól kell annak menni, ha nem látja be, hogy saját tüzetesen komoly hozzátevése által az ügyeken tetemesen lendíthet, ugy elárulja szaktudatlanságát, s magának egyszerű, de nagyszerű szegénységi bizonyítványt ír alá. — Szakértelem ott nem is lehet, hol nincs munkásság, s ennek megszerzésére való törekvés, — s hol ez nincs, ott amaz kong mint az üres hordó. És ennek daczára vagy ellenére, hol találunk aránylagosan nagyobb költekezést, mint talán épen a mondottam osztálynál.

Valamint a vízmosság, mely eleinte apró keskeny barázdákat hasít, ha ezek a gazda gondos keze által ki nem igazíttatnak, fonásokkal el nem rekesztetnek, mindinkább tágasb szakadásokat okoz, melyek időjárással roppant mélységű szakadékokká válnak, melyeket immár semmi emberi erő nem képes helyrehozni; — ugy a két ellenkező irány — ha ez nem változnék, mit hinni sem lehet, — soha sem fogna boldoguláshoz vezetni, a parlagon heverő munka s értelmi tőke kellőleg nem kamatoztatván, a meglévő értéktőke pedig abnormis arányban fogyasztatván, — a consequentia, a következéskor tisztán állhatna előttünk. Nem szép, nem vonzó kép! de sajnos, talán való; és ezt méltán lehetne nemzeti calamitásaink egyikének nevezni. Az ügyszeretet s e körüli buzgóság szolgáljon mentségül, ha azt hívő vagyok, hogy nem ártana ily reflexiókkal vastag foliantokat tele firkálni, s több mint stentori hangon felszólalni, s ismét felszólalni, hogy mindenüvé s mindenhová élesen elhangozzék a viszhang (echo), mely e téren — talán kivételesen — igen számos körülmények között reflex hangokra találna; kivételesen mondom, mert a viszhang reflexiója rendszeren bizonyos acusticához van kötve, mely csak ritkább esetekben szokott felelni.

Ezek után szóljunk egy kissé az alföldi inség-sujtottá vidék gazdasági viszonyairól is. A súlyos csapás tartama alatt sok nézet nyilvánult, sok vélemény mondatott el, fejtegetve többnyire a módokat s eszközöket, miszerint jövőre hasonló csapást elhárítani vagy enyhíteni lehetne. Az 1863. évi júniusi gazd. nagygyűlés alkalmával többen, de különösen b. Eötvös József s Trefort Ágoston urak igen helyesen s korszerűen kiterjeszkedtek azon kérdés tárgyilagosa ventilatiójára, miképen lehetne, vagy kellene az alföldi, szerintük is igen hibás gazdasági eljárás, s rendszer körül helyesebb s jobb eszméket s nézeteket megalapítani, s azt bizonyos általános rendszerbe foglalni, melynek követése s meghonosítása által hasonló csapások súlyát legalább jó részben elhárítani vagy enyhíteni lehetne; szó volt egy alakítandó bizottmányról, mely ezen tárgyat tüzetes tanulmányozás s észlelés alá vegye, és a dolog érdemében jelentést, véleményt, ha lehet, jó tanácsot adjon. A bizottmány működéséről — legalább tudtommal — mit sem lehetett hallani. A napi sajtó hasábjain is találkoztunk buzgó mentorunk, a derék Trefort Ágoston szavaival, melyekkel az alföldön még nagyon ho-

nos eljárást, többek között a szalmának minden irgalom nélküli feltüzelését vagyis erre felhasználását; (ha emlékezetem nem csal, ezen eljárás ott barbárnak mondatott) továbbá, hogy az ott termett repczének salakját (értsd repczepogácsát) a külföldre kivinni engedik; és hogy a századok óta ott elhullott marhák csontjait olcsó átalakítás mellett hasznosítani nem törekednek, — igen éles kritika alá vette. — Ezen kívül röpiratokban s más értekezésekben is volt szó canalisatiókról, tömeges faültetésről; mindkettőnek, de különösen az utóbbinak én is buzgó szószólója tudnék lenni; az első ugyan sok pénzbe s egy kissé hosszabb időbe kerülne, midőn a második aránylag kevés költséget, s szinte nem igen hosszú időt igényelne (mert az áldott jó földbe a fa is gyorsabban fejlődik), de mindannyi jó szándékú szakavatott fejtegetések körül nem volt méltóan kiemelve az alföldi gazdasági álláspont általánosb, talán egy kissé nagyon is ferde, hibás és egyoldalú iránya, — a gazdasági földmivelésnek (Boden-Cultur) jókora hiányai, és főleg a „Gazd. Lapok“ homlokán olvasható arany mottónak „hosszunk mezei gazdaságunkba mielőbb helyes arányokat“ majdnem teljes ignorálása. Mind ezek alig voltak vagy csak távol érintve; pedig csekély nézetem szerint én az utóbb említettem irányban való javítást, haladást, előlépést igen is fontos s majdnem elsőrendű factornak tekintem, és főleg, de különösen arra hivatottnak, hogy míg amazok — t. i. a canalisatio, a faültetés, időjárástól áldásos hatást gyakorolni képesek lesznek, emez ugy szólván rögtön s mielőbb nyújthatna írt s enyhülést, mire tagadhatlanul nagyrészt hivatva is van. — A fentebbi tárgynak bővebb fejtegetésébe bocsájtkoznom nem lehet, mert az alföldi gazd. viszonyokkal teljesen s gyökeresen megismerkedve nem vagyok, miért is csak azon egy ténynek valóságát akarom ismételve kiemelni, hogy t. i. az ottani gazd. rendszerben a fentebb említett arany mottónak alig lelhetjük fel csak árnyékát is, s hogy abban minden inkább fellelhető, csak nem a helyes arány, mely nélkül minden gazdasági állapot — még az ős pátriákban is — hosszú időket tekintve, nagyban sántikál. *

Hogy ezen említettem főtényező elhanyagolásának, az 1863. inség körül, nem kis részecskéje volt, szabad legyen egy kis élő példával illusztrálnom, melyet egy igen tisztelt barátom teljesen

hitelt érdemlő közlése után elmondani bátor leszek. — Tisztelt barátom Szepesmegyéből (hol birtokos s bányatulajdonos), a múlt ősszel Bécsbe felutazva, (hol bizonyos nagy tekintetű ügyben hosszabb ideig tartózkodni hivatva van,) — az alföldi vaspályán, melyen igen gyér szokott lenni a személy-frequentia, esetleg találkozott egy igen jó arcú magyar emberrel (ha tetszik, urnak is lehetne nevezni, mert az bizony egy igen tisztességes kunhegyesi birtokos volt), azt mondtam, hogy igen jó arcú magyar emberrel (ilyenekkel nálunk igen gyakran lehet találkozni, és ez igaz kellemes dolog), de ezen uri ember véletlenül igen józan s practicus gondolkozású s eszélyes ember is volt, — mi nemcsak kellemes, de hasznos dolog is; — tisztelt barátom szóba bocsátkozott derék uri emberünkkel (nevezzük őt ezentul így); mi tárgy foglalhatott beszéd közben inkább tért, mint épen a sujtott vidéken keresztül repülő vagonból mindenfelé látható inségnek nyomai, s e körüli eszmecserék. — Uri emberünk a nagy s általános csapás körül elmondott dolgok után elég szerényen végre saját állapotjáról is megemlékezni jónak látta, — oda nyilatkozván, hogy — hála Istennek — ő s testvérbátyja ezen csapás sulyától nagyban mentve lőnek, midőn tisztelt barátom egy kissé meglepetve, ezen ritka szerencsének indokait tudakolná vala: következőkben lőn a majdnem rejtélyesnek látszó dolog megfejtve: — Uri emberünk előadá, miképen ők még gyenge gyermekkorban gyakran hallották szülőiknek nézeteit, — körülbelül „hogy csak addig nyujtózkodjál, meddig takaród ér“, hogy „ha jól folynak dolgaid, el ne bizd magad“, hogy „ha véletlenül kétszeres jövedelem üti meg markodat, mindig csak egyszeresen költs“; ezen nézeteket ő testvérjével együtt, már csak szülőik iránti tiszteletből is, meg józan okosság-parancsolta szempontból is hiven megtartani iparkodtak. Bizonyos jó években, az öreg mama majdnem jajveszékelve gyakran busult, hogy immár veszve lesznek fiai, mert a kétszeres háromszoros jövedelem szerint fognak költeni; ehhez majd szép kényelmesen hozzá szokván, ha majd nem hull a mennyből manna, és nem lesz kétszeres-háromszoros jövedelem, megszokva az akkori életet, megmaradnak a szokottnál. Szegény jó mama — mennyit tépelődött ez aggasztó gondolattal, pedig hiába! A de-

rék józan fiúk — szülőik tanácsát s arany-mondását soha szem elől nem tévesztve — megmaradtak a rendes kerékvágásban, s ez ideig derekasan gyarapodtak is — az 1863-ik évi inség sulyát egy cseppet sem érezték, minden marhájuk s teljes instructiójuk megmaradt, sőt egy közel időben aquirált új birtokot — mely eddig bérben volt — október elején átvéve, eddigi gazdaságuk legkisebb hátránya nélkül teljesen fel is szerelték. — Igen tisztelt barátom ezen elbeszélés után olyformán hangzó következtést s morált vont ki, s nyilvánított előttem, hogy bizony az alföldi nagy inség non est absque omni culpa illorum, és én kénytelen voltam teljes meggyőződése szerint ehhez ament mondani.

Legyen szabad igénytelen nézeteimet még egy élő példával berekesztenem, mely halhatlan emlékü Széchenyi Istvánunkkal történt, — s mely mint egy kissé curiosum fajunknak sajátságát egyrészt legalább illusztrálja. Midőn a nagy hazafi ott járt az alföldön, a Tisza vidékén, és az ottani népet is nagyobb tevékenységre s munkásságra serkenteni magának feladatul tűzte ki, — hosszasan s ékesen szólott a munka, — a hangyaszorgalom bámulatos eredményeiről, melyekről meggyőződni mindenfelé a külföldön bő s számos alkalma volt. — A szép számu tisztes gyülekezet egész figyelemmel hallgatta a remek szónokot, kinek minden szava egyiránt az észhez s szívhez is szólt. — A szónoklat végeztével alig volt vége hossza a nagy éljenzésnek, — a gyülekezet eloszlott. — Mi tanuságot — morált vont a hallottak után egy jó része a közönségnek? ha azt hitted, hogy számosan az illetők közül magukba szállva a mea culpát mondták el némileg töredelmes szívvvel, s azon szándékkal, hogy jövőre magukat jobbítani hajlandók lesznek; úgy nagyon tévedtél; nem barátom; az egész dolognak egy kis jó oldala csak az volt (mert jó szívre s indulatra mutatott), hogy szánakozólag sajnálkoztak embertársaikon, mert hogy azok dolgozni is szoktak, vagy ha tetszik kénytelenek! Isten velünk, s 1864-ben jobb csillagzat.

Kedves barátom! A mezőgazda általános teendőiről más alkalommal emlékezve, a mindennapi bilancirozásról nem tettem említést, mit ezennel teljesíteni kívánok. — Ne várj számos rubrikákkal körülvont iveket, vagy különféle formularékat, melyek szerint a mezőgazda az egyes miveleti ágak aránylagos jövedel-

mezését, vagy egészben az egyszerű Soll és Haben-t összeállítva a birtok valóságos tiszta jövedelmét constatirozni hivatva lehet, — nem! ezt, — mint különben is elengedhetlen corollariumát az egész éven keresztül véghez vitt munkálodási resultátumoknak, mint per se, — nem szándékom ventillálni. A mezőgazdát megillető oly bilancirozásról akarok néhány megjegyzést tenni, mely folytonosan minden nap s minden órában eszközölhető, és nem a zöld asztal körül, vagy az írószekrény mellett történhetik meg, hanem többnyire az Isten szabad ege alatt, a majorok körül, a marhaistállókban, a sík mezőn, szántóföldeken; s mely valódi nevét és értékét a practicus mezőgazdai fogalomtól elválaszthatlan téren, a gyakorlati élet s működés terén találja meg.

A mezőgazda elhagyva háza küszöbét, s átlépve a sorompón, melyen túl minden legkisebb tárgy is, figyelme s gondosságának kedves tárgyául kínálkozik, ezen őt megillető tisztében iparkodjék szigoruan minden irányban kihatva eljárni, mindenre figyelve, sokat megszemlélve, mindent bírálva; egy szóval a mezőgazdaság körül számtalan változatokban előforduló különböző tárgyakat, munkálatokat, észleleteket sat. folytonosan figyelemmel s érdekeltséggel kísérni.

Minél nagyobb előszeretettel és kitartással fog e téren így működni, annál könnyebben fog benne utóbb eljárni, és a gazda szeme s egybevetési képessége oly gyakorlottságot nyer, melyet a tárgyak gyors s beható áttekintése körül — nagy előnnyel alkalmazhat. — A gazda nem csak nézni fog sokat, hanem látni is fog sokat, mindent, mit látnia, észrevennie kell. Ha nem az említett mód s szellem szerint fog eljárni, úgy megengedem, hogy a gazda erélyes lehet a sok nézésben; de nem fog mindent látni, mit meglátnia igen üdvös lenne, és sok tekintetben úgy járhat vele, mint az egykori, ki a sok szálfá miatt nem látta az erdőt.

Lépjünk ki a gyakorlati életbe; a hivatás, a kötelesség, az ut véletlenül a majorba vezet, a pajtáskertbe, a juhakolba, a szarvasmarhaistállóba; mindenütt több-kevesebb ember vagy család van mozogni, munkálni hivatva, feladatunk nem kevesebb, mint szízzel-lélekkel, s egész erélyünkkel oda hatni, hogy az illetők derekasan, a gyakorlatadta ügyességgel, s ha lehet, jó kedvvel végezzék munkájokat, és ebben megtartassanak. Ha magunk lel-

kesedünk feladatunk mellett, mi küljelek után is nagyon észrevehető, ha folytonos érdekeltségünket szóval, tettel az illetőkkel megértetni tudjuk, akkor könnyű lesz a feladat. „Exemple trahunt“ mond a deák közmondás, és ennek gyakorlati hatását az életben csak az nem ismeri talán, ki e körül mozogni, észlelni nem tartotta érdemesnek.

A majorban, a pajtáskert körül, számos kéz foglalkozik a eséplőgép mellett; bilancirozzunk! közönséges tempo szerint imigyamagy elmunkálnak ennyit-annyit; nem mondhatnók, hogy talán néha henyélnek is; de nagyon is tamáskodunk benne, valjon annyit elmunkáltak-e, a mennyire képesek lettek volna, ha a napi teendő sommája okszerű s helyes combinatió szerint tüzetesen ki lett volna szabva? p. o. a szigoruan bilancirozni mindenben kész gazda az általa practicus körütekintéssel tett próba szerint meggyőződik, hogy egyéb véletlen fennakadás nélkül, az idő szerint ennyi-annyi kereszt gabona kieséplése azon mérték, melyet szorgalmas munka mellett követelni indicálva van; ha ez folytonosan követeltetik és megadatik, úgy minden rendjén van, és a bilancirozás sikert eredményezett; ellenkező esetben meggyőződve lehetünk, hogy naponta 10—20 vagy még több percenttel kevesebb munka végeztetik, és e szerint minden 4—5 nap alatt egy egész napi költséget szépen elvesztettünk.

Nézzünk az aklokba, az istálókba; a számos, — itt egész figyelmünket kiérdemlő különféle eszközlesek — s teendők megbirálása mellett csak a takarmány kezelést vegyük most szemügyre, s bilancirozzunk. — Ha ez nem mutat hiányokat vagy haszontalan vesztegetést bár mi csekély mértékben is, úgy megnyugtatva tovább ballaghatunk; vegyük az ellenkező esetet, s mondjuk, hogy nagyobb marha-állomány mellett egy, két vagy több mázsa széna-érték naponta haszon nélkül elvesztegettetik, és ezen nem megvetendő értéket sokszorozzuk számos — talán 100 s még több napi vesztegélssel, és a kár tetemes s nagyon is érezhető lesz.

Hasonló bilancirozás alá jöhetnek naponta a major körüli épületek, s ott találtató mindennemű gazdasági eszközeink, szereink, egy szóval az ott felhalmazott mindennemű készleteink. Itt is

a mulasztás fokozata szerint mindenkor megfelelő arányban fog a veszteség, vagy ellenkező esetben a haszon mutatkozni.

A major, az aklok, istállók körül van a gazdának egyik főkincse, a trágyakészlet elhelyezve; ha átaljában értelme van, vagy lehet a többszörösön említett bilancirozásnak, úgy a körül lehet — szerintünk — kétszeresen. — A trágyának értékéről s azon fogalomról, miszerint a gazdának valóságos kincse — mint feljebb is annak neveztük — nem szándékom bővebben nyilatkozni; azt hiszem, hogy e nézet körül mindinkább általánosabb lesz a meggyőződés, és a gazda hitvallása körül ezen ágazat a méltó helyet már is kiérdemelte, vagy mulhatlanul kiérdemlőlészen. És csodálatos, miképen talán épen ezen érték kezelésénél, — vagy jobban mondva — nem kezelésénél a napenkénti bilancirozás leginkább van elhanyagolva, mellőzve. Ha azon értéket véletlenül összesommáznai képesek lennénk, mely a trágyának helytelen kezelése által országszerte veszendőben megyen, úgy megdöbbenve s a roppant kárnak nagyszerűsége által feljédve látnók elenyészni a százezerekre, milliókra menő valóságos értéket, melynek nagyrésze egy kis figyelem-, okszerű eljárás-, és igen kevés költséggel megmenthető lett volna. Az állati trágya már természeténél fogva, de gyakorlati kezelésünk módja szerint is — többnyire szabad nyílt téreken elhelyezve, — naponta bizonyos kisebb-nagyobb értékkevesbülésnek van kitéve; ha ezen veszteséget okszerű kezelés s velebánás által a lehető minimumra reducálni nem vagyunk törekvők, úgy a veszteség kimondhatlan. — Fejezzük ki e tárgyat hozzávetőleg számokban; tegyük fel, hogy egy bizonyos kerületben az előállítatni szokott trágya-érték 10—20 vagy talán száz-ezer forint értékkel ér fel; — a gyakorlat majdnem csalhatatlan tapasztalataiból tudjuk, miszerint a more patrio kezelt trágya — azon rövidebb — hosszabb időszak alatt, melyen felhasználatlanul heverni szoktuk hagyni, sokat, igen sokat veszít mind a mennyiség, mind a minőség tekintetében s naponta nem csak fogy, de legértékesebb alkatrészeiben folyvást szegényül; és ezen fogyatkozás, ezen értékvesztés annál nagyobb lézen, minél kevesebb gonddal s szorgalommal fogjuk trágyánkat kezelni, s azt a nagyobb veszteségektől megóvni; egy szóval, ha nem fogunk iparkodni ezen veszteséget a minimumra reducálni; mert ezt egészen elhárítani

alig van hatalmunkban, miután igen ritka körülmények között lehet a trágyát naponta vagy csak hetenként vagy havonként is — célszerűen szántóföldeinkre, — természetesen rögtöni alászántás s elmévelés által felhasználni, a kérlelhetlen praxis a theoriát itt is gyakran bizonyos korlátok közé szorítja — s a kivihetőséget sokszor akarunk ellenére szabályozza. — A veszteség 10, 20, talán 50 száztól is változhat; — tessék a vég-calculust constatarozni, s azt fogjuk látni, hogy az értékvesztés rendkívüli, sokkal nagyobb, mint azt primo obtutu sejdítettük. Tessék tehát s praeferenter a trágyakezelést bilancirozni; hogy felvett kifejezésünknel maradjunk. — Miveltebb országokban, hol a cultura magasabb fokra emeltetett, immár a trágyakezelés, a trágya körüli eszközlésre a legnagyobb gond s figyelem fordítatik, és minden eszközlések között az első helyet az foglalja el; — ki e téren a leggondosabb, a legokszzerűbb, az — bizton állithatjuk s el is hihetjük — a többiben sem lesz az utolsók között. — Mi is már régen azt tartjuk, hogy a trágya körüli eljárás egyik próbaköve a gazdának; hol ezt feltűnőleg jobb rendben fogod találni, ott bátran megesküdhetsz szakálodra, hogy a többi is jó rendén lesz. — Ha tovább időztünk kedvencz tárgyunknál — a trágyánál (melynek alkalmazása körül a különböző eljárások szerint helylyel-közzel még igen sok ferde nézetek s téveszmék mutatkoznak), ugy szolgáljon mentségül azon meggyőződés, miszerint azt tartjuk, hogy ez, mint már többször is kifejeztük, valóságos kinese a gazdának; a közmondás azt tartja „hogy nem mind arany a mi fénylik,“ de a trágya — ha nem is fénylik, mégis arany marad.

Ezek után keresünk még bilancirozási tért a sík mezőkön, a szántóföldeken; — erre a hol s hová a gazda szeme csak kiterjed, mindenütt bő alkalom kínálkozik; a száz meg száz részletecskéket bátran elhallgathatjuk, mert ezeket a practikus gazda különben is sejti, tudja s elgondolhatja; véletlenül 25—30 eke szánt; kedves munka, különösen ha jól történik! időzzünk egy kissé mellette, s bilancirozzunk! a szántás itt 6 hüvelknyi mélyen történvén, mire vigyázzunk, és különösen mire figyeljünk? — egyiránt arra, hogy a 25—30 eke közül mindegyik a kiszabott mélység szerint járjon, — arra, hogy minden egyes barázda az eke szerkezetéhez képest 8—10 hüvelknyi szélesen vonattassék, végre arra, hogy ily mély-

ségben s szélességben annyi barázdát szántson fel naphosszant a béres, a mennyit szorgalmas s folyvásti munka mellett csak képes. — Ha e munka közül mindkét irányban megtettük a lehető, úgy a mérleg tiszta s veszteség nélküli; ellenkező esetben a kár világos; — tegyük fel, hogy 100 barázda helyett csak 80 munkáltatott el, úgy 20 száztólit veszítettünk; a napi költséget a fentebbi munka mellett tegyük csak 50 frtra, s a veszteség naponta 10 frt lészen. Tessék a számítást (50—100 napot felvéve, és más munkálatokat is ide sorozva, mert ha nem szántunk — hihetőleg mást eszközünk) kiegészíteni, úgy a végösszeg nagyon is szépecske lesz.

A gazdasági fuvarozások — u. m. gabona, takarmány, trágya sat. behordás s kiszállítás — körül hasonlóképen áll a calculus. E sok erőt igénylő, s minduntalan előforduló munkálatoknál is nagyban szükséges a folyvásti bilancirozás, melynek szigoru kivitelében a részletezést a szives olvasóra bizom, minthogy meg vagyok győződve, hogy a mondottak után is — de különben is — ezt helyesen fogja kideríteni.

Ha az előadottak után a gyakorlati terén e szerint helyesen húztunk bilancot, úgy elértük célunkat, mely nem lehet egyéb, mint a minden iránybani minél hasznosabb s kívánatosabb tájékozás, és eszmecsere, vagy eszmeémbresztés.

Mindezek oly dolgok, melyekről gondolkodni, s az alkalmazásban észlelni nem háladatlan feladat, és mindenesetre tisztességes s nagyon is méltó arra, hogy vele minél jobb sikerrel foglalkozunk.

Kedves barátom! A gazdasági bilancirozásról elmondván egynémely eszméimet, vagy talán inkább észrevételeimet, legyen szabad még néhány dolgot megérintenem, melyek a tárgy további illustratiójára vonatkozók lehetnek, — és pedig élő példák után:

Egy angolhoni nagybirtoku Lord mult őszzsel Magyarországra egy részét beutazni szándékozván, Pestre jött. — Az itteni gazdasági viszonyokról némi fogalmat szerzendő — minthogy ő Lordsága az alföldi téreken — mint e czélnak leginkább megfelelő téren széttekinteni — egy és más oknál fogva is — talán nem nagy hajlamot mutatott; tehát a kirándulás egyik Pesthez

közel eső nagyuri birtokra irányult. Ott megérkezve, a megszemlélés az istállókon, mint legközelebbi tárgyakon kezdődött, a Lord kívül-belül mindent nagy figyelemmel megtekintett, és általános tetszését nyilvánítván, csak azon rövid szavakban foglalt kis észrevételt tévé, hogy — az épületek egy kissé talán költségesebbeknek tűnvn fel — ő szerinte a belső s külső érték között nem látszik egészen helyes arány lenni, az angol gazda ugyanis kevésbé hajlandó az épület külső értékére sokat adni, mint inkább igen nagy sulyt fektet annak belső értékére, t. i. arra, hogy az ott tenyésző állatok minél jelesebbek, s ennélfogva minél értékesebbek legyenek. — Tovább ballagva a pajtáskert volt a legközelebbi tér, hol körültekinteni egy kis alkalom kínálkozott, mert ott számos kéz a csépléssel, szalma-elhordással, s kazalozással foglalkozott. E helyen a practicus eszü s szemü angolunknak egy — a többi munkásokhoz egészen hasonló — de nem munkás egyén tűnt fel, t. i. a pörge kalapos — hosszú bajuszát simogató és jókora botjára támaszkodó csósz, ki ott tétlenül állott, és csendesen nézte, miképen dolgoznak s fáradsznak a többiek. — Angolunk egy ideig az ácsorgó csószre tekintve, végre azt kérdé, hogy ez, ki szerinte szintén csak munkára hivatott lehet, miért vesztegel ott tétlenül; midőn az mondatott, hogy ez felvigyázó, s hivatása arra ügyelni, hogy a többi munkások minél többet dolgozzanak, — ezt ő alig tudta voltaképen felfogni, a szókifejezés és ennek értelme előtte kétségesnek mutatkozván, — oda nyilatkozott, miszerint ő azt hiszi, hogy a munkásokat az buzditaná inkább a folytonos tevékenységre, ha a felvigyázó — mint köztük első, e téren jó példával előmenve, velök a munkában versenyezne; — mert „a példa vonz“ mondá angolunk; midőn ellenkezőleg azon körülmény, hogy egyikök, — szerintük szintén munkára hivatott — tétlenül ácsoroghat, kell, hogy némi keserü érzést ébreszsen a többiekben, s elég indokot arra, hogy egy kissé kevesebb szorgalommal munkálódjanak; miáltal természetesen az elérni óhajtott czél nem hogy megközelítették, sőt kell, hogy ettől mindinkább távolabb jussunk.

Nem szükséges indokolnom, miszerint én azt hívő vagyok, hogy derék angolunk mindkét esetben jól bilancirozott; az elsőben általános gazdaszati tekintetben helyesen ítéltetett, midőn a

másodikban inkább individualizált szempontból kiindulva — egészen felvett tárgyunk, vagyis az individualizált bilancirozás körül — már többször érintett saját nézeteinket igazolni látszik.

Ha ezek így helyesen vannak észlelve, úgy azokat „in thesi et principio“ nagyon is találólag tovább fűzhetjük, s igen helyesen kiterjeszthetjük reánk is, — kik az előadott példához analog irányban, csak talán egészen más módokkal és eszközökkel — mint mezőgazdák hivatva lehetünk kevésbé — az említett csőzként — botunkra támaszkodva, (értsd a dolce farniente sokaknak talán igen kedves szókifejezést) mint inkább a practicus működés s eszközzés terén igen sokat fáradozva, a mindennapi bilancirozás körül eredményeket s resultátumokat felmutatni, melyek — ha ily irányban gondolkozunk és cselekszünk, el sem is maradhatnak.

Volt alkalmam egy gazdasági kezelőtisztet ismerni, ki a bilancirozáshoz, s e körül nem nagy hajlamot tanusított; ő a majorban, a mezőn s emberei között csak ritkábban jelent meg, vagy ha megjelent is, nem sokáig időzött köztük: néha hét számra is alig tett rendelkezést, vagy jobban mondva gazdasági dispositiót; egyszóval különben elengedhetlen hivatásának nem igen felelt meg. — Mint a madár — csak keresztül repült a majorokon és mezőkön a jó madár, de nem oda szállt, hová a madár természetes hajlamánál vagy rendeltetésénél fogva szállani szokott, hanem inkább — hivatása s rendeltetésével egészen ellenkező helyre szállott, hol t. i. a mulatozás vagy haszon nélküli időöltés lehetett napirenden, — és egyedül s magukra hagyta, árván s elhagyottan — a majorokban s mezőkön munkálkodni hivatott cselédek, és egyéb munkásokat. — Látni való, hogy ő a mindennapi bilancirozás körül nem akart, nem szeretett eszmélni, — de bezzeg az alája rendelt cselédség ösztönszerűleg s majdnem akaratlanul bilancirozni tanult meg, csak hogy kevés köszönet volt benne. — A cselédség azt látván s tapasztalván, hogy gazdájuk (kinek egyébiránt minden szavát, gondolatját, rendeleteit ők hajlandók teljesíteni, s ki az egykori 12- vagy 25 bot-féle argumentum ad hominem nélkül is, — azon moralis hatalomnál fogva, melylyel ezekre hatni képesítve volt), ezt teljesen mellőzi, őket igen gyakran magukra hagyja; de különben is hivatala körében

nem igen buzogván, e körül csak igen parányi érdekeltséget s munkásságot tanusít; egyszóval, hogy az szerintük sem erényes, sem erélyes (az egyszerűbb nép a hivatásteljesítést erénynek szokta tartani; mi nem úgy vélekedünk, s azt tartjuk, hogy hivatás annyit tesz, mint kötelesség, ez pedig nem nevezhető erénynek); tehát oly formán kezdtek okoskodni, hogy ha az, kinek az ő hitők szerint is egyszersmind kötelessége lenne a gazdasági teendőkkel derekasan vesződni — ezen kifejezést a cselédség sokszor a munkávali foglalkozással szívesen felcseréli — mit számtalanszor hallottam; de ilyformán nyilatkozott gyakran az említett ispán is, s azon kérdésre, hogy „miként vagyunk“ úgy felelt, hogy „hát csak vesződnünk“ és hogy az ispán ur, miként őt nevezni szokták — ezekkel egy kissé keveset törődik: hogy tehát egyedül ők miért vesződjenek, s azt határozták ösztönszerűleg, a nélkül, hogy a dolgot egymás közt bővebben tárgyalták volna, miszerint ők is egy kissé könnyebben veszik a dolgot, és — ha egészen nem is fognak henyélni — de egy kissé néha-néha időzni fognak, azaz semmit tenni; és mi tagadás benne — ezt olykor-olykor híven meg is tartották. — Nem de, ezen practicus tapintattal s okkal-móddal keresztülvitt okoskodás — részükről a bilancirozás körüli meglehetősen előmenetelt tanusítani hivatva lehet.

A morális imputatio, és vétség részükről mindenesetre kisebbnek tekinthető; midőn ellenben a kezelőtisztet terhelő mulasztás sokkal nagyobb subsümptio alá eshetik; mert annyi bizonyos, hogy a cselédek, ha egykor erényesek vagy erélyesek lettek volna is, ily nagyszerű elhanyagolás által könnyen az ellenkező irány felé hajolhattak; midőn ellenben nem nagy feladat lett volna, őket szigorú s czélszerű bilancirozás által az eddig talán nem erényes vagy erélyes állapotból is kivetkőztetni, s őket e szerint javítani. — A két, itt ellentétben felmutatott állapot közti különbség oly világosnak, s kézzelfoghatónak tűnhetik fel, hogy azt bővebben fejtegetni fölöslegesnek tartjuk.

A bilancirozás körül elmondottak után ítélve, alig lehet kétségbevonni, hogy ennek a legkisebb részletezés szerinti helyes alkalmazásához, és a mezőgazdasági üzletnél, változó alakban előforduló, számtalan körülmények s állapotok körüli józan com-

binátiójához, és szigorú felhasználásához nemcsak kedv s jóakarattal, nemcsak kitartás s nagy szorgalom, de ezenfelül még sok phisikai idő is kívánatik. — A phisikai időt illetőleg — mit az angolok majdnem mindennél becsesebbnek tartanak — kétséget sem szenved, hogy ebből nem csekély mennyiségnek kell rendelkezésünkre állni.

Ha az idővel, mint fölötte becses tőkével, jól tudunk gazdálkodni, és azt naponta helyesen beosztani el nem mulasztjuk, úgy a feladat nem lesz oly nehéz, mint talán gondolnók.

Tagadhatatlan lévén, miszerint a mezőgazdának inkább hivatása — a practicus külső téren jóval több időt eltölteni, mintsem az íróasztal körül sokat foglalkozni; úgy szükségképen nekie mindakettőt kell helyesen összeegyeztetni, hogy jusson is maradjon is, de mindenkor főtékintettel arra, hogy a külső térre aránytalanul jóval több maradjon, mert itt minden bizonynyal a „vis rei“ fekszik; a belső teendőkre nézve — a külső foglalkozásokra sokkal nagyobb mértékben és értékben megkívántató mennyiségből mindenkor csak a lehető minimumot iparkodjék elvonni, vagy is ne vonakodjék ezt, hogy úgy fejezzem ki magamat, folyvást egy kissé meglopni, és soha se tegyen ellenkezőleg vagy megfordítva; az említettem kis esiny, mert véletlenül nem államcsiny, könnyen megbocsájtható lézen.

Ha a mezőgazda mindezekről áthatva, e szerint fog mindenkor eljárni, úgy teljesen célt fog érni, és hivatásának, mely a többször mondottak után sem csekély, sem megvetendő, sőt igen is tisztességes és figyelmet kiérdemlő, becsületesen meg fog felelni. — Én legalább ezt így tapasztaltam, a mint ez természetesen nem is lehet másképen, minthogy t. i. folytonos gyakorlat, az ügy körüli lelkesedés s buzgólkodás mellett a dolognak utóbb könnyünek s egyszerűnek kell mutatkozni. — *Usus te plura docebit!*

Ha valaki igénytelen szavaimnak elégséges vagy teljes hitelt adni nem lenne hajlandó; vagy azt hinné, miszerint én — mert véletlenül a ridegebb téli vagy tavaszi időszakban az íróasztal körül is egyszer-másszor foglalkoztam — a fentebb előadottakhoz képest nem egész szigorúsággal járok el; úgy tessék az illetőket megkérdezni, vagy mi még czélhoz vezetőbb lesz, tessék

a dolgot megpróbálni, de jól kipróbálni, és meg vagyok teljesen győződve, hogy nem lesz többé tamás benne.

Kedves barátom! Sokszor elmondatott immár, hogy az egyes országok közboldogulásának alapja leginkább a mezőgazdaság és földmivélés felvirágzásában találja legfőbb támaszát. Az industria, a gyáripár, a kereskedelem innét meríti a legbővebb anyagot, s ezek egymást kölcsönösen istápolni hivatva vannak, oly annyira, hogy a hol virágzó állapotra vergődhetett az egyik, ott a másik nem maradhatott sýnlő körülmények között. Nem vagyok status-gazda, e körüli eszmékkal nem is foglalkoztam sokat, de mégis azt hívó vagyok, miszerint az elsőnek, t. i. a mezőgazdaság felvirágoztatásának kell amaszt megelőzni, vagyis a kiinduló pontot ennek kell nyújtani s megadni.

Ha ez igaz; pedig alig lehet kétség róla, úgy mi lehet kézfelfoghatóbb, mint az, hogy Magyarország, melyről már őseink is azt mondták, hogy földmivelő ország és még sokáig s bár mi késő idők multával is kiválólag az fog maradni, nemcsak geographiai fekvésénél, földminőségénél, népességi s climaticus viszonyainál, de más okoknál fogva is, főleg a mezőgazdaság, földmivélés, s ezzel szoros kapcsolatban álló egyéb tényezőknek emelésére, gyarapítására, s felvirágoztatására van utalva, és majdnem az elutasíthatlan kényszerűség által e térre szorítva.

A mezőgazdasági ismeret szaktudomány lévén, ha körüle boldogulni akarunk, úgy ezt kell főleg kifejtenuk, öregbítenuk, mert csak így várhatunk tőle kellő hatást. Szakképzettség nélkül a mezei gazdálkodás, összes atributumaival egybefoglalva, bizony csak örökké hiányos dolog, és kontárkodás marad, vagy legfőlebb olyas valami, mit széles hazánkban, hol ezzel nagy számu tömeg foglalkozik, — a nélkül, vagy annak igen parányi mértékével — majdnem minden egyszerű földmives felmutathat. — Hogy ily állapot, mezőgazdaságunk fontos ügye körül nem elég az üdvösségre, a közboldogulásra, azt úgy hiszem nem kell bővebben bizonyítani.

A szakképzettség magától nem jó, ezt munkássággal, tanulmányozással kell megszerezni. Rendkívüli nyereség, ha felismerjük, hogy arra mulhatlanul szükségünk van, s hogy azt tanulmányoznunk kell. Ha erről meggyőződünk, úgy semmi baj; felismerve

szükségeinket, elengedhetlen teendőinket, és tisztába jöven a módokkal s eszközökkel, melyeknek segítségével mulasztásainkat helyre pótolhatjuk, úgy mindent el fogunk követni, hogy a kívánt célhoz mielőbb közeledhessünk, vagy azt el is érhessük.

Hogy ma így s nem egészen jól állanak a dolgok, az nem is oly nagy baj, mint az lenne, ha hogy ezt felismerni nem lennénk hajlandók. A felismert baj legtöbb körülmények között orvosolható, mert ellenszerek alkalmazhatók; midőn ellenkezőleg a fel nem ismert bajnak orvoslása a legtöbb esetben a véletlennek van fentartva, mi igen ritkán sikerül.

Ezek után, minthogy alig lehet kétség benne, miszerint az általános közérzület által is hatalmasan istápoltt fentebbi nézetünk teljes mértékű viszhangra ne találjon; tekintsünk egy kissé körül, és csekély tehetségünk szerint kísértsük meg, legalább fő vonalokban, megjelölni egynémely módokat s eszközöket, melyeket a mezőgazdasági szakértelmiség öregbítésére nézve — czélszerűeknek s üdvösöknek tartani hajlandók vagyunk.

E helyen első s méltó tekintetbe jöhetnének a gazda-képző iskolák s intézetek, ezeknek oly kiterjedést s berendezést adva, hogy ott a mezőgazdaság iránti hajlam, előszeretet, és az e körül tanulni s okulni kívánó vágy, az egyszerű földmives, a középrend s a birtokos osztály minden rétegeiben, egyiránt ébresztessék, és előmozdítassék. A gazdaság iránti hajlamot már az elemi tanodákban lehetne a zsengekorú ifjúságban ébreszteni, és ezt a korsabta felfogáshoz mért oktatás által, a legszükségesebb gazdasági ismeretekre megtanítani. A további kiképzés, a szükség vagy kívánathoz képest, az egyszerű földmivészekre, vagy pedig az ugynevezett majoros gazdákra nézve felállítandó alsóbbrendű gazdasági tanodákban eszközölthetnék; midőn a birtokos osztály, és a gazdasági téren nagy számban foglalkozó középrend, vagyis a gazdatiszti osztály részére magasabb tanintézetek lennének kiválóláig hivatvák. Mindkét irányban fölötte szegények vagyunk; mert majdnem kizárólag földmivelő hazánkban, alsóbbrendű gazda-képző tanodák épen nem léteznek, felsőbb mivelődésre nézve pedig csak alig tudunk egynél többet felmutatni. Sovárgó szemmel nézünk a jobb jövő elé, midőn az immár országosan felkarolt, s számos, de külön vidékek szerint felállítandó gazdaképző-

intézetek magasztos ügye nemcsak pusztá kívánat marad, hanem egyszer valahára az ige testté is alakul. A feladat minden bizonynyal nem csekély, sőt igen nagyszerű anyagi erőket követel, s bizonyos tekintetben — nem kis szellemi erőkre kell, hogy támaszkodjunk; mindkét tekintetben ez idő szerint alig van sok fölöslegünk; de azért mégis tegyünk meg mindent, mit körülményeink közt tehetünk.

Ha a gazdaképző-intézeteknek szüksége általában elfogadható, úgy annak szüksége rendkívüli mértékben mutatkozik a nagyúri, széles kiterjedésű, birtokok kezelése körül. Napjainknak, e fontos ügyet, nem lehet eléggé ajánlani, megjegyzevén, miszerint alig lehet részünkről czélszerűbb s hasznosabb hivatás, mint okszerű mezőgazdák kiképzésére minden kitelhető módon munkálkodni.

Nagy hiba nálunk, hogy mi mezőgazdákul nem igen szokunk, nem szeretünk olykor egy kissé széjjel nézni, és más, itt-ott, talán előbbre haladott állapotokat megtekinteni, azokat vizsgálgatni, s egy kissé tanulmányozni; pedig a practicummal foglalkozó s már némileg tájékozott mezőgazdára nézve alig van ennél könnyebb, irányadóbb, s tanuságosabb utilisatio, ha ezt hasznára s tudomásának, vagy tapasztalatainak gyarapítására fordítani valóságos ösztönt érez, — a gazdasági okszerű körütekintésekre fordított pénz- s idő-érték oly tőke, mely gazdag uzsorával fizet, s igen nagy kamattal jutalmaz.

A mezőgazdaság, főleg practicus tudomány lévén, mely körül „Thaly Zsigmond tisztelt barátunk szerint“ mételve elmondhatjuk, hogy „annyit tudunk, mennyit tapasztaltunk“, ennélfogva, eltekintve az általános s majdnem minden körülmények között többnyire érvényeseknek nevezhető fő elvek, s hitágazatok körüli szemponttól, mi hajlandók vagyunk odanyilatkozni, miszerint nem lehet e tudományt, többnyire írott könyvek, utasítások, vagy különféle formákba öntött, s különböző alakban compilált recipék szerint, avagy ezekhez képest készült pilulákban bevenni, megemészteni, vagy utilizálni. — Mindenki, ha a gazdasága körüli bajokat orvosolni kívánja, tegye meg mindenekelőtt hű törekvéssel a diagnosist; és ha általában bir e körüli tudományos ismeretekkel, és ezeket uton-utfé-

len tett tapasztalatokkal, s tudomásának gyarapítására fordított reflexiókkal gazdagítani sikerült, és a tárgyról sokat gondolkozni, és folytonosan észlelni mi alkalmat sem mulasztott el; úgy saját bajainak ő lesz többnyire legbiztosabb orvosa; megengedvén egyébiránt azt is, hogy saját megnyugtatója, vagy a még biztos eljárás kedvéért mások tanácsával is élhessen.

Befejezésül „ki koránál fogva képes mostani műveltségi állapotainkat összehasonlítani azokkal, melyek közt 25 évvel ezelőtt éltünk, az bármi szigorúan ítéljen, kénytelen megvallani, hogy nagyban haladtunk; de ha állapotainkat nyugati Európával összehasonlítjuk, akkor hátramaradásunk minden tekintetben kézzelfogható. Nekünk fáradhatlanul kell dolgoznunk, mert el fogunk veszni, ha nem haladunk előre. Tegyük tehát mindent, mit körülményeink közt tehetünk“.

Kedves barátom! A „Gazdasági Lapok“ egyik programjában a többek között ezeket olvashatni: „pangó mezei gazdaság mellett az anyagi jólét minden egyéb tényezői is szenvednek, s a földbirtokos osztály elszegényesedésével a nemzettest törzsöke hervad és pusztul el“. Nem fog ártani ezen arany szavak fölött, és körül egy kissé elmélkedni; mert úgy hisszük, hogy — habár rendszerint igaz s ildomos lehet azon magyar közmondás, „hogy hallgatni arany, szólani ezüst“; mégis lehetnek körülmények, midőn a dolog megfordítva lehet ildomosnak s igaznak nevezhető. „Nauta de ventis, de bove narrat arator.“

Sokszor s sokak által elmondott, hogy Európának minden műveltebb nemzetei — főleg mezőgazdasági tekintetben — évtizedekkel megelőztek bennünket. Gazdasági rendszerünknek, mely 1848 előtt — az akkori viszonyok s körülményekhez mérve — sem felelt meg rendeltetésének, gyökeres változáson kell átmennie.

Minél okoszerűbben kezeljük a mezei gazdaságot, annál nagyobb lesz az ország jóléte, annál kevesebb szükségét lát a föld népe.

Nincs a természetben hálásb anya, mint a föld; ez — kimeríthetlen kincseivel — az őt gyöngéden ápoló gyermekeit eláraszthatni meg nem szűnik: ellenben hanyag s elpártolt mostoha gyermekek irányában nincs mostohább s kérlelhetlenebb anya, mint a föld, mely előbb-utóbb megboszulja magát hetedizigleni.

Hogy a mult időkben gazdasági érdekeink általunk hanyagolva s mellőzve lettek; ez — az akkori külön politikai helyzetünk, s elfoglaltságunk mellett — főleg sajtáságos viszonyainkban, majdnem teljes elszigeteltségünkben, kereskedelmi és közlekedési eszközeink hiányosságában, valamint nagyrészben gazdasági értelmiségünk kiskorúságában volt keresendő. — A földbirtokos — a föld termékei, s ezzel kapcsolatban álló egyéb gazdasági productió kellő értékesíthetése hiányában, — nem érezhetett elegendő ingert, azoknak minél nagyobb mértékben és értékbeni kiállítására; a földbirtokot nem nyomta tetemes adó, s egyéb terhek sulya; az élet szükségéi nem igényeltek annyit, mint jelenben; és teljesen indokolt lehetett akkoron — főleg az Alföld gazdag rónáira alkalmazott állítás, „miszerint a magyar birtokos saját zsirjában fulladni kénytelen“; de most egészen másként állnak a dolgok: jelenben a nagyobb kereskedelmi összeköttetések s tetemesen szaporodott közlekedési eszközök segédelmével, a gazdasági productionnak nagyobb s biztosabb tér kínálkozván, mindennek, mit a gazda termelhet, vagy előállíthat, megvan jobban az ára; az industrialis és kereskedelmi cikkek termelése is mindinkább előtérbe lépve — a gazda fáradozásait az eddiginél nagyobb haszonnal jutalmazza; mindezek, és az általános, kor szellemével s elengedhetlen postulátumaival fejlődni megindult gazdasági értelmiség, de főleg az önfentartási hatalmas ösztön — egyiránt okszerűbb eljárást és nagyobb érték-előállítást követelnek.

A gazdasági értelmiség fejlődésénél fogva ma már mindenki látni hivatva van, hogy — trágya lévén többnyire főalapja a haszon-gazdasátnak — az erre vezető takarmánytermelést, s ezzel szoros kapcsolatban levő marhatenyésztést elhanyagolni nem lehet, nem szabad; hogy valamint a marhának naponta kell adni, hogy ő viszont munkát vagy egyéb hasznot nyújtson, ugy a földnek is kell s pedig különböző és megfelelő formában adni, hogy viszont

adhasson minél többet; hogy a földbirtokot leginkább jobb s ok-szerűbb művellet, és sokkal több trágya által lehet csak az eddiginél jövedelmezőbbé tenni; hogy az erejében megfogyott földet majdnem kizárólag csak a marha szája által lehet emelni: egy szóval, hogy a természet törvényeit megtagadni vagy mellőzni, büntetlenül nem lehet.

Mindezek így levén, mi természetesebb, mint hogy mi gazdákul — szükségképen hivatva érezzük magunkat a fentebb kifejtett irányban gazdasági teendőinket úgy intézni, miszerint a birtok termő képességében öregbedvén, hova-hamarább bő forrása lehessen egy tetemesen növekedő jövedelemnek, melyre természeténél s rendeltetésénél fogva kétségen kívül hivatva van. — A mezőgazda földjének absolut urává lenni törekedjék; az egyetlen eset, hol az absolutismus menthető.

Hogy a gazdasági általános átalakulás nem fejlődhetik egyszerre, az természetszerű. — A multban — a helyesebb gazdasági fogalmak s nézeteknek korlátoltabb ismerete, a megváltozott feudális viszonyok, s általános gazdasági szempontok körüli tájékozatlanság — természetes okozói lehettek, hogy nem tudtunk, nem siettünk rögtön segíteni hiányainkon, bajainkon, melyekben az előbbi állapot szenvedett.

Ha előbbi és mostani termelési állapotaink közt párhuzamot vonni akarunk, úgy a kettő között azon nevezetes különbség mutatkozik, hogy midőn egykor — ingyen munka, tetemes dézsma, s egyéb birtoki haszonvételek után — bár mérsékelt földtermő képesség mellett is — meglehetősen jövedelmet adhatott a földbirtok; úgy ma — csak hasonló productionális képesség mellett — alig képes a birtok jövedelmet nyújtani, hacsak az összes jövedelmelési tényezőket, gazdasági értelmiség, s munkásság által minden irányban fokozni nem törekedünk; mert az ingyenmunka megszűnt s a napszám ára most majdnem pengőben annyi, mint volt azelőtt váltóban; mert a dézsma s egyéb haszonvételek elestek; mert az építkezés s általában a mesteremberek szerfelett megdrágultak stb.

A földbirtok többnyire oly kincs-forrás alapja, melyet értelmiség, buvárkodás, s munkásság által csak kifejteni kell, hogy gazdagon áradozzék.

Tanulni és tanítani kell tehát a mezőgazdaság szép tudományát épen úgy, mint bármily más tudományt; mert valljuk meg őszinte kebellemel, hogy nagy szükségünk van, hogy tanuljunk, minthogy eddig a nagyobb résznek kisebb gondja is nagyobb volt, mint a gazdasági állapotokról elmélkedni: és ki ápolhatná ezt inkább, mint a birtokos osztály; hol van természetesen ápolója a gyermeknek anyjánál; és kinek lehet nagyobb érdeke ezt tenni, mint annak, ki maga aratja fáradozásainak jutalmát.

A mezei gazdálkodás tudomány nélkül olyan, mint a vak ember, ki vezető nélkül nem mehet, vagy ha megindul, gyakran elbukik. Ha vezető nélkül akarunk járni, úgy a gazdaság alapos ismerete szükséges; mert — hogy biztosan sikert arassunk, szükséges azon tért, melyen működni s hatni kívánunk — alaposan ismerni.

A ny a g i s s z e l l e m i t ő k é k szülik termelésünk eredményét. A ny a g i a föld s pénz, s z e l l e m i a z értelmiség. — Földünk van bőven, pénzünk kevés, vagy épen nincs, gazdasági értelmiségre pedig csak most kezdünk vergődni.

A pénzhiány nagy baj s akadály, de még nagyobb, ha értelmiségünk hiányzik. A pénzhiányt idővel megszüntetheti az értelmiség, de ezt a pénz soha sem pótolhatja voltaképen. Iparkodjunk értelmileg erősek lenni, úgy felviruland a föld kezeink alatt.

Egyedül tanulás, komoly tanulás segíthet rajtunk, s hozhat termelési tőkéink közé olyatén szövetkezést, melynek gyümölcsein általános jólétünk fejlesztheti ki magát.

Végzetül jónak látjuk ide iktatni Trefort Ágoston urnak nagy figyelemreméltó szavait, melyek így szólnak:

„Szükségeink évről évre növekednek; jövedelmeink szükségünkkel nem tartanak egyenlő lépést. Jövedelmeinket vagyis anyagi s szellemi tőkéinket kell növelnünk, mert ezektől van föltételezve jövőnk. — A realistikus irány józan felfogása nemcsak nem ellene a szellemi érdekeknek, sőt eszközöket nyújt azoknak előmozdítására. — Valamint az ember testből s szellemből áll, és anyagi s szellemi szükségei vannak, úgy a társadalom is anyag s szellem által él. Erő s

egészség csak ott van, hol a kettő közt egyensúly létezik. Pártoljuk tehát a tudományokat, a művészetet, az irodalmat; lelkesedjünk az emberiség legmagasb érdekei mellett is; de tudjunk egyszersmind jó gazdák, iparosok és kereskedők lenni; tudjunk pénzt csinálni, mert a mai világban e nélkül nem fogunk boldogulni. Minden kornak megvan a maga iránya, melynek növései lehetnek, de a mag mindig egészséges; ki tehát kora irányának ellenállni akar, az elsodorthatik s elenyészik, mint a porszem, melyet a vihar elseper.“

N.-Czenk 1864. márczius 28.

A felső-tiszavidéki gazdasági egylet központi segélyző bizottmánya elnökéhez!

A mélyen tisztelt bizottmány által a sopronmegyei gazdasági egylethez címzett csomagban ide küldött 300 forint értékű sorsjegy esetleg kezeimhez kerülvén; az ügy szentsége, s a felebaráti elutasíthatlan kötelesség érzete egyiránt parancsolák, hogy én is csekély tehetségemhez képest az ügy előmozdításához járuljak. — Mindamelllett, hogy a hazai rendkívüli nyomor, s inség enyhítése körül az itteni némileg boldogabb vidék sokszorosan s minden oldalról igénybe van véve; mégis hála a melegen érző honfi-keblek szíves adakozási készségének, a sorsjegyeket teljesen elhelyezni sikerült.

Azt mondám, hogy a csomag esetleg került kezeimhez; mert méltóztassanak arról értesülni, miszerint Sopronmegye területén maiglan — sajnos, hogy így kell nyilatkozni — gazdasági egylet nem létezik! E sajnos és mezőgazdaságunk érdekében fölötte kívánatos, gazdasági szakértelmiségünk öregbitésére pedig fölötte kedvezőtlen körülményt elég legyen egyszerűen minden további commentár nélkül regisztrálnunk!! A küldött csomag a soproni postahivatalhoz érkezvén; — minthogy egy idő óta a „Kertészeti lapok“ s „Falusi gazda“ tisztelt szerkesztői az ügy

előmozdítása körüli buzgóságból (szives s méltó köszönet érte), — az illető lapok tiszteletszámait a soproni gazdasági egylethez címezve megküldeni szivesek voltak, és az illető postahivatal illetékesb tulajdonos nemlétében ezeket hozzám, mint a nem létező egyletnek majdan praesumptivus egyik tagjához vagy talán az itteni gazdasági ügyek s állapotok egyik buzgónak tartott egyszerű napszamosához irányozta (e megtiszteltetést s jó szándokot én természetesen vissza nem utasítottam, sőt szivesen fogadtam); így történt, hogy az emlitem csomag is hozzám s kezeimhez jutott, és én ezt elfogadván, iparkodtam a köteletségnek eleget tenni. — Azon kedves körülmény, miszerint a felső-tiszavidéki gazdasági egyletnek én is — egyik érdemtelen tiszteletbeli tagjának lehetni, szerencsémnek vallhatom, az ügy körüli buzgóságot természetesen fokozá, szivemből örvendve az alkalomnak, hogy mint tagja a fentisztelt egyletnek — egyéb érdemek hiányában — csekély fáradsággal, szolgálhattam azon ügynek, melyet az egylet melegen fölkarolni üdvösnek látott, biztosítván a tisztelt egyletet, hogy mindenkor szerencsésnek fogom vallani magamat, ha a jó, a szent ügynek, vagy az emberiségnek bármiképen szolgálhatok.

Ezek után engedje meg a mélyen tisztelt egylet, ha mint érdemeim tul megtisztelt, — tiszteletbeli tag, de ugyis, mint a gazdasági ügyek körül fáradozó igénytelen napszamos, a mult évi sulyos csapás körüli egynémely észrevételeimet, s jövőre az ily sajnós csapások lehető eltávolítása vagy enyhítése körüli nézeteimet — melyeket egyik tisztelt barátom s gazdatársamhoz irt legközelebbi soraimban fejtegeték — másolatban ide mellékelni, s a tisztelt egylet szives jóakaratu figyelmébe ajánlani bátor vagyok; kegyes elnézésért esedezve, ha nézeteim sokban hiányosak, vagy épen nem ütik meg a kellő mértéket; — szolgáljon mentségül a rendkívül fontos ügy körüli buzgóság, melyhez egy porszemet hozzátenni szent kötelesség; szolgáljon mentségül az általános közérületnek hatalmas szava, mely azt sugja, vagy sejteti mindnyájunkkal, hogy ott a gazdasági állapotok körül még téveszmék s helytelen eljárások léteznek, s azok még eléggé fel nem ismertettek, vagy — ha igen — nem eléggé méltányoltnak, hogy nem tanácsos, sőt káros többnyire a véletlen kedve-

zéstől várni az üdvöt; hogy nem szabad p. o. a vizmentesített s egyéb téreket, melyek eddig kaszálóul vagy legelőül szolgáltak — egyszerűen felszántani, s a takarmánytermeléstől elvonni, teljesen megfelelő helyettesítés vagy pótlás nélkül; hogy nem lehet büntetlenül földünket csak kizsákmányolni stb.

Gazdasági állapotaink körül legérezhetőbb, legsujtóbb a takarmány körüli szükség, inség; ez legfőbb istápunkt, értéket előállító marháinkat veszélyezteti, az éhhalálnak tévén ki azon állatjainkat, melyek ugyszólván családí életünknek vég s kiegészítő részei. A teljesen hiányzó takarmány-szükségletet kellő mennyiségben s minőségben kiteremteni nehezebb feladat, mint az emberi táplálékra megkívántató kenyér- s egyéb eledelnek megszerzése, mely — uti figura docet — jelen esetünkben aránylag sokkal olcsóbban előállítható, mint a takarmánynemüeknek beszerzése. Daczára annak, hogy hazánkban az 1863. termelés rendkívüli falcidiát szenvedett, mégis a gabona s egyéb élelmi árák föltünőleg olcsók maradtak, ellenkezőleg a takarmány ára, a sujtott vidékeken aránylag jóval drágábbnak mutatkozik; és midőn amannak beszerzése könnyebben eszközölhető, nem levén itt nagyszerű szállítási nehézségek, — ugy emennek előállítása kimondhatlanul bajos, és sok nehézségekkel jár.

Kimondhatlan nyomorunknál a legfőbb baj az lehet, hogy az aránylag jutányos áron kapható kenyeret, magot stb. sem tudjuk megszerezni, minthogy nincs megtakarított csereértékünk, vagy pénzünk, vagy ézzel teljesen fölérő hitelünk! — Adja isten, hogy kiszenvédett bajaink után eléggé okultunk légyen.

Ezek után ismételve bocsánatért esedezve, hogy szives türelmükkel visszaélni és a jelenleg közösen érzett bajaink kutforrása körül s érdemében is igénytelen nézeteimet előadni bátor valék; elismerem, hogy nem lehetek eléggé belátó, de a gyakorlati élet mezején tett nyomozások s tapasztalatok után némileg okulva s tájékozva, mégis azon meggyőződést táplálom, hogy nem vagyok egészen rövidlátó, vagy minden belátás nélkül. — Magamat a mélyen tisztelt gazdasági egyesület kegyeibe ajánlom, maradok mély tisztelettel stb.

N.-Cenk, márc. 5-én 1864.

Czenki utóhangok.

Kedves barátom! Szíves soraidra sietek válaszolni, mielőtt az itteni gyár részvényesével és igazgatójával, ki egypár napra elutazott, eleve szólhattam volna; — ismerve a körülményeket, és az industrialis téren eléggé tájékozott lévén, előre is szolgálhatok irányadó nézetekkel: egyébiránt a dolgot szívesen fogom közleni az illetővel, és ha a nézet-árnyalatok az enyimmél egy kissé kedvezőbb színben alakulnának, úgy egész készséggel fogom azokat támogatni, és majd az eredményt veled tudatni.

Midőn 10 év előtt a n.-czenki czukorgyár alapját letettük, (többes számban szólhatok, mert az illető vállalkozók után én vettem a megalapításban a fő részt, és Czenken ma is alig léteznek czukorgyár, ha ennek felvirágoztatására szolgáló egyik főtényező ott véletlenül nem létezik vala) és ezen minden tekintetben korszerű vállalat megindult, ezen az ottani grófi birtok és az egész vidék birtok-viszonyaira messze kiható eszközés — számos talán előre nem látó egyéniségnek nem mondom roszalásával, hanem teljes helyeslésével sem találkozott, és ma is vannak, és talán főleg az érdekelték közül sokan, kik ennek rendkívüli horderejét még eléggé fel nem ismerik, és eléggé nem méltányolják; — pedig kedves barátom; ez épen olyan, mint a tavaszi malasztos nap, melynek éltető sugarai — a hová csak behatolhatnak — mindenütt gazdag virulást, és áldást terjesztő és mindent felüdítő jótékony befolyást gyakorolnak. — Ennek csalhatlan tanuságát az élet-tapasztalás adja, és főleg az e vidéken szembetünő arányban emelkedett mozgalom és anyagi gyarapodás, mi — elvitázhatlan igazságnak — főleg a köznép körül és által fennen elismerve van. — Csakis ott van és lehet élet és anyagi gyarapodás, hol sűrű mozgás mutatkozik! hol ez nincs, és ennek ellentéte honol, t. i. a nyugalom, ott az anyagi halál közel jövőben rejlik.

Képzeld barátom! a takarmánytermelésnek ezáltal rendkívüli mértékben előmozdítását, a trágya-productionnak sokszoros emelkedését részint a tetemesen szaporodott animális trágya által, részint a czukorgyári üzlet következtében itt vegytanilag kivont

kimondhatlan becsü trágya-extractumok, maradványok által, melyek a cukorgyár telepítési helyén, a birtok központján — az ide a szomszéd vidék összes termeléséből — mi a helybeli productiót háromszorosan felülmulja — össze halmozott rendkívüli nagy mennyiségű nyers anyag után nyeretnek, és ekkoráig kizárólag az itteni központi birtok trágya-erejének szaporítására fordítottak; — és a kimondhatlan nyereség nagysága előtted világos leszen.

Nem akarom bővebben fejtegetni az ily industrialis, és különösen gazdasági állapotainknak egészen megfelelő, és azoknak további fejlesztésére messze kiható vállalatok jótékony, és anyagi tekintetben fölötte hasznos befolyását; hol a tények elevenen szólnak, és azok immár világszerte constatirozva állnak, ott a bővebb fejtegetés valóban fölösleges; és csak azt akarom egyszerűen megjegyezni, miszerint boldog azon vidék, hol ily vállalatok immár felütötték tanyájukat, vagy elég közeljövőben felütendők lesznek!

Mindezekre nálatok a multban — főleg a vásári közlekedés, és olcsó s biztos tüzelőszer hiánya miatt — sajnos — csak gondolni lehetett; ma — ennek legközelebbi bekövetkeztével — a tette vágnak kellett természetszerűen ébrednie, és ez nálatok fel is ébredt, mint hogy épen ez érdemben valál szíves mltgos grófod nevében engemet tanácsolás és támogatás végett fölkérni. — Örömmel vallom, miszerint kimondhatlanul jól esik nekem azon tapasztalás, hogy ti — mint tudtommal mások is számosan — már 10 évvel felismert, felkarolt, és virágzó életnek indult tényünket ma örömmel és egész készséggel megragadni s testesíteni sietnétek, ha hogy az jelenben lehetségesnek kínálkoznék.

A mostani conjuncturák e tekintetben felette kedvezőtlenek, mondhatni a lehető legrosszabbak; az áru potom-értéke és a zilált pénz- s egyéb viszonyok következtébeni általános pangás minden erőt és ösztönt teljesen megzsibbaszt. E mellett a cukorgyártulajdonosok feszített erővel és áldozattal újabb pénzbefektetéseket kénytelenek tenni immár fennálló vállalataikba, hogy felhasználva az újabb kor találmányait, és sokoldalú vivmányait — az előre haladott iparral méltóan versenyezhessenek, és megállhassanak. — Ily helyzetben, midőn a nyereség vagy igen parányinak kínálkozik, vagy inkább még egy kis — majdnem bizonyos

— veszteség van kilátásban; (mert a tőkétet ma egyéb speculativus papirokban meglehetősen magas kamattal lehet elhelyezni) újabb vállalatok keletkezésére és felállítására igen kevés hajlam, és vállalkozási kedv mutatkozhatik.

Azt mondám, hogy a gyártulajdonosok fennálló vállalataikba újabb s nagyszerű tőkétet voltak kénytelenek befektetni, hogy a korszülte s tudományadta vívmányok meghonosítása által az előrehaladott iparral versenyezni, és eképpen megállni képesek legyenek; és ezt helyesen tették, sőt erre — saját fennállásuk és existenciájuk tekintetéből — elengedhetlenül utalva is lőnek, minthogy e nélkül az mulhatlanul veszélyeztetve, és végképen feláldozva lett volna; hahogy azok az előtti 4—5 éves állásponton megmaradtak és a fejlődő ipar követelményeinek nem hódoltak volna, ma már az élők sorából kitörölve lennének, vagy legjobb esetben, mint a haldokló végvonaglás kínjai között tengődők, nyomoruságosan létezgetnének.

Igy áll — körülbelül — a dolog gazdasági állapotainkat is illetőleg; — itt sem elégségesek ma a 10—15 év előtt még helyeseknek vagy czélhoz vezetőknék tartott módok, irányok és esz-közlések!

Bizony — kedves barátom! felette megnehezültek rajtunk az idők, és zivaratos felhők tornyosulnak felettünk mezei gazdák felett! és mégis sok részben s több oldalról nem akarjuk a közelgő veszélyt felismerni; — pedig hiába, a mai világ álláspontja elengedhetlenül megkivánja tőlünk, hogy a civilizált Európa által immár elért vívmányokat mi is ne csak felismerjük, hanem két-tőztetett igyekezettel elérni törekedjünk; mert még ott is, hol a haladás már régen versenyezni megindult, minden nap megkivánja az újabb hódításokat; egyszóval: hi boldogulni akarunk, nem lehet más jelszavunk, mint „*n ulla dies sine linea*“.

Gedellői hangok.

Kedves barátom! Harminczhárom éve mult, hogy mezei gazda vagyok, és az ugynevezett gazdatiszti osztályhoz tartozó. — Életemben igen gyakran érintkeztem ezen hazai gazdászataink

terén, nem minden érték s érdek nélküli osztálylyal, szívesen barátkoztam, szívesen váltottam vele szót, és legszívesben bocsátkoztam vele gazdasági eszmecserébe, mint életfeladatunk és választott pályánk hivatásszerű conditiójába „sine qua non“, ad normam, hogy a „szénégetőnek mindig tőkén van a szeme“.

Lehet-e másképen, mint hogy ezen osztályhoz ellenállhatlan vonzalommal viseltessem, és azt valódi szeressem, mint jó barát barátját, mint szülő a gyermeket; tulajdonképen nem is úgy, mint atya, mert ezen szerep, valamint meg nem illethetett, úgy azt magannak vindicálni eszem ágában sem volt, — hanem úgy, — a mint az életben ezen kifejezést sokszor eszméletileg szoktuk alkalmazni, és érzelmünk méltó kifejezésére használni.

Ezen valóságos hajlam vezérelt olykor, és nem más indok, hogy az eszmecserét — irka-firkával is — gyakran megkísértém, és folytatám; mert úgy láttam és tapasztaltam, hogy nemcsak reám nézve teszkesz hasznos és élvezetes dolgot, de — a mennyiben kivenni szabad volt — másoknál is tapasztaltam hatást és némi eredményt; és mert a kölcsönös eszmecserét egyedül csak szóval folytatni mindig igen szűk körben lehetett, mi nekem nem mutatkozott elegendőnek, hogy hajlamomnak megfeleljek.

Ha nem lehet alkalmatlan dolog olykor még elvont tárgyakról is elmélkedni, melyek a practikus életben igen gyakran teljes figyelmünket leköthetik; úgy nem lesz talán éreketlen a mezei gazda teendői körül — midőn különben úgy is a tömkelegbe bele-sodortattunk — egynémely oly dolgokról egy-két szót váltani, melyeknek helyes és — ha lehet correct alkalmazása igen nagy előnyöket nyújthat, és az e körüli eszmélkedés és tájékozás bizonyára csak hálás feladat, és munka lehet. A mezei gazda a vele s általa működésre hivatott lényekre magának minél nagyobb hatást vindicálni törekedjék.

E tekintetben a practikus élet és tapasztalás igen nagy befolyású és fontos tényezőül mutatja azon eljárást, ha a mezei gazda nemcsak — s talán egyedül — arra hivatottnak lenni mutatkozik, hogy tudjon parancsolni, és parancsokat osztogatni, hanem inkább arról tegyen folytonosan és minél nagyobb mértékben tanúságot, miszerint parancsokat adni, és embereit egyuttal vezetni egyaránt képes, és kiválólag hajlandó. — A parancsnok s vezető

— egy személyben — kettős, sőt sok esetben többszörös sikert fog felmutatni, midőn egészen analog téren a többnyire csak parancsnok alig fog egyes sikert elérni. — A mezei gazda, ki embereihez többnyire csak így szól: „menjetekek és tegyétekek ezt, így vagy amugy,“ sohasem lesz képes oly eredményt felmutatni, mint az, ki így szól hozzájuk: „jőjjetek barátim, hiveim! hogy megtegyük ezt vagy amazt, így vagy amugy“. — E két majdnem hasonlónak látszó tétel alkalmazása körül a practikus élet mezején nagy s jókora ellentét feketik, a mennyiben az egyik szerinti behatás, a másik szerintit sokszorososan felülmulhatja, és az esetek többségében rendszeresen felül is mulja.

A mezei gazda tehát kiválólag vezető legyen, vezető az első sorban, ki késznek mutatkozzék embereit vezérelni, tette, és munkára buzdítani, utmutatással szolgálni, embereivel — ha kell — szenvedni is, és bajt, s viszontagságokat eltűrni; egyszóval tudjon velök érezni, azaz, tulajdonképen saját érzéseit velök megértetni, hogy gyakran ők is tudjanak vele gondban, búban osztozni, de az öröm körül se maradjanak meleg részvét nélkül.

Ha azon hadvezér, ki így szól a sereghez: „előre fiaim,“ jókora hatást gyakorolhatott embereire; mit mondjunk azon hatás nagysága felől, melyet eszközölt egykor a legnagyobbnak ismert hadvezér azon buzdító és a lelkesedést felfokozni képes szavai által, midőn sajátkezüleg zászlót ragadva, imigy szóló katonáihoz: „vitézek, katonák! csak mindig utánam! Így tegyünk körülbelől mi is gazdatársaim! és soha sem fogjuk kárát vallani! ha kell — akár megesküszöm rá!

Nem kevésbé fontos szerepet játszik a mezei gazda practicus működése körül a helyes modor, és emberekkel kellően bännitudo.

A modor szerintem legyen állandóan humánus, és a kedélyeket megnyerni tudó, s terjedjen ki a legalsóbb osztályu népre is, és ne legyen rendszerint nyers, és eltaszító; — mig az elsővel a kellő hatást gyakorolni és elérni tudjuk, ne használjunk mást; — de ha kivételes esetekben az nem lenne elégséges, úgy vegyünk az ellentétből annyit, mennyi kívántatik, és ne igen fukarkodjunk vele. — Mégis ovatosan kerüljünk mindent, mi az emberi érzést erősen sértőleg érinthetné, és mindenkor cseleked-

jünk — mint mondani szokás — emberül! de emberileg. — Ostor — mi agarászat közben igen practikus eszköz — csak ritkán, vagy ha nem agarászunk — soha se legyen kezünkben!!

Ilyformán tapasztaltam én jónak ezeket, és hihetőleg velem mások is, és e körüli nézeteimet hajlandó vagyok gazdatársaimnak figyelmébe baráti indulattal ajánlani. — Az általam mind-ezekben felhozott két tételt legyen szabad az életből merített példabeszéddel is illusztrálni; ha egy kissé hosszab lesz a beszéd, talán még sem lesz egészen unalmas, és minden tanúság nélkül.

Az elsőre alkalmazhatunk két angol farmert, kiknek egyike egy bizonyos farmon sehogy sem tudott boldogulni, s kénytelen volt ugyanazt egy másiknak átengedni, ki azon bizonyos idő lefolyása után — napról-napra mindinkább gyarapodott, és megvagyonosodott. — Évek multával az első — vele találkozva — imigy szólamlamla meg: „kérek barátom, fejtsd meg előttem, hogy miképen lehet az, hogy te utánam derekasan megállsz ott, hol én elbukék, pedig nem tagadhatod meg tőlem, hogy én is eleget tanulmányoztam, és ennélfogva gazdálkodásunk egész mivoltát csak úgy értem, mint te (Angolhonban lehet ekképen szólni, de nem mindenütt a világon); tehát hogy voltaképen mi lehet oka ezen reá nézve sajnos differentianak, mi nem annyira lelkemet, mint erszényemet epeszti;“ és az utóbbi felele, mondván: „két kis szócska meg fogja előtted fejteni, és ezek „menjetez és jójjetek.“ — Te barátom mindig így szóltál embereidhez, hogy „menjetez“; én pedig azt mondám mindig, hogy „jójjetek“ — ezek után azt hiszem, hogy bővebb fejtegetésre nem lesz szükséged.“ — A volt farmer megértett mindent, és bő tanúságot meritve, hihetőleg megfordította eddigi kedvencz szójárását, mert — mint mondják — azóta ő is gyarapodásnak indult.

A másik tételnek practikus foganatját mutassa meg a következő eset, mely egykor itt és itt — valósággal megtörténtnek mondatik — teljesen hiteles kútforrás után; ha tetszik, megnevezhetem:

Két földmives, mint szomszéd, gyakran találkozott egymással; az egyik — kinek vagyoni állapota a másiktól egy kissé különböző volt — egykor azt kérdé amattól, miszerint fejtené meg neki a köztük létező vagyónállapot különbségének valódi

okát, mit ő felfogni, és megérteni sehogy sem képes; mert — ugymond — neki is annyi és ott van földje, hol a másíknak, ő is akkor szánt s vet és annyit, mint a szomszéd, egész gazdaságát akként folytatja, mint a másik, és még sem tud a gyarapodásban vele egyenlő lépést tartani. Mire a felelet megadathatnék, hazafelé tört a disznó-csorda, és a két szomszéd az ólak felé ballagott; a kérdést tevő bottal kergeté az ártányt, emséket, a malaczkokat az ól felé, és mig egy-kettő beugrott s a többit bottal betereelő volt, addig egyik-másik ismét kiugrott, és így tovább — ő kegyelme derekasan belefáradott, mig összes disznait elzárhatta. — A másik szomszéd megnyitván gyorsan az ólat, zsebéből egy marok kukoriczát vett elő, s néhány szemet az ól elé, a többit az ól belsejébe dobván, sertései csak hamar ez után kaptak, és egytül-egyig az ólba siettek, mire ő az ajtót rájuk zárva a ház felé ment, és a ház előtti lóczán helyetfoglalván, várta a jó szomszédot, ki egy kis vártat mulva lihegve közeledett feléje, és szintén ott helyet foglalván, az előbb tett kérdést ismételni jónak látta; mire a kérdezett ekként szólt vala hozzája: „látja kedves szomszéd! mig ön sertéseit nagynehezen s bottal kergetve tudta elzárni, én már régen végeztem velök, mert zsebemben mindig tartok egy kis kukoriczát, és ha hazatér a disznó-csorda, ennek segítségével könnyen beterelem disznaimat; kegyelmed bottal szokta fogadni és terelni, és ez mindig sok vesződéssel jár; tegyen tehát ezen tul úgy mint én, és meglátja, hogy hamar s könnyen fog végezni. — De — hogy áttérjünk a kérdés valódi érdemére, én kegyelmednek azt mondó vagyok, hogy ilyformán szoktam én tenni cselédjeimmel is; t. i. — egy kis kukoriczát nyujtok olykor nekik, azaz voltaképen néha egy kis jó szót, néha egy kis borraivalót, és csak ritkán veszek botot a kezembe, és ekkor is nem szoktam vele ütni, csak bemutatom olykor nekik egy kis emlékeztetésül, hogy megvan a gonosz, kitől még félni is megtanultak. Cselédjeim ekként tartanak ugyan tőlem, de szeretnek is, és munkaközben mindent jobb kedvvel végeznek, jószágomat szeretik, és az esetleges vagy véletlen kártól jobban megóvják, sűrögnek-forognak, egyszóval gondot, bút, örömet megosztva velem éreznek, és így naponta látom minden tekintetben anyagi gyarapodásomat. — Ekként tegyen ön is, kedves szomszéd: és a helyett, hogy folytonosan zsémbeskednék cse-

lédjeivel, őket örökké szidná, egy jó arcot se mutatna nekik, tegyen úgy mint én, és mint mondám, nyujtson nekik olykor egy kis kukoriczát is, és meg fogja látni a nagy különbséget.“ — A szomszéd gazda ezeket megértvén, a dolog veleje és tanúsága egész valóságában tünt fel előtte, és meleg szavakban megköszönve a figyelmeztetést, szentül fogadá, hogy ezentul ilyesekben is úgy fog tenni, mint drága kedves szomszédja, kit ő csak ma tanult meg igazán becsülni.

Ha azt mondjátok ezek után kedves gazdatársaim, hogy ez bizony egy kissé hosszú is volt, meg talán unalmas is — én egy cseppet sem bánom, csak azt sugjátok fülembe, hogy talán mégis parányi tanúságot meritettetek belőle, úgy jövőre ha megszidnátok is, szívesen eltűröm, és azzal fogom magamat megboszulni, hogy másszor is untatni megkísérlek.

Gedellő, márczius 24. 1865.

Hajnik Pálhoz levél.

Londoni kirándulásomból szerencsésen haza érkezve, nem mulaszthatom el, hogy néhány soraimmal ne tudósítsalak azon benyomásról, melyet az ottani tapasztalatok reám tettek, és ne adjam tudtadra azon szíves üdvözeteket, melyeket több barátid általam a legmelegebben küldenek. — Kmethy, Mednyánszky, Rónay barátink ezek, kikkel többször találkozáva igen kellemes órákat tölték.

Albion gazdasági viszonyaira áttérve, s azoknak észleletébe bocsátkozva igénytelen nézetem szerint azt találom, hogy azokat — részint az ott nagyon indicált fő irány, mely feltűnőleg a hustermelésben összpontosul, részint az ottani, a miénktől teljesen különböző éghajlat tekintetéből — a mi gazdasági viszonyainkkal párhuzamba venni helytelen lenne.

Albion népe az ottani clima tekintetéből főleg hűseledelre van utálva; — hogy az ottani — a világforgalomra nézve oly kedvező ponton összecsoportosult nagy emberi tömeg ezen czikkben szükségét ne szenvedjen, jótékonyan gondoskodott a maga útjaiban

megfoghatlan eszközökkel működő nagy természet, mely a mint sokszor nagyszerűen rombolni szokott, úgy azt saját föntartási ösztöne szerint kétszeresen helyrehozni el nem mulasztja — itt is bő mértékben gondoskodott arról, hogy ezen czikknek t. i. a husnak termeléséhez a legkedvezőbb éghajlatot nyujtsa. Így van ez Angolhonban; ott a gazdasági productio főleg hus- s állati termelés után eredő emberi tápszerek előállítására van kiválólag irányozva, s e tekintetben nem kell ott a gazdának az ennek kiállítására annyira szükséges climatikus befolyások nehézségeivel küzdeni, sőt ezek ott erre igen kedvezők levén, azt előmozdítani s fokozni nagy mérvben hivatvák.

A fű s általában az állati takarmánytermelés ott nemcsak fölötte biztos, de egyszersmind a felhasználás is egyszerű eszközökkel tétethetik; a marha a füvet, egyéb takarmányt vagy répát rendesen a földön maga szokta fölszedni, nem kell azt nagy munkával kaszálni, betakarítani vagy kiszedni, legnagyobb részét ott a földön eszi meg a marha. Téli takarmány-szükséglet beszerzésére nem kell ott nagy készleteket összetakarítani (mint ez nálunk elkerülhetlenül szükséges s fölötte sok költséggel járó dolog), mert ott rendesen nincs tél, s az évnek legnagyobb részében a marha künn keresi s találja táplálékát, mellette a takarmánytermelés fölötte biztos is, mert a tulnedves időjárás által nem szenvedhet nagy kárt; és ezen biztosság igen nagy előny a gazdára nézve, ki megtevén a maga kötelességét, bizton számíthat a bekövetkező kedvező eredményre. Ha az angol gazda megadja a földnek azt, mi a nagyobb productio elérhető tekintetéből annak igen kívánatos, ha megadja a magnak azon mivélési fokot, mely annak lehetőleg czélszerűbb s leggazdagabb tenyésztésére elkerülhetlenül szükséges, úgy megtette teljesen a maga kötelességét, megfelelt egészen hivatásának, s ugyszólván föltétlenül elvárja a biztos nagyobb termelést, s ezután fáradozásának méltó jutalmát. — Nem így van ez nálunk, itt a legjobb combinatióval s egész megfeszítéssel tett gazdasági intézkedések sokszor hajótörést szenvednek a gyakran tulságokban mozgó s rendkívül ellentétes éghajlati befolyások káros, s majdnem mindent megsemmisítő behatása által. Gyakran megtörténik, hogy a vegetationalis időszak későbbi vagy legutolsó stadiumában beálló rendkívüli clima-

tikus befolyások által nálunk a különben leggazdagabbnak ígérkezett termés meghiusul, vagy nagy falcidiát szenved; ettől ott nincs mit tartani; nálunk az időjárás (ennek gyakori szélsőségeit főleg tekintve) a gazda esze, szorgalma s fáradozása mellett igen nagy tényező; ott a gazda életrevalósága majdnem az egyedüli rugó, mely körül az egésznek forogni okvetlenül kell; egy szóval, midőn nálunk a gazdának száz bajokkal küzdeni kell (melyek között az első helyet nagyon is a climatikus viszonyok foglalják el), ugy Angolhonban épen ezen — nálunk fő bajnak ismert dolog — nem sujtja érezhetőleg a gazda törekvéseit, sőt ellenkezőleg ez mozdítja elő legtöbbszörre fáradozásának sikerét.

Láttam Angolhonban zabvetést, mely fejét már egészen kihányta, s immár érni kezdett, de láttam néhány hetek előtti friss zabvetést is, mely ott okvetlenül diszlenni s sikerülni fog; tessék ezt nálunk megpróbálni, s meg lehetünk győződve, hogy ily késő időben vetett árpa vagy zab után nem sokat fogunk aratni. Átalában az angol gazda februártól kezdve mindazon időpontig, melytől még a vegetationalis kifejlődést bizton várhatja — szánthat s vethet, tehát még június, július sőt augusztusban is vethet s a jó eredményre bizton számíthat, mert a vegetacionak előmozdítására annyira megkivántató nedves éghajlat mindenképen a tenyészetet elősegíti. — Nálunk ezt tenni nem igen érzi magát indittatva a gazda, mert a netalán nyerendő eredmény rendkívül bizonytalan. — Mi, kik ily nehézségektől nem szoktunk visszajedni, sőt a különben bizonytalan eredmény némi biztosítása tekintetéből tehetségünket, erőnket megfeszíteni sem vonakodunk, szoktunk vetegetni még június, július sőt augusztusban is, de nem vagyunk azon kedvező helyzetben, mint az angolok, hogy munkánk elmaradhatlan biztos jutalmát várhatnók. Nálunk ilyeseket mindig csak egy kis risicóval tehetünk, midőn ellenben Angolhonban ez nincs legkevésbé is veszélyeztetve.

Ha az angol földmívelés öszhangzó irányát s azon eszközöket tekintem, melylyel az, kiválólag a hustermelést előmozdítani törekszik; ugy ennek jelenlegi állapotját s kulturai magas fokát mégis kevésbé bámulom (mert némileg az éghajlat nyújtotta előny okszerű fölhasználásának tekintem ezt), mint meghajlok azon nagyszerű haladás s eredmény fölött, mely átalában az állatte-

nyésztés, de különösen a hustermelés s hizékonyság előmozdítására irányzott tenyésztési elveknek hatalmas diadala felől tesz nagyszerű tanuságot.

E téren részletekbe bocsátkozni, azokat elemezni s vizsgálgatni nem lehet szándékomban, mert igen jól tudom e téreni avatatlanságomat, azonban megemlíteni nem lesz fölösleges, miszerint az angol hustermelő legkevésbé sem fukarkodik a czélszerű tápanyaggal — mint rendszeren még mi magyar gazdák fukarkodni szoktunk, hanem a lehető legjobb minőségben s mennyiségben adja azt állatjainak, azt tartván szem előtt, hogy a termelés minél gyorsabb s sikeresebb legyen, s a reá fordított költség minél előbb megforduljon. — Ha az angol gazda állatjait 1 éves korában oda hizlalni képes, hová nálunk rendszeren csak 2—3 év után sem jutnak el, ugy e részbeni eljárását ha nem is bámolni, de annál inkább helyeselni hajlandók vagyunk.

A gépek országában is bámulatos a haladás, mit Anglia fölmutat; e részbeni nagyságát s fokonzintű haladását elősegítette azon körülmény, hogy ott az emberi-kéz aránylag fölötte drága, s ezt minden módon kiegyenlíteni hivatva volt; hozzájárult a kiállítás nyers anyagnak — a vasnak, kőszénnek és mindenekfölött a szükséges s kívánatos dolognak a pénztökének olcsó s bő forrása is; számítsd még hozzá az angol nép saját anyagi érdeke előmozdítására kiválóan törekvő hajlamát, és a talány megfejtve lesz előtted.

Anglia fővárosáról Londonról mit mondjak, hiszen te azt nálamnál jobban ismered; azt azonban nem hallgathatom el, hogy azon nagyszerű mozgást, pezsgést s életet, mely ott mutatkozik, képzelni alig voltam képes olyképen, mint az valóságban van. — Páris, Franciaországnak fővárosa s mint ez — nagyszerű s bámulatos — Londont ugy lehet tekinteni, mint a világ fővárosát; a kedvező tengerövezte szigeti fekvés, a rendkívül nagy tengeri közlekedésre kész szállítási eszközök, a roppant s fölötte olcsó tőkéknek nagyszerű bősége, s az angol vállalkozási hajlam s képesség, és Londonban látod eszményképen egyesülni a világnak két ellenkező polusát.

Czenk, jul. 13. 1862.

A sopronmegyei czukorgyártásnak fokozatos emelkedése és ennek következtében az ott általánosan emelkedett közjólét és vagyoni gyarapodás.

1852-ik évben Sopron vidékén csak két gyár létezett, és ugyan: a n.-márton vidéki ugynevezett félszerfalvai (Hirm) és a czinfalvai (Siegendorf).

E két gyár kezdetben mindössze ötszáz hold répatermésével foglalkozott.

1854-ik év elején keletkezett N.-Czenken a harmadik gyár, kezdetben 4—500 hold répatermeléssel. A Czenken nagy szorgalommal életbeléptetett répatermelésnek áldásos befolyása a földmivelés, állattenyésztés és ezek után elmaradhatatlanul bekövetkezett jövedelem emelkedésére lassan és fokenkénti haladásra buzdította a közel fekvő birtokosokat, és megyei gazdákat, hogy a répatermelést ők is gazdaságaikban meghonosítsák.

Már 1860-ik évben a czenki czukorgyár 1500 holdon termett répát gyártott fel, mi az utóbbi években 2000 holdig emelkedett.

A répatermelésnek ily fokozatos emelkedése — különösen a Czenktől Szombathely felé vezető vonalon, hol jelenleg vasuti összeköttetés is van — arra indította a czenki gyári részvényes társulatot, hogy egy második gyár felállításához fogjon, mely ezen évben a Répcze mentén Csepreg vidékén Felső-Bükön fel is épült, és jelenleg már működésben van, ugy, hogy a czenki társulat ma két gyárban mintegy 3500 holdon termett répát dolgozik fel.

A czenki vidéktől lefelé mindinkább megkedvelt, és az ottani birtokosok által szerencsésen felkarolt répatermelésnek rendkívüli gyarapodása lehetővé tette, hogy Csepregen — a büki gyár tőzsomzédságában — ugyanezen évben egy második gyár állíttathatott fel Schöller Sándor s társai által, mely szinte legalább 1500 hold répatermést biztosított már első évben magának, és ez idő szerint a gyártást már megkezdette.

A birodalmi czukorgyárosoknak f. évi junius 29. és 30-án Pesten tartott nagy gyűlésén felolvasott bizottmányi jelentés — mely nyomtatásban is megjelenve a tagok között számtalan pél-

dányban kiosztatott — igen érdekes és kétségbe nem vonható adatokat és közleményeket tartalmaz, melyek szerint a sopronvidéki cukorgyártásnak rendkívüli gyarapodása constatálva van.

Statistikai adatokkal s számokkal támogatva bizonyos, miszerint Sopron vidékén, de főleg a Czenktől Szombathely felé eső alsó vonalon — hol 1852-ik évben mint már bevezetésben említve lőn — csak két gyárocska 500 hold répatermeléssel létezgetett — jelenleg 7—8 gyár áll fenn, összesen 10—12,000 hold terméssel.

A cukorgyártásnak kitünően előnyös befolyása a földnek nagyobb jövedelmezhetésére (mert az egy holdon termett répának átglyártás utáni bruttó értéke 4—500 frtig terjed) a földbirtok értékének emelkedését vonta maga után; a földbér ottan háromszorosra fokoztatott; számosak voltak az esetek, hogy a gyárosok egy cat. holdért — saját költségükön eszközölt művelés mellett — 75 frtnyi évi bért is fizettek, és ezenfelül a bérelt földeken termelt répának törkölyét (Presslinge) mint elismert kitünő takarmányt teljesen s ingyen visszaadták a birtokosnak.

A vagyon-szaporodás a mondott vidéken e szerint annyira emelkedett, hogy a fogyasztás a gyárakhoz közel eső falvakban nagyobb jelenleg, mint bármely provinciaális városban országszerte; és midőn a fentebbi gyáriparnak keletkezésekor mintegy 15 év előtt két gyárocska emberi kéz és ügyes munkás kezek hiányát volt kénytelen tapasztalni, ma már e részben nincs többé panasz, a folytonos munkát nyújtó vállalatok csakhamar kaptak a közel vidékről elegendő, s most már kitünően ügyes munkásokat, úgy, hogy e részben nem lehet többé panasz.

Höl folytonos munkát adó van, oda sereglegnek tömegesen a munkát keresők és kedvelők, és a keresetnek folytonossága és az ezután származó gyarapodhatási lehetőség a népet munkássá és takarékosná teszi, és vele a munkát mint áldást hozó forrást megkedvelteti.

Az iparos külföldnek számos tagjai fordultak meg Sopron s Czenk vidékén, s meglepetve valának az ottani általános földművelésnek virágzó, és a cukorgyári iparnak szerintök is magas

álláspontja által, és hajlandók voltak örömmel ezt ismételve beismereni, mint ez az említett bizottmányi jelentésből is kitünik.

És valóban az ottani vidék gazdasági állapota oly szembe-
tűnő képet mutat fel a szemlélő előtt, miszerint azt teljesen
párvonalba lehet tenni a continens bármely vidékével; vala-
mint az ottani gyáripár is jogosan versenyezhet a külföld bármely
e teréni iparával.

Gödöllő, szept. 15. 1867.

A cukoriparnak hazánkban fejlődését és jelen állapotát érdeklő levelek.

Gödöllő, okt. 16. 1867.

Kedves barátom! A birodalmi cukorgyárosoknak f. é. jun.
29. s 30-kán Pesten tartott nagygyűlése alkalmával közzétett
bizottmányi jelentés nyomán, — a gazdaközönség talán csak egy
részének tudomására juttathatott igen érdekes s tanuságos adatok-
nak minél többszöri megismertetése tekintetéből, — üdvösnek s
alkalomszerűnek tartottam a „Gazd. Lapok“ f. é. szept. 25-diki
számában néhány szót elmondani a Sopron - Czenk vidéki cu-
korgyári iparnak fokenkénti fejlődéséről, és a jelenlegi magas
álláspontra lett fölemelkedéséről.

Hazai gazdaságunk kívánt felvirágoztatása tekintetéből én
a cukorgyári iparnak nagy fontosságot vagyok hajlandó tulajdo-
nitani; ennél fogva nem hagyhatom folytatólagosan megemlítés
nélkül édes hazánknak egy más pontján keletkezett és hatalmas
fejlődésnek indult cukorgyári iparát, mely kedves barátom! a
te közvetlen befolyásod, hű ápolásod, és buzgó törekvésed foly-
tán nyert életet, lett nagygyá s virágzóvá, és mintegy általa d
lőn megalapítva; értem a tót-megyeri uradalom kebelében ezelőtt
15 évvel N.-Surányban létrejött cukorgyári vállalatot, mely ez
idő szerint „Lippmann & Gerson urak“ czége alatt az ösz-
szes birodalmi cukorgyárak között, melyeknek száma jelenleg a
kétszázat megközelíti, egy igen jelentékeny helyet foglal el, min-
den bizonynyal ott az első sorban áll, és valamennyi gyárak közt
majdnem a legnagyobb mennyiségű nyers terményt (6—8 százezer

mázsát) gyártja fel; minélfogva e derék vállalat, — mely egy nagy kiterjedésű hazai vidéknek gazdasági productiójára, hasznos értékesítésére, és a munkakeresetnek nagyszerű mérvbeni megalapítására rendkívül nagy befolyást gyakorol — mint sokszoros áldást, jólétet és közvagyonosodást terjesztő hatalmas üzlet méltán megérdemli, hogy megneveztessek és dicsőítessék.

Ezek után egyszerűen akarom csak az ottani összes répatermelési adatokat összeállítani, és constatirozni azon előbbi állításomat, miszerint ezen gyár a birodalomban a nyers anyag feldolgozása tekintetében első sorban áll; és ugyan: legközelebbi tudósításodból, kedves barátom! újabban felvilágosítást nyertem, miszerint a tótmegyeri uradalom a későbbben pótlólag köttetett egyezmény nyomán kötelezve van évenként legalább 1600 holdat répával bevetni; ezen mennyiség — számításom szerint — körülbelől egy harmadát teheti az összes ottani répatermelésnek, melyhez — a cukorgyárosok által saját birtokukon termelt nagymennyiségű nyers anyagon felül — az illető contingenszt a szomszéd birtokosok termelik, 2—3 órányi távolságból N.-Surányba szállítván azt, úgy, hogy az összes termelést egyremásra 7—8 száz ezer mázsára számíthatni.

1832. év elején léptem a gazdasági pályára, Tótmegyeren nyervén első alkalmazásomat felejtethen Klauzálunk alatt; láttam ezen uradalomnak gazdasági fejlődését, melyben 1839-ik év végéig én is munkás részt vettem; figyelemmel kísértem ezen uradalomnak további előlépéseit, melyhez hasonlók az országban akkoron alig léteztek; végre többször volt alkalmam látni s tapasztalni, hogy az 1853-ikévben ott megalapított cukorgyári ipar mily hatalmas lendületet adott az ott már meghonosult jeles gazdasági állapotok emelésére; az intensiv rendszer megörökítésére, és a birtok utáni jövedelemnek nagymérvű fokozására, minélfogva: a répatermelésnek általános, különösen pedig cukorgyártási szempontból kitűnő czélszerűsége, hasznossága és emi-
nens értékű volta fölött, ma már a valódi néven nevezhető mezőgazdák között csak egy értelem és közös hit létezik, és ezt, mint kétségbe nem vonható axiómát tekinti minden értelmes, és mivelts gazda, ki látni, tanulni és előre haladni törekvő volt, ki saját szűk határán túl is járt: és nem annyira elfogult, hogy a

tényállást tagadni vagy elferdíteni hajlamot vagy viszketeget érezne magában.

Sajnos, ha még ily gazdák is léteznének közöttünk! — ezt valódi calamitásnak nevezhetnők, melytől Isten óvjon meg!!

Kedves barátom! Ismerve az ügy iránti érdekeltségedet, és ennek előmozdítása körüli buzgalmadat, nem hagyhatom megemlítettlenül az újabb időben ismételve fölmerült répaczukorgyári mozgalmakat, melyek jelenleg az érdekelt gazda-vidéket, és az industriális világot nagy mértékben elfoglalva tartják.

Hosszas évek tapasztalása, és ezen iparág körül preferenter szerzett ismeretek, nyomozások, összehasonlítva tett kísérletek és ezek utáni combinációk tanúsága szerint azon erős meggyőződésre jutottam, hogy — hazánk gazdasági ügyeinek előmozdítása és nemcsak a kívánt, de elengedhetlenül követelt felvirágoztatása érdekében — a répaczukorgyári iparnak hazánkban tettleges felkarolását, és gyors léptekkel fejlesztését a legsürgetőbb s égetőbb gazdasági kérdéseink közé tartozónak lenni vélem.

Sajnálni lehet, hogy eme mozgalmak — anyagi vagyonosodásunk tetemes kárával — csak most kezdenek jobban fölmerülni; — 10—15 évi elmaradás e téren — nemzetgazdasági szempontból tekintve, oly óriási összegeket mutatna fel mint valóságos veszteséget, a kellőleg tájékozott s számítani szerető gazda előtt, hogy ezeket — közbeszéd szerint — majdnem meséseknek lehetne mondani.

E téren elmaradásunk egyik főokát politikai állapotunk rendezetlenségében, és bizonytalanságában kell szerintem keresni; az iparos világ nyugodt állapotokat, és állandóságot ígérő politikai helyzetet követel, és oly társadalmi viszonyokat, melyek az emberi kedélynek folytonos és fárasztó munka utáni felvidítására, és a socialis élet örömeinek zavartalan élvezhetésére biztos kilátást nyújtani képesek. Ezen állapotok — hála az égnek — az újabb időben kedvezőkre fordultak, és ezen szerencsés fordulatnak lehet főleg köszönni, hogy nemcsak a fentebbi iparág, de számos egyéb anyagi érdekeink körül is, a vállalkozási szellem többféle irányban tért foglalni, és életerősen mozogni megindult.

Adja az ég, hogy jelen törvényhozásunk bölcsesége az elfoglalt álláspontot megtartva, politikai helyzetünk consolidálását

szerencsésen befejezhesse, mely nélkül anyagi érdekeinknek sikeres előmozdítását, és sulyos terheinkhez arányosított felvirágoztatását, majdnem elérhetlennek tartom.

Lássuk immár a czukorgyári kérdés körül fölmerült újabb mozgalmakat; ez érdemben fölemlíthetőnek vélem a birodalmi czukorgyárosok egyletének azon tervét, mely szerint nálunk Magyarhonban egy oly vállalatot létrehozni hajlandónak nyilatkozik, mely az összes birodalmi czukorgyári industria részére, az e téren mindinkább hiányzó szakképzettség előmozdítását, és az ezen iparág körül nagy fontosságot érdemlő technikai s chemiai kísérletek után kitapasztalt és bebizonyult tényeknek constatiozását tűzné ki feladatául.

A fentebbi szándék felől értesülve, és több tekintélyes birtokos által felhiva én is egész készséggel, és a hazai gazdaszat emelése körül mindenkor hűn táplált buzgóságom következetes ösztöne szerint, e fölötte fontos ügyben munkás szerepet vállalni hajlandó valék, és egy általam — földminőség, climatikus helyzet, népességi s közlekedési viszonyok, végre olcsó és könnyen nyerhető tüzelési szer tekintetében — bőven felismert vidéknek kedvező ebbeli viszonyaira vonatkozólag, egy rövid emlékiratban mindezen előnyös tényezőket bemutatni, és az érdekelt felekkel megismertetni törekvő voltam azon meggyőződéstől vezéreltetve, miszerint ezen iparág érdekeire kedvezőbb viszonyok alig lesznek e hazának más vidékein feltalálhatók.

Az emlékiratban a Galga és Zagyva mentében Aszódtól Hatvanig vonuló nagy földterületet állítottam első sorban, mint oly vidéket, mely a czukorgyári ipar felvirágoztatására szükségelt föltételeknek és követelményeknek megfelelni képes. — Hatvantól Losonczig az egész vidék, mely a vasutat környezi, szintén igen alkalmasnak látszik ezen iparágnek terjesztésére, de főleg a hatvan-miskolczi vonal, melynek kiépítése közel jövőben fekszik — összeköttetésben a miskolcz-kassai vonallal, oly tért nyitna meg ezen industria mezején, mely — tekintve ezen vidékeknek kedvező földviszonyait — a magyarországi czukorgyári ipar fölött mintegy dominálni hivatva lenne. — E vidékek a vasuti közlekedés, és a salgó-tarjáni kőszénbányákból nyerendő olcsó tüzelési szer hozzájárulásával a gyári ipar első rendű s ugy szólván életfölté-

teleiben biztosítva, oly földterületek birtokában vannak, melyek földminőség, és intensív kulturai képesség tekintetében a répatermelésnek meghonosítását lehetővé teszik, és így ezen iparágnak lucratív jövőjét, általános gazdasági állapotainknak pedig közvetve nagy mérvű haladását biztosítani hivatvák.

Az aszód-hatvani területeken tett több rendbeli geologiai és vegyészeti nyomozások, és az ottani répának czukortartalmára nézve eszközölt polarisationális kísérletek után kiderült kedvező resultatumok fentebbi állításaimat igazolják.

Emlékezni fogsz még 1865-ik évnek elején mondott szavaimra és föltevéseimre, melyek szerint már akkor oda nyilatkoztam, hogy én az aszód-hatvani vidéket — a czukorrépa-termelésre föltételezett igényeket mérlegezve, és egész összességökben számba véve — ezen iparágnak meghonosítására előnyösnek s kedvezőnek tartom; tettem pedig ezt egyenesen practicus szemlélet után, és támaszkodva többszörös tapasztalásaim által igazolva talált föltevéseimre, melyeket a birodalom egyéb ilyenmü telepítvényeinek helyi fekvés és földminőség tekintetében tett tanulmányozásából meríteni alkalmam volt.

Megvallom, miszerint akkori föltevéseim igazolását hazafiu örömmel üdvözlöm, mert a czukorgyári industriát oly térnek tekintem, melytől e hazának anyagi gyarapodását ez irányban is eszközölhetőnek tartom.

Midőn 1854-ik évben N.-Czenken együtt működve, az ottani czukorgyárnak alapja letétetett, alig mertük volna hinni, hogy 1867-ik évig, a czukorgyártás oly nagymérvü dimenziókban terjedjen ott, mint az jelenleg létezőnek mutatkozik; az első lépés meghozta gyümölcsét, a többi utána következett; — adja Isten, hogy itteni első lépésünket is hasonló siker koronázza!

Kedves barátom! Midőn többrendü soraimban hazánk főbb pontjain a czukorgyári ipárnak jelen állapotát feltüntetni és — az ezen iparágnak nagy jövőt ígérő momentumok felsorolását az ügy érdekében fontosnak tekintve — a vállalkozási hajlam irányát az aszód-hatvan-miskolci területnek előnyös tényezőire felhívni törekvő voltam, nem vezetett más szándék, mint a jó ügynek lehetőleg használni, és gazdasági felvirágoztatásunk érdekében csekély tehetségem szerint közreműködni.

Emez elutasíthatlan ösztön sugallata indít ma is, hogy e fontos kérdésre ismét visszatérőleg elmondjak még néhány dolgot, mely ezen iparágnak horderejét, és a répa-termelésnek fölötte előnyös voltát constatirozni, és minden kétségen kivül helyezni hivatva legyen; mert nem titkolhatom el abbéli sejtelmemet, miszerint hazánkban még sok mezőgazda ezen áldásos növénynek termelését nem tekinti oly előnyösnek, mint az méltán megérdemli.

Az elsőre nézve — t. i. a czukorrépa-termelésnek industrialis oldalát tekintve — nem kellene egyébre utalnom, — mint azon általam már felhozott tényre, miszerint a birodalomban 30 év leforgása alatt ezen iparág majdnem hetvenszereszte magát; de — mert hazánkban ezen industria csak gyéren van még képviselve — s így sokak előtt ismeretlen lehet, — és már több hason vállalatról, mely vagy alapfeltételeiben volt gyökeresen elhibázva, vagy szakértői kezelésben volt hiányosan szervezve, azt szeretik emlegetni s felvetni, hogy hiszen ez s amaz megbukott vagy tönkre ment; — tehát nem tartom fölöslegesnek, hogy néhány élő példával a dolgot illusztráljam, és ebbeli nézeteimet igazolni törekedjem.

Sopronmegyében három gyári telepítvénynek fejlődési viszonyait, 15 év leforgása alatt szakadatlan figyelemmel kísérve nem tagadhatom el, miszerint a kivivott eredmény nagysága előtt — mit aránylag igen kis tőke indítatott meg, de annál nagyobb értelem és munkásság emelt magasra — meghajolni vagyok kénytelen; mert jobbára a befektetett első kis tőke mai napiglan majdnem huszszoros mértékben van képviselve, és értékesítve, természetesen azon oknál fogva is, hogy a megindított vállalatnak évenkénti eredménye ismét s újra az észszerűen alapított s vezetett vállalatba fektetve, a tőkének ily nagyszerű gyarapodását eszközölni hivatva volt; mert midőn az első kis tőke — kedvező conjuncturák, és kitarató munkásság mellett — 7—8 év alatt magát megötszörözni volt képes, a már ennyire szaporodott érték az utóbbi 7—8 év alatt — az eredetileg befektetett tőkéhez képest — magát könnyen meghuszszorozhatta.

Eme rendkívüli eredmény kivivásánál a főtényező mindenestre a kellő szakértelem, és kitarató munkásság volt,

de nagy befolyással volt erre az industrialis egyének személyes hitele is, mint a fennérintett két tulajdonnak természetes kifolyása; mert a forgó tőkének általában az egész gyári üzletnek oly mérvű kiterjesztését tette lehetővé, mely az adott conjuncturák és egyéb viszonyok szerinti mértéknek a lehetséges fókig megfelelni képes vala, és az idegen pénznek forgatásánál az értelem s munkásságnak kamatoztatására és minél nagyobb mértékbeni utilizálására a legtágasb tért nyitotta meg.

És ez nagyon is rendjén van — hogy t. i. az értelem és munkásság magának illő jutalmat kivívjon; mert hiszen a civilizált népek milliói — kik az anyagi érdekeknek ez idő szerinti felkarolását jelenünk elengedhetlen követelményének tekintik, és kik után nekünk is akarva nem akarva okvetlenül indulni kell — azt tartják és világszerte hirdetik, miszerint az ész hatalma kellő munkássággal és ernyedetlen kitarással párosulva oly nagyszerű hatalom, hogy ezen szellemi tőke nagysága és hatása előtt az egyetemes világ forgalmi eszköznek t. i. az értéket képviselő pénznek összes tőkéje eltörpülni kénytelen.

Eszmelánczolatnál fogva mondjuk ki e helyen, miszerint csak érték állíthat elő értéket, vagyis csak pénz csinálhat ismét pénzt; mert vannak számosan, kik a mezőgazdaszat terén, — mely bármily gyári vállalattal azonos, nem követik ezen axiomát, és azt hiszik, hogy a mezőgazdaságnál pénz nélkül is lehet csinálni pénzt; igaz, hogy talán lehet, de fölötte kevés lesz az, és jelen viszonyainknak többé soha meg nem felelhető.

Tisztelt elvbarátunk Kubinyi Lajos urnak felszólalásait lapjainkban mindenkor a legnagyobb érdekléssel olvasva, a legutóbbi cikksorozatában „Nem csak a természet termel“ az ész és munkásság áldást hozó gyümölcseiről irt korszerű fejtegetéseit nem hagyhatom itt megemlítés nélkül, őt arra kérvén, miszerint becses dolgozataival e lapnak olvasói előtt minél többször megjelenni sziveskedjék.

Nem válhatok meg ezen iparág fejtegetésétől a nélkül, hogy ne ébreszsek figyelmet, és ne buzdítsam gazdatársaimat, miszerint tekintsenek egy kissé körül, és nézzenek szét az ország egyik részében, Sopron tájékán, hol mint például Félserfalván (Hirm) az ottani gyártulajdonosnak egyik jeles fia

oly nagyszerű és sokoldalú üzletnek áll élén, melyről valódi fogalmunk csak akkor lehet, ha azt tüzetesebben tanulmányozni és felismerni alkalmunk volt. — Nem kevésbé érdekes és tanuságos dolgokat láthatunk ennek tőszomszédságában Czinfalván, úgy Sopronban a város pusztai birtokán, melyet az ottani gyáros hosszú évekre bérben tart, N.-Czenken, felső Bükön és Csepregen, hol mindenütt az értelemnek s kitűnő kitartással párosult munkásságnak vimányait szemlélhetjük, vagy — jobban mondva — bámulhatjuk. — Itt találja méltán a két említett tényező valódi dicsőülését, mely nem szorul hosszas szavakra, hogy felismertessék. — Nézd meg barátom! és bizonyára épülni fogsz!

A 2-ikra, t. i. a czukorrépa-termelésnek előnyös voltára áttérőleg lehet-e az másképen, mint úgy, hogy a hol az industria nagyszerű értékek előállításában szerencsés eredménnyel működik, ott a vele szövetkező erők is ne részesüljenek aránylagos előnyben és nyereségben; mint ezt már más alkalommal Sopron vidékéről állítottuk és bebizonyítottuk; — ez érdemben nem szándékom a talán már elmondottakat ismételni, hanem egyszerűen a kimutatásra utalok, melyet a tótmegyeri uradalom buzgó tisztartója előzékeny szivességéből e napokban vettem kezemhez. — Az olvasó közönség e lapok útján, de különben is tájékozva a nagy-surányi czukorgyári vállalat nagyszerűsége felől, mert egyik levelemben azt méltólag kitüntetni törekvő voltam; de az industria terén N.-Surányban is oly dolgokat láthatunk, melyek azonosságuknál fogva a Sopron vidékiekkel párhuzamban vonhatók, és szinte a megtekintésre érdemesek és okulásra buzdítók.

Legyen szabad az említett táblás kimutatást, — mely az uradalomnak 13 évi czukorrépa-termelési eredményeit, és azon tiszta jövedelmet, mit ezen termelési ág előállított, terjedelmesebben feltüntetni — itt kivonatilag regisztrálni; és ugyan: 1854-től 1858-ig az öt évi átlagos tiszta jövedelem egy cat. hold után volt 62 frt 18 kr osztr. értékben, az akkori ezüstpénzt erre reducálva; 1859-től 1862-ig a négy évi átlagos tiszta jövedelem 78 frt 55 krban osztr. ért. mutatkozik, és 1863-tól 1866-ig a négy éves átlag 54 frt 50 krban nyilvánul, és e szerint az összes 13 évi

Suránymegyeri urad. czukorrépatermelési haszon-kimutatása 1854—1866.

Év	bevetett földek térsége a 1100□ öl	összes répa-termelés	esik egy holdra	Bevétel			Kiadás			marad tiszta jövedelem	esik 1 holdra			
				kész-pénzben	felszámitásban	összesen	kész-pénzben	felszámitásban	összesen		bevételeből	kiadásból	tiszta jövedelmül	
szám	hold	mázsza		forint ezüst pénzben			forint ezüst pénzben			frt e. p.	frt kr	frt kr	frt kr	
1854	595	85790	145	26936	6944	33880	6720	12025	18745	15135	57—	29—	28—	} esik egy 1100□ ^o holdra 5 évi átlagban jövedelmül 40 frt 42 kr. e. p. vagy 42 frt 75 kr. o. é., egy cat. holdra pedig 62 frt 18 kr. o. é.
1855	794	145730	183	51465	6550	58015	13300	14540	27840	30175	73—	35—	38—	
1856	1030	170800	165	65000	6950	71950	14700	16250	30950	41000	69 ³⁰	30—	39 ³⁰	
1857	1400	204550	146	80400	10750	91150	16700	17500	33700	57450	65—	24—	41—	
1858	1450	280300	194	110150	16200	116350	22890	20420	43310	83040	87—	30—	57—	
1859	1580	385150	243	132395	28550	160945	48000	31790	79790	81155	102—	50—	52—	} 4 évi átlag 1100□ ^o holdon tiszta jövedelmül 54 frt o. é., cat. holdon 78 frt 55 kr. o. é.
1860	1340	307800	229	114845	16900	131845	25770	25760	51530	80215	98—	38—	60—	
1861	1550	235450	151	96690	12650	109300	16575	26500	43075	66255	70—	28—	42—	
1862	1600	317400	199	130700	17450	148240	17615	31800	49415	98825	93—	31—	62—	
	1600□ öles holdak													
1863	1070	115125	107	46300	8275	54575	10370	23570	33940	20635	51—	32—	19—	} 4 évi átlag 1600□ ^o holdon tiszta jövedelem 54 frt 50 kr. o. é., 13 évi átlagos jövedelem 65 frt o. é.
1864	960	221410	231	91370	18675	110045	21700	26340	48040	62005	115—	50—	65—	
1865	1010	172600	171	67715	17800	85515	11190	25610	36800	48715	82—	36—	46—	
1866	1105	331000	300	116380	35970	152350	22190	32450	54640	97710	138—	50—	88—	

Kelt Tót-Megyeren, nov. 13. 1867.

Havasy, m. k. tiszttartó. — Kruzlics Antal, m. k. számvevő.

átlagos tiszta jövedelem 65 frtnyi meglepő eredményről tanuskodik. Szükségesnek tartom megjegyezni, miszerint az idézett kimutatásban nemcsak a valóságos készpénzi kiadások vannak felszámítva, és combinatióba hozva, hanem minden a gazdaság által ezen ágra tett munkának valódi pénzértéke is — a kettős számvezetés rendszere szerint — teljesen számításba jöttek, miszerint a mutatkozó különbség, mint valóságos készpénzi jövedelem jöhet tekintetbe.

Eme meglepő eredmény nem szorul bővebb fejtegetésre, és nekem nem marad egyéb hátra, mint szívem szerint kívánni, hogy ezen érdekes kimutatásnak valódi álláspontjából minél számosabban okulást és meggyőződést meritve, a jó s hasznos ügy mellett kettőztetett igyekezettel buzgólkodni siessünk, és hazafias kötelességeinkhez hiven az ügynek méltóan szolgálni, szakismereteinket öregbiteni s fokozni, és ebben kitartó erélyes munkásságot tanusítani törekedjünk; — mert e téren is az ész és munkásság hatalma a fentebbiekhez hasonló vívmányokhoz vezetni hivatva van és lehet.

Hátra van még, hogy ezuttal szóljunk még a répának, mint takarmánynak termelési előnyeiről, melyek a z t — gazd. productionk szempontjából tekintve — egyik mellőzhetlen feltételül s mintegy „conditio sine qua non“ gyanánt tüntetik fel előttünk.

Legyen megengedve e téren még régibb időkre visszatekinteni, azon időkre, midőn egy része gazdatársaimnak talán még nem látott napvilágot, a másik része pedig még a mezőgazdasággal alig foglalkozott, t. i. az 1839-ik évnek korszakára; midőn dicső szellemű Klauzálunk megbizásából nekem feladatul jutott az akkori „Rohoncziközleményekben“ a répatermelésnek előnyös voltáról néhány évi tapasztalásból meritett nézeteimet a gazdaközönséggel tudatni.

Nem szükség mondanom, hogy mi már akkoron — majdnem 30 év előtt a répatermelés hasznosságáról teljesen áthatva és meggyőződve valánk, és ezen meggyőződést a későbbi hosszas idők tapasztalatai nyomán annyira tápláljuk, hogy ezt gazdasági doctrinánk egyik dogmájául felállítani egy perczig sem vonakodunk.

Ha Tanárky Gyula barátunk a „Gazdasági Lapok“ legutóbbi számában helyesen idézte a tisztelt lapok homlokán lát-

ható mottót: „Hozzunk mezei gazdaságunkba mielőbb helyes arányokat,“ és azt általános hazai állapotainkra alkalmazva, feljajdulni volt kénytelen azon kór állapot fölött, melyet minden önálló gazdasági organismus egészséges vérforgásának ellenére s majdnem meggátolására országszerte látni s tapasztalni volt alkalma; és ha ezen kézzelfogható észlelésben mi is a legnagyobb igazságot rejteni és feltalálni véljük; úgy nem lehet eléggé csodálkoznunk, hogy a már 30 év előtt felállított tanok s igazságok ily ellentétes összeütközésben állhatnak még m a is dönthetlen doctrinánk alapelveivel s föltételeivel, és egy cseppet sem ütközünk meg a szelid s jó barátunknak humorteljes és egy kissé csipős ömledezései és torzképei fölött, mert ha ő nem mondaná is, mi állítanók, hogy azok valóságos genreképek, és nagyon is találók.

Mi folytonosan itt mozogván, mindennap láttuk azokat, és örökké kárhoztattuk; de hozzászokván, nem tünnek fel előttünk oly torz-alakban, mint ezek barátunk szemei előtt akarata s szándéka ellenére is feltünhettek, midőn azok fölött tanuságos észleleteit leírni, s velünk közölni jónak látta.

Igy állván a dolgok, lehet-e sürgősb teendők, lehet-e fontosabb feladatunk, mint gazdasági tanaink legelső momentumának — a takarmánytermelésnek egyéb termeléseinkkel helyes aránybáhozatalának — megfelelőleg felkarolni, buzgón s állhatatosan a takarmánytermesztésre vezérlő módokat s eszközöket, hogy hovahamarább segítsünk a bajon, elhárítsuk a veszélyt, és immár jócskán megfogyott termőerejét ama földünknek visszaadhassuk.

Ezen sürgős és elhalaszthatlan feladatunk körében egyebek között a répatermelés kitünő helyet foglal el, és midőn ennek, mint takarmánynak, tömeges termelését gazdatársainknak melegen ajánljuk, legjobb intentióval párosult meggyőződésünket nyilvánítani hazafiui kötelességünknek tekintjük.

Kell-e a répatermelést takarmány dolgában bővebben commentálni? azt hiszem, hogy mindenki, ha egyszer ennek takarmányozási értékéről meggyőződhetett, nem fog késni ennek tágasb felkarolásával. — Mily takarmánynemben lehet egy holdon annyi táperőt marháink számára termelni, mint répával? — 3—4—500

mázsa termelés egy holdon nem lesz ritka eset, és ha csak a répának combinált szénaértékét is vesszük tekintetbe, mily földünk terem 100—150 mázsányi szénaértéket? Valóban miféle takarmánynemben sem érhetjük el ezt csak távolról is megközelítőleg!! Pedig a répának specifiçus szénaértékén felül nekünk, magyar gazdákul — kiknek többnyire nagy mennyiségü szalma áll dispositionkra és ezt okszerűen s az utolsó morzsáig haszonra fordítani nem áll hatalmunkban, — nagy előnyünkre szolgálandna, ha czélszerű vegyítés által bizonyos mennyiségü répával sok haszontalanul elpárolgó aljásb minőségü takarmányféléket, p. o. polyvát, töreket, szalmát (kivéven a legszükségeseb alom-szalmát) mind az állati gyomron keresztül bocsátva, s takarmányértéküket teljesen kihasználva jobban értékesitenők, mint ezt eddig tehetük. — És ebbeli saját körülményeinket tekintve, nálunk a répatakarmány nagyobb értékkel bír, mint külföldön, hol nincsenek oly roppant szalmakészletek stb. — A répával minden egészséges hulladékot a gazdaságban értékesíteni lehet; — egy béresünk egykor azt jegyzé meg, hogy a répával megeszi a marha még a patkószeget is.

Mindezeket a répatermelés hasznossága érdekében talán hosszasabban — mint magam is kívántam — elmondván, ígéretet teszek, miszerint erről többet a „Gazdasági Lapok“-ban nem fogok szólni; de azon ígéretemet csakhamar beváltandom, mit legutóbbi levelemben a répamivelés érdemében tenni szerencsém volt.

Tisztelt szerkesztő ur! Azon hitet táplálom, miszerint több leveleimben kifejtett részletek után sikerült nekem azon nézetet igazolnom, hogy ott — hol a mezőgazda értelmisége és munkássága az iparvállalatok körül többnyire létező föntebbi tulajdonokkal karöltve járt, és a kéttő egymást kölcsönösen és viszonylagosan istápolni s támogatni el nem mulasztotta — a gyarapodás és vagyonosodás malasztjaiban mindkettőnek egyiránt s aránylagosan részesülni okvetlenül kell, és mulhatlanul részesül is. — Ezek után:

Mai fejtegetésem egyik fonalául, de főleg a pázmándi répatermelésről előzetesen kimondott nézeteim igazolásául én a tót-megyeri összeállítást, melyért az urad. tisztartó s számvevő

uraknak a közügy iránti érdeknél fogva szives köszönetet mondok — fölötte competens ítélőszéknek tekintem. — Eme összeállítás szerinti kimutatásban oly czáfolhatlan tények és számok tesznek bizonyosságot, melyek ellenében az egyszerű, tagadások és elbizakodott állítások tompa nyilai ártalmatlanokká lesznek.

A tót-megyéri kimutatásnak birhatására én nagy súlyt fektetni vagyok hajlandó; mert apodicticus számokkal illusztrálja a répatermelés hasznosságát, és indokolja azon más alkalommal is czélba vett törekvésemet, miszerint ezen termelés előnyösségét ismételve felhozni, és a tisztelt gazdaközönségnek figyelmét ezen termelési ágra vezetni hivatásomnak tekintetem; — de concret esetünkben ezen kimutatás nekem kétszeresen értékes, mert tanúságot tesz arról, hogy ott, hol a répatermelés megkívántatóságainak — úgy mint kell — megfelelni iparkodtak, ezen termelési ág után nevezetes jövedelmi források fakadoztak, oly jövedelmező források, melyekhez hasonlókat nagyobb mérvű termelésünk körében fölmutatni alig vagyunk képesek.

És most legyen szabad a répamivelés körüli teendőkre áttérnem és elmondanom azon eljárást, melyet sok évi tapasztalás és a külföldi répatermelők utmutatásai után az ő műszavuk szerint correctnek nevezhetünk.

A czukorrépa termelését illetőleg a megfelelő földnek megválasztásán kívül *a)* az illető föld előmunkálása, *b)* ennek vetéskori művelése és a magnak elvetése körüli teendők, *c)* az új kelés utáni egész művelési rendszer és *d)* a répaszedés alkalmával követendő eljárás jöhetnek tekintetbe, és mindezen teendők egész figyelmünket és gondoskodásunkat igénybevenni hivatvák, ha hogy a climaticus és elemi befolyások kedvezőtlen behatását a minimumra reducálni, és mindezeknek ellenére majdnem egész biztossággal legalább is kielégítő termést nyerni akarunk.

Közbevetőleg kívánok itt egy megjegyzést tenni azok részére, kik a repczetermés bizonytalanságát a répatermeléssel párhuzamba tenni szeretnék, hogy „Tanárky barátunk szava iszerint“ legyen kívülök egy bünbak, melyre mindenkor hivatkozni lehetne, hahogy az ur isten nem promoveálná eléggé állapotjukat; de engedjék meg, hogy kimondjam, miszerint ezen különben plausibilisnek óhajtott párhuzam nem áll, és egyáltalában

nem állhat meg; — mert ha ez valóban úgy volna, akkor a legtöbb tőkepenzes és industrialis ember nagyon meggondolná a dolgot, és nem igen sietne százezereket és egész szakértelmét s munkásságát egy vállalatnak létesítésébe fektetni, melynek prosperitása főleg az időjárás viszontagságaitól, és az elemek behatásától föltételeztetnék. — A czukorgyáros nem számíthat más nyers terménybeli forrásra, mint a közvetlen szomszédságában létezőre, és ha ez kiapadna, vagy nagyon is lepadna; úgy összetett kézzel csak egy évi veszteglés után is elszomorodva nézhetne bizonyos bukása felé; (mert nála nem dolgozni, vagy keveset dolgozni annyit jelent, mint tönkřejutni) és nem lehet, nem szabad egy saját munkássága és értelmisége által tőkéhez jutott, és már ezáltal is körültekintést, ovatosságot és takarékoságot tanúsított industriális ember felől föltenni, miszerint ő ily bizonytalan és egészen k i v ü l e fekvő alapra építse jövő boldogulását, midőn ezeken kívül elég gondot és aggályt szerezhetnek neki a kereskedelmi conjuncturák és egyéb üzleti nehézségek, és kisebb-nagyobb calamitások, melyeknek minden bármi néven nevezendő üzlet vagy vállalat folytonosan kitéve van. — A czukorgyárosnak tehát egész biztossággal kell számítania legalább is egy helybeli középtermésre, mert távolról répát szereznie nem lehet; midőn az olajgyáros a szükségelt repecével a világ piaczaról magát mindenkor elláthatja.

Ezen közbenvetőleg elmondottak után térjünk a c z u k o r r é p á n a k megválasztandó földminőségnek kijelölésére, és annak kimutatására, hogy miféle termelés után lehet indicálva a n n a k alkalmazása.

Előlegesen meg kell jegyeznem, miszerint a c z u k o r r é p a termelést csak oly földben lehet szándékolni, melyről némileg föltételezhetni, hogy hivatva lehet czukortartalmas répát termelni.

N e m h i á b a m o n d j a a czukorgyáros, miszerint a czukrot a gazda termeli, és ő csak a termeltet kivonja; továbbá abban is tájékozva van, hogy oly répát — mely bár a legjobb minőségű mag után termelve — nem tartalmaz annyi százalékot, mennyi okvetlenül szükséges, hogy átalakítási költségeit (egy mázsa répára 1 frt 30—50 krt számítva) teljesen megtérítse, és ezenfelül a befektetett s forgalmi tőkéje után kielégítő hasznot is nyújtson

— nem fordíthat gyártási céljaira, és egyáltalában föl nem használhat; minélfogva a körültekintő iparos elsöben is megvizsgálja a vidéket, és az ottani szántóföldeknek minőségét, hol megtelepedni kíván, és egész ovatossággal előbb a kísérletileg ott termelt répának czukortartalmáról szerez magának hozzávetőleges meggyöződést, mielőtt gyárát fölállítaná. — Mindezeket fölhozni kívántam előleges megjegyzésem bővebb indokolásául.

E szerint a czukorrépatermelésre nem használhatók a friss gyep vagy régibb luczerna-törések; a vidék ugynevezett lápjai, melyek különben talán egyéb termelésre alkalmasak, de — egy kissé elsavanyosodott talajuk lévén — mindaddig e termeléstől kizárandók, míg hosszabb idejü s bizonyos időszak alatti gyakoribb szántás és porhanyítás után fentebbi tulajdonukat elvesztették; ide számíthatók az áthatlan réteggel biró, vagy forrásos földek, melyek vasastartalmuk szoktak lenni, és savanyakkal vagy sókkal kelletén túl vannak ellátva; alig szükséges említenem, hogy a tulnyomóan homokos talaju földek sem felelnek meg a czélnak; és így könnyen tájékozhatja magát a gazda, hogy t. i. a czélnak legjobban megfelel a szelid agyagos föld, mely a búzát s árpat egyiránt jól megtermi.

Azt hiszem, hogy e részben eleget mondtam a practicus gazdának, és — ha vidéke általában czukorrépa-termelésre alkalmasnak találatnék — könnyen tájékozhatja magát, miszerint választását a kissé emelkedettebb és vízjárástól ment földjeire terjeszsze.

a) A répa földek előmunkálatát illetőleg megjegyezni vélem, miszerint répát czélszerűen következtethetni buza, árpa, vagy takarmányféléknek gazdag trágyázás mellett kétszer egymásután egy évbeni termelése után, többnyire még jó erőben levő földeken; és az előmunkálat alatt érteni kívánjuk az ily földeknek még kora ősszel (auguszt végével szeptember elején) első fölkszántását olyformán, hogy a tarló 6—8 hét alatt elkorhadhasson; — ezen föld október végén vagy november hó lefolyása alatt ismét és pedig a lehetőségig mélyen megszántandó; és e tekintetben határoznak a talajminőség, a már akkoráig előre haladott általános földmélyítés, trágya erőbeni létel, és egyéb tekintetek, melyek az okszerű gazda meg-

ítélésétől függnek; de meg kell jegyeznem, hogy mielőbb kívánatos a 8—9 hüvelyknyi óvatos mélyítés, melynek elérése után nem fog a gazda hibázni, ha a mélyítést még egy-két hüvelykkel megtoldja, kukoricza után nem lehet a répatermelést ajánlani, mert az előmunkálatot nem lehet jól megadni, és ha ez nem kívántatnék is úgy mint a buza, árpa után, mégis nem lehetünk biztosak, hogy a kukoriczának letakarítása után megadhatjuk-e a correct mély szántást, mely alatt értem én a kukoricza-szárnak fenékgig gondos levágását, és ennekutána a földnek erős megfogasztatását a mély szántás előtt, hogy a szántás egyenlő mélységű lehessen; mi nem fog lenni, ha ekénk a felhalmozott apróbb dombocskákon fel, s le fog eviczkélni. — Fris trágyába sem ajánlhatom a répatermelést, nemcsak azért, mert a gyáros ezt azon oknál fogva nem kedveli, mert az így termelt répa nem lesz oly czukortartalmas, mint különben; de azért sem, mert tavasszal a trágyás földet nem lehet úgy elmunkálni s apróvá tenni, mint ezt a magkikelésnek biztonsága megkívánja, először a trágya miatt sem, mert ezt különösen nálunk, hol a trágyakezelés nem divatos, és többnyire szeletes, darabos, éretlen trágyával rendelkezhetünk, nem lehet jól alászántani; de másodszor azért sem, mert ősszel — télen — vagy kora tavasszal történt trágyakihordás alkalmával lehetlen elkerülni azon hátrányos körülményt, miszerint földünk a marha- s szekérjárás által össze ne gázoltassék, mi a tavaszi szántás alkalmával az apróra elmunkálást nehezíteni, vagy lehetlenné tenni fogná, minthogy felszántott földön minden illetén munkálatot mint példának okáért a trágyahordás erősebb nyomot hágy maga után, mint a fel nem szántott földön.

b) Az ily előmunkálattal ellátott földek tavasszal, a mint a különböző vidékek szerinti éghajlat engedi, ápril elején vagy néhány nappal előbb is — tekintetbe véve a földünknek fekvése szerinti nedvességét, és azon állapotját, mely szerint a legczélsebb időszakban — hogy ne mondjam órában, találjuk el a míveltetünk sorozatára legkedvezőbb momentumot, — nyerhetik a harmadik szántást, melynek mélységét azon körülmény határozhatja meg, hogy elegendő nedvesség mellett felszántott földünket teljesen apróvá tehessük a nélkül, hogy a marhanyom kétszeri

fogasolás és kétszeri hengerezés után se látszassék károsnak, és helytelennek; mert ezen kétszeri munkát, mely a felszántott földünknek teljesen apróvá tételét czélozza, az esetek többségében nem szabad elmulasztani, minthogy a répamagnak biztos kelése majdnem kizárólag ettől feltételeztetik. — A szántást — a mint csak lehet — nyomban kövessék az aprózást eszközlő munkálatok, ezt rögtön a magnak legfőlebb $1\frac{1}{2}$ hüvelyknyi mélységre leggondosabb — legczélszerűbben géppel — sorbani elvetése, és azonnali betakarása többnyire hengerezéssel oly formán, hogy felszántott földünkben a vetést ugyanazon napon — hogy ne mondjam — órában, teljesen bevégezhezzük, mely napon s órában azt megkezdettük. — Ha mindezeket így vagy ezt leginkább megközelítő módon teljesítettük, ugy biztosak lehetünk benne, hogy a répakeelés megfelelőleg sikerülni fog; és ettől függ főleg s praefereenter a répatermelésnek kívánt eredménye. — Egy poroszoni jeles és bőtapasztalású czukorgyárostól — ki a répának nagybani termelése körül a veterán vezér nevet magának kiérdemelte, ismételve s nem egyszer hallottam azon megjegyzést, — mire ő a legnagyobb súlyt fektetni hajlandó volt — hogy t. i. a répatermelő a legkitünőbb szorgalmat és figyelmet arra fordítsa, hogy a magkelés a lehetőségig biztosítva legyen; a többi — mint mondá — könnyű dolog, és teljesen a gazda hatalmától függ. — Hogy a kelés továbbá megfelelő legyen, adni kell a földnek bőven magot, és e részben roszul számító gazda az, ki e tekintetben egy pár forintnyi összeget megkimélni törekvő; mert néhány forintnyi megtakarításáért valószínűleg ugyanannyi száz forintnyi veszteséggel fog lakolni. Egy catast. holdra számítani kell — czukorrépa-termelést értve 15—20 font magot, magától értetik, hogy ha esetleg — mi ritkán fordul elő — mindezeknek daczára a kelés vagy épen nem, vagy roszul sikerülne, ugy a kedvező időjárást bevárva és ellesve újra kell bevetni a földet épen oly gondos szorgalommal, mint azt a közlés szerint talán első ízben is már megtettük. — Melegebb napok bekövetkeztével kedvező nedvességi állapot mellett a kelés 9 nap alatt megtörténvén, csakhamar az egyelés s egyéb munkák gyorsabb egymásutáni eszközlése által megnyerheti a gazda az időben azt, mit elvesztett, és itt előnyére szolgál azon körülmény, hogy ily másodszer elvetett földjén

a gaz kevesebb izgágát fog okozni, mint némely egyéb korai vetéseinél, és könnyebben fog a munkával boldogulni.

c) Ha saját teljes igyekezetünk, és Isten segítségével, — ki a fáradozó munkásságot többnyire megszokta jutalmazni — sikerült répaföldünkön kielégítő kelést elérnünk; akkor ne várjuk be az időt, mikor az apró kis palánták már jobban fejlődni indultak, hanem siessünk az egyelést hováhamarább megtenni, t. i. akkor még, midőn a növényke még apró, de annyira kivehető és kezelhető, hogy gondos kéz által egy-egy helyen — egymástól 6—8 hüvelyknyi távolságban — csakis egyetlenegy palántát meghagyni lehessen. — A répatermés biztonságára nézve nagy tényező a minél korábbi egyelés, és e tekintetben sok répatermelőt láttam téves utat követni, kik az egyeléssel kelleténél tovább késtek, és a palántáknak erősebb kifejlődését bevárni hajlandók voltak. — A korai egyelés fontosságának kiemelésére alig találok szavakat, és azt vagyok bátor ajánlani, hogy mindenki tegyen vele próbát, és csakis ekkor fog meggyőződni, — mire nekem legjobb akaratom mellett sincs tehetségem — hogy a lehető legjobbat voltam szerencsés ajánlani. — Nem szükséges ezeketán bővebben elemezni, mennyire hasznos, sőt szükséges a répának egyelése előtt és után a földet többször kapálgatni, hogy ne csak a gatzartsuk földünktől távol, de hogy a gyakoribb porhálás által földünket megnyitva arra is képesítsük, hogy a harmatnak vagy legcsekélyebb nedvességnek s a levegőben létező és harmattal vagy esővel lecsapódó termékenyítő elemeknek sikeres befogadására minél alkalmasabb legyen. A gaz a legnagyobb ellensége a répa-növénynek, és gatzd. termelésünk egyik ágában sem tapasztalhatni ennek oly káros hatását, mint a répánál; miből az következik, hogy a gatz minden időben — még aug. hóban is el kell távolítani, habár a tüzetes kapálás nem is volna már szükséges. — A répánál a sorvetés s sormívelés mindenkéül fölött ajánlható és nagyban csakis ez uton lehet eredményhez jutni. — A sorok távolsága egymástól 16—18 hüvelyk körül lehet, midőn a sorban a répa egymástól — mint már mondva volt — 6—8 hüvelyknyi távolságra legyen. — Az egyelésre még egyszer visszatérve, legfőbb szorgalom fordítandó arra, hogy egy helyen csakis egyetlenegy répa-palánta maradjon, minek eszközlése

ugyan nagy figyelmet igényel, de annyira jutalmazó, hogy a legnagyobb gondot megérdemli. — Valamint egy kunyhóban nem fér meg jól két lakó, ugy természetben a répánál is ez az eset, és két egymás nyakán tengődő palántából nem lesz nagyobb répa, mint p. o. a murok, holott ellenkezőleg az egyedül maradt palántából egy jeles répa 1—2 fontnyi nagyságra fog kifejlődni. — Ha az egyelés elhalogatása körül sok répatermelőt hibáztatni felhiva érzem magamat, ugy megvallom, miszerint az egyelésnek helytelen eszközlése körül még többeket s jobban vagyok kénytelen megróni; engedelmet kérve, hogy így fejeztem ki magamat, de nem kívánnék bárkit is sérteni és jobb kifejezést hamarjában nem találtam.

d) A répakiszedéskor megvigyázandó eljárás felől is kívánok néhány szót mondani, és a répatermelőket arra figyelmeztetni, hogy czukorgyártási szempontból mindig azon répa-táblát szedjék előbb, mely érettebb voltát mutatja; ennek ismertető jele, hogy a répának levelei erősen sárgulni indulnak, és csakis ily állapotban lehet a czukortartalom benne kellőleg kifejlődve; a haragos zöld vagy meg nem sárgult levelű répával jó lesz egy kissé várni, mert ily állapotban a répa még sok savat s savanyt tartalmaz, mely egy kis idő multával nevezetesen javul; mit eszközöl e tekintetben 10—14 napi halasztás, ezt számtalanszor volt alkalmam — egész a hihetelenségig — tapasztalni.

Sokan azon hibát követik el, hogy kiszedéskor a répát órákig, fél napokig hagyják a földön, már leveleitől megtisztítva — heverni, és kiteszik a levegő, még inkább a nap sugarai által előidézhető kiszáradásnak. — Erre is kell a kiszedésnél figyelni, és odatörekedni, hogy a répa megtisztítottván, mielőbb a rakásokba jöjjön és a földdel betakartassék.

Még nagyobb hiba, ha a répa — rakásokban talán kevés zöldséggel betakarva — egy-két napig a földön marad, és csak ezután szállittatik el. — A veszteség ezáltal a gyárosra nézve igen nagy, mert a répából nem kerül annyi czukorlé, mint különben; a termelőre nézve pedig a sulykülönbség utáni veszteség nem csekélynek mondható, és így ez kétszeresen káros.

E részben is volt alkalmam tapasztalatokat tenni és ezen

hiányos eljárásnak nem is sejdített káros hatásáról meggyőződhetni.

A czukorgyáros azt tartja, hogy a répa a földből ismét rögtön a földbe jőjön, ez felel meg leginkább czéljainak.

Ezekben elmondván a répatermelés fölött tapasztalásból meritett nézeteimet, ha ezek — hiven s kitelhetőleg előadva — a répaculturának terjesztésére és javulására bármily parányi befolyással lehetnek; ugy én időmet s egyebet nem sajnálok, és azon megnyugvással teszem le tollamat, miszerint én ezzel is csak a jó ügynek kívántam s akartam szolgálni.

Még néhány szó a répatermelés költségeiről és ennek néhány módozatairól.

Legutóbbi levelemben a correct répatermelésnek megfelelő miveleti sorozatot előadván, ennek mintegy kiegészítésül legyen szabad itt felhoznom a költségvetést, hogy t. i. egy cat. hold répának illetén mivelete — a szántás és egyéb majorsági földmunkálatokat ide nem értve — mennyi munkáskezet s illetőleg készpénzi kiadást igényel.

Ennek megfelelni óhajtván, következőket vagyok bátor megjegyezni; u. m.

a) A répamagnak kézzeli elültetése holdankint 3—4 munkást vehet igénybe; — Garretféle géppel, mely egy járattal négy sort vet 18 hüvelyknyi távolságban — két ló, két gy. béres s egy kis napszámos munkájával naponta 9—10 cat. holdat, — két jármos ökörrrel 7—8 cat. holdat bevégezni.

b) A répának egyelésére — s kétszeri-háromszori kapálására holdanként 16—20 napszámos szükségeltetik; de e mellett kapológépeknek alkalmazása is kívánatos; — e czélnek jól megfelelnek az egy könnyü lóra számított kapoló ekék, melyekkel naponta 2—2½ holdat megmivelhetni; de nagyon czélszerűek ezen munkához az angol kapoló-gépek, melyekkel két ökör által vontatva, két gy. béres és egy kis napszámos segítségével naponta 54— holdat lehet megkapálni; — ezen gép egyszerre annyi sort

kapál, mennyit elvetett, t. i. négyet; és pontos vigyázat mellett történt elvetés után a kapálást kitűnően jól eszközli.

Sopron — Czenk vidékén a fentebbi munkára immár egyes vállalkozók is találkoznak, kik 50—100 s több holdnak művelését — általuk beállítani szokott munkásokkal többnyire apró gyermekekkel végezve — alku szerint egy mázsa után 4—5 krnyi díjért elvállalják, és az összes répamivelést kitűnő figyelemmel s szorgalommal végeztetik; — és midőn a nagyobb birtokos vagy épen nem, vagy csak nagy nehézségekkel képes munkás kezeket szerezni; a vállalkozók — mert a nép soraiból valók — sokkal könnyebben és biztosabban tudják ezeket megszerezni, és mint mondám, többnyire oly munkáskezek által, kik más nehezebb mezei munkára még nem alkalmaztatnak, tehát oly erők által, melyek eddig még szunnyadoztak és termelésre hivatta nem voltak.

Ezen körülmény a répatermelés körül nemzetgazdasági szempontból nagy figyelmet érdemel és kétszeres nyereség; mert a földműves-osztálynál a zsenge erőkkel megkedveltetik a munkát, és ahoz szoktatják az eddig alvó erőket, hogy abba ugyszólván belenőjjenek; és így a népre igen jótékony morális hatást is gyakorol; de megkívántatik, hogy az illető birtokos illetően munkásainak kezeibe adjon angol kis kapácskákat, melyeknek darabja 60 krba kerül, és a répamivelésnél legjobb kézieszköznek van fölismerve. — Clayton et Shutleworthnál lehet szerezni ily kapácskákat, melyek hengerezett aczél-vasból vannak készítve.

Szokásban lehet itt-ott a répamivelést holdankénti alku mellett kiadni; de a fentebbi mód emennél sokkal célirányosabb, mert a mázsaszám szerinti vállalkozók — saját nagy érdekük által ösztönözve minden munkát tökéletesebben, és annak idejében szokták végezni, oda törekedvén, miszerint egy holdon minél több mázsát állithassanak elő, midőn a holdankénti művelő erre nem tekint, és csak odatörekszik, hogy minél kevesebb munkával elégitse ki kötelezettségét.

Az előbbi mód mind a birtokosra, mind a vállalkozóra nyereségesebb, mert annál a díj előre kiszabott és többnyire mérsékelt szokott lenni, midőn ennél a nyereség a munkának pontos s figyelmes teljesítésével karöltve jár, és ezt méltányosan megosztja a munkát adó s vállalkozó között; mert nem szenved kétséget, hogy

a munkáknak időszerinti teljesítése által — a nélkül, hogy ez több költséget igényelne — 40—50 és több mázsányi differentia mutatkozik, mi mind a két résznek előnyére szolgál.

A répakiszedést n a g y b a n egyedül szakmány-munka által lehet célirányosan végezni, és többnyire bizonyos mértékű ládák alkalmazásával történik, ládánként 15—20 krnyi díjért (egy láda 5—6 mázsát tartalmaz) ezen díjért tartoznak az illetők a répa kis kupacsokat földréteggel vékonyan betakarni.

Nagy répatermelés mellett alig képes a gazda napszámos-erővel a répát kiszedni; mert mérsékelt napszámra nem kap elegendő munkást; holott szakmány-munkára igen hajlandó a nép, mert szorgalma után majdnem két annyit keres, mint napszámban; — és így a répakezelés, mely sokszor nem szenvedhet kár nélkül halasztást — sokkal inkább van biztosítva.

Ezen mód nemzetgazdászati szempontból is figyelmet érdemel, mert a munkás nép naponta majdnem kétszeres keresetben részesülhet, a nélkül, hogy az illető munkaadónak ez több költségébe kerülne, mint különben és sokszor nagy jelentőségű dolog a gazdára, hogy egyszeres erővel majdnem két annyi munkát végeztethet oly időszakban, midőn nem hetek, hanem napok szerint lehet csak a munka lehetőségére számítani; — és — midőn a szakmány-munka nem kerül az illetőnek több pénzébe, mint különben a napszám került volna — nem méltányos-e? hogy a munkás kettőztetett szorgalmának s kora késői iparkodásának gyümölcsét kizárólagosan csak ő vegye és élvezze?

Ezek után ez érdemben is hivatkozom az általam közlött tótmegyeri kimutatásra, melynek részletes adatai bőven illusztrálják a költségvetést, mit én a fő kimutatásban a sok rubrikák mellőzése tekintetéből kihagyhatónak véltem:

Ezen kimutatás szerint esik:

egy cat. holdra:	
Kézpénzi bevétel	96 frt
Felszámított bevétel	19 frt — 114 frt — kr
Kézpénzi kiadás	21 frt
Felszámított kiadás	28 frt — 49 frt — kr.
	Tiszta jövedelem: 65 frt — kr.

egy mázsa répára:	
Készpénzi bevétel	38 ⁴ / ₁₀ kr.
Felszámított bevétel	7 kr. — 45 ⁴ / ₁₀ kr.
Készpénzi kiadás	8 ⁴ / ₁₀ kr.
Felszámított kiadás	10 ⁴ / ₁₀ kr. — 18 ⁸ / ₁₀ kr.
Marad tiszta jövedelem: 26 ⁶ / ₁₀ kr.	

Nagybani mivelés mellett általában egy mázsa répának miveltetési költsége a kisedéssel együtt készpénzben 8—10 kr. közt változik, mit a sopronvidéki 10—15 évi tapasztalás bőven constatirozott, és a tótmegyeri kimutatásban is nagyon megközelítőleg találja igazolását.

Arad-Temesvár környéke, tekintettel az ottani általános gazdasági viszonyokra, és egy-két szó a bérrendszerről.

Megkísérlem im e rövid vázlatban ecsetelni azon benyomást, melyet e dús talaju vidék gazdasági állapota reám tett, midőn hazánk különböző részeiben 36 évig folytatott gazdasági pályám — többnyire élvezetes viszontagságai után — ide is eljutottam, hová ekkoráig utaim még nem vezettek.

Azok után, miket e vidék mesés gazdagsága felől régente hallottam — mindamellet, hogy ezeknek mértékét utóbbi információk nyomán meglehetősen devalválni hajlandó valék, — őszintén bevallom, miszerint gondosan egybevett föltevéseimben és előlegesen tett sejdítéseimben nagyban csalódtam.

Nem fog ezen csodálkozni a szives olvasó, ha figyelemmel kíséri előadásomat az itteni gazdasági állapotok mibenléte felől; mit híven s a valódi tényálláshoz képest lelkiismeretesen előterjeszteni feltett szándékom.

A félszeg s hibás eljárást nem abban fogom itt feltüntetni, hogy a vetésforgás fölötte egyoldalú, és a föld termőerejét tulesigázó; — sem abban, hogy itt a mezőgazdaszat körében kívánatos termelési helyes aránynak nyoma sem található, és ennek folytán az állattenyésztés parányi, s a mi van — az is silánynak mondható, — nem! mindezeket, mint a jó közép szintvonalon álló gazdaszatnak postulátumait itt elengedve és

további figyelem nélkül hagyva, tisztán s egyedül csak arra fogok szoritkozni, hogy kimutassam azon fonák s primitiv eljárást, melyet az adott viszonyok s körülményekhez alkalmazva jártamban-keltemben mindenfelé (egyes, de vajmi gyéren látható jobb eseteket kivéve) szemlélni, észlelni s tapasztalni volt alkalmam.

Kezdjük a földmivelésnél — és az e téren legelső sorba helyezhető szántásnál; nem akarok itt tulkövetelő lenni, de azt mégis megkivánni jogosultnak hiszem magamat, hogy ezen munkatétel akkor, a mikor (ha nem is annyiszor, a mennyiszor az czélszerű és hasznos lenne) elég praecisióval és az itteni áldott talaj minőségéhez képest — jól és kellő mélységben eszközöltessék.

Hanyag, sekély szántás jellemzi e vidék culturáját, mi oda mutat, hogy ennek correctsége felől alig van itt kellő fogalom. — Őszi után ősziiben a tarlómaradványok mindenfelé a felrétegen láthatók, kukoricza után pedig megbotránkozik a jobb culturához szokott gazdának szeme, látván a felturkált, egyenetlen — gidresgödrös mezőket, hol az égfelé nyuló száraznak egész tömkelege csoportosan rutitja azon gyönyörűen szép róna-téreket, melyeken kerti miveléshez hasohló culturát lehetne folytatni. — Távol van tőlem, hogy én kerti miveléshez hasonlítható eszközzésekről ábrándoznék, midőn ezeknek lehetőségét itt felemlitem, — nem! ettől egészen eltekintve — én az egyszerű szántástól — jó ekével, (ilyenek alkalmazását tartva a helyes földmivelés alphájának) azt vagyok hajlandó követelni, hogy a talajt a lehetőségig kifordítsa, a tarlót majdnem teljesen aláhozván, azt mintegy eltemesse.

Nem kárhoztatnám ez eljárást ily kirívólag, ha széltiben-hosszában nem találkoztam volna ezer meg ezer példákkal, melyek jobb indulatom ellenére, azt sugták váltig fülembé, hogy ez nem jól van így, ez jobban is lehetne; és hogy ezt leplezetlenül kimondani nem lehet, hazafui bűn; sőt ellenkezőleg én az elhallgatást kötelességmulasztással azonosnak volnék hajlandó tekinteni.

A szántásról fentebb mondám, hogy azt többnyire még igen sekélynek is tartom, mihez még azon megjegyzést vagyok bátor tenni, miszerint ez annyival inkább visszás s káros eljárás, mert az itteni talajnak okszerű mélyítése által, az annak már felső rétegében megfogyott termőerőt, s különösen egyes kizárólagosan mivelt növények által kimerített specíficus alkatrészeket, mint p. o. a

minerálék, melyekben a szükséglet már feltűnő — praeferenter s legjutányosabban meg lehetne a földnek szerezni és teljesen kipótolni.

Mit mondjak a föld elaprósítását, felporhálását eszközlő vasboronáknak itteni hanyag alkalmazása felől, s a földmunkálathoz már rég elismert fontosságú hengerezésnek teljes mellőzéséről egyebet annál, minthogy a mulasztás itt is csak kárt s hátrányt hoz a mezőgazdának.

Nem akarok bővebben szólni a földporhanyításnak előnyeiről; ezek oly elismert dolgok, hogy fölösleges azok mellett szót vesztegetni; de a hengerezés teljes mellőzését nem hagyhatom további szó nélkül, mert ha valahol, úgy itt lenne ennek alkalmazása főleg a gazda érdekében, hol váltig azon panaszszal találkozunk, hogy rendkívül száraz az itteni égalj, hogy esőben nagy hiányt szenvedünk, hogy minden csakhamar kiszárad s püsztlásnak indul. Vajjon nem állana-e hatalmunkban a tavasszal felszántott földnek a szántást rögtön követő elmunkálásával s gyors lehengerezésével a téli nedvességet megtartani, és a netalán utóbbi esők következtében nyert nedvességet a rögtöni kiszáradástól megóvni? — igenis uraim! ez nagyot segítene a dolgon és tetemesen enyhítené a bajt, ha nem is lehetne egy maga kizárólagosan arra hivatott, hogy mindenképen biztosítsa bennünket, s óvjon meg teljesen a bajtól. — Számos tapasztalati adatok után el merem mondani, hogy a tavasszal felszántott s mindenképen el nem munkált föld egy rövid óra alatt jobban kiszárad, mint ellenkező esetben 24 óra alatt; és ezen processus annyiszor ismétlődhetik, a hányszor az Ur Istennek tetszett földünket jótékony esővel megáldani, mert a lazán fekvő s teljesen nyitva tartott felső réteg a nap melegének, a levegőnek s szeleknek behatása által hamarabb kiszárad, mint a zárt föld, mit elhinni azt tartom, hogy könnyű dolog és nagyon is természetes alapon nyugvó feltevés; csak bizvást követni kell.

A hengernk alkalmazása itt oly ritka madár, mint a fehér holló — és az egész vidéken csakis egy majorban láttam alkalmazását ő excelsa báró Sina Simon ur egyik uri birtokán.

A hengerezés fontosságának itteni kitüntetése mellett, nem hagyhatom említetlenül, hogy az itteni clima és a kiszáradásnak

mód nélkül alávetett, s a nap melege által tulhevülésre hajlandó földminőség tekintetéből igen ajánlható lenne e vidéken, a tavaszziak alá már ősszel jól megszántani a földet, és a tavasszal csak vasboronák, extirpatorok vagy magtakarók alkalmazásával a vetést eszközölni, hogy a szántott föld alsóbb rétegeibe a késő őszi és téli időszakokban beszivárgott nedvesség a lehetőségig megtartathassék. — Ez is egyike lenne azon óvszereknek, melylyel a vegetációra káros hatású, fölötté gyors kiszáradását a földnek némileg ellensúlyozni lehetne.

Fejtegetéseinkben menjünk egy lépéssel tovább; áttérvén egy fontos tényezőre, mely itt ekkoráig — a productionalis mérleg tetemes hátrányára — egészen mellőztetik, holott ez immár — mint egyik nevezetes fokozója a gazdasági termelés s érték-előállítás forrásainak, a leggondosabb figyelmet érdemelné meg. — Értem itt a trágyának s szalmának megfoghatlan közönyösséggel elhanyagolt s majdnem teljesen mellőzött értékesítését.

Ha az itteni téres mezőkön széttekintünk, ma immár nem előítéletnek, elfogultságnak, mint inkább méltán kárhöz-tatható gondnélküliségnek kell ezen visszas állapotot nevezni; mert mindenfelé nemcsak egyes kisebb parcellák, hanem egész düllők szerint láthatni kizsárolt földeket, gazdag tenyészet helyett szegénykedő vegetációt, mely az Ur Istennek különös és sokszoros gondoskodására szorul, és ennek folytonos atyáskodása nélkül emberét immár nem táplálhatja.

És ennek szemlélésére nemde azon gondolatra kell hogy jöjjünk akaratlanul is, hogy mily botorul cselekszik az, ki az előtte fekvő s magát majdnem váltig kínáló módot becsületes megmentésére felhasználni elmulasztja, épen oly szellemben és következetességgel cselekedvén, mint az, ki midőn lakóháza — mi mindene e világon, — lángszikrát fogott volt, a gyors oltáshoz (míg nem késő) hozzá nem fog egész erélylyel; pedig majdnem tengernyi készlet van keze, marka tövében és a vízveder is mellette fekszik.

A fentebbi példázattal nagyon is azonosítani lehet az itteni eljárást a trágya dolgában: — népes mezővárosok s falvak tövében s keretén belül legalább is félszázados trágyakészlet hever s vesztegel gyümölcstelenül, terméketlenné tevén azonfelül még

jókora nagyságu maga szerint is gazdag talaju téreket 10—12 holdnyi terjedelemben; és ezen ily kirívóan visszas állapoton azon okból lehet főleg megütközni, mert a néhány ölnyi vagy láncznyi távolságban ettől fekvő belsőség vagy ennek szomszédságában elterjedő szántóföld már valóban szegénynek mondható.

Vannak ugyan itt még jókora térségek, melyeket nem lehet elszegényedett talajuaknak mondani, de ezeknek is termőerejük már szintén egy kissé megfogyott, vagy fogyatkozásban van, ámbár kedvező időjárás mellett még mindig gazdagon teremnek — de csakis kedvezés mellett, és maholnap, ha nem is jutnak egészen mostoha helyzetbe, de gazdagon termő képességökben — tekintve a hosszabb jövőt — kellő trágyázás nélkül, többé meg nem tarthatók.

Az 1863-diki szomoru catastropha utáni napokban egyik jeles nemzetgazdánk teljesen barbar eljárásnak nevezte az alföldi gazdáknak cselekvényét, miszerint a szalmát fűtésre s tégláégetésre, a trágyát pedig szárított állapotban főzésnél használják fel; ennél sokkal vadabb eljárás az itt nagyban szokásos; mert uton-utfélen sorban felgyujtják mindenfelé a szalmakazlakat, boglyákat és rakásokat minden mellékezel nélkül, de a trágyát is, ha elég száraz, a hamut pedig szélnek eresztik, és az eső s fűteteg elsöpri még nyomait is.

Lehetnek itt esetek, hogy pro hinc et nunc a gazda még nem képes felemésztetni a gazdag szalmatermését — mi eléggé jelzi a majdnem primitiv állapotot, és elvégre már mégis meg lehetne tenni, hogy a fölösleg szalmát téli időben a közel fekvő földekre hordván, vastagon szétterítsék, és felgyujtván, a hamut annak idejében leszántsák, hogy legalább az elégés által concentrált állapotba jött alkrészeket, melyeket a földből meritettünk, annak ismét visszaadhassuk s helyre pótolhassuk.

Mint kezdetben már megjegyzém, nem vizsgáltam én itt a gazdasági állapotokat olyatén gazdai szemmel, mint tekinti az, ki a földmívelést a culturának absolut követelményeihez mért stadiuma szerint itéli meg; ettől eltekintve, sőt ezt nagyrészen elengedve, én csak azon hiányokat kívántam itt jelezni, melyeken ez időszert az adott körülményekhez képest segíteni, talán nem lenne fölötte nehéz feladat.

Mindezeknél fogva e hibás s tévesztett eljárás természetes s el nem maradható következményeinek lehet csakis tulajdonitni immár azon észlelést, miszerint itt is már csak akkor várhat a tömeges gazdavidág gazdag áldást, ha az időjárás a rendszeresen szokottnál kedvezőbb és az áldásos eső időről-időre bekövetkezik, mi ha csak egy időre is elmarad, a jajoknak s panaszoknak nincs hossza-vége.

Azt hívő valék én ezelőtt, hogy itt egy a kellő idő szerinti jó eső — az ősziekre nézve — bőven vagy jóformán elegendő, hogy a termés dusabb mértékű legyen; gyakran hallottam — igaz, hogy régebben már — azon szójárást, hogy a Bánátban egy májusi eső a gazdag aratást teljesen biztosítja; de engedelmet kérek, ez ha igaz volt, — miben nem kételkedem — csakis régente volt igaz, most már nem az.

Ez idő szerint itt is már úgy kell az eső majdnem, mint oda fenn, és e nélkül nagyban nincs már itt se boldogulás; pedig az itteni talajnak gazdag termelésre hivatott s buja növényzet előállítására képesített minőségénél fogva — ha okosan s ovatosan járunk el — itt egy esőnek fel kellene érni három-négyszer annyi esővel odafenn. — Az egy jó eső pedig itt többször szokott bekövetkezni, mint odafenn a három négy! — Ez tagadhatlan s bizonyos dolog lévén, a természetes következtetést ebből a szíves olvasóra bízom.

És itt maga szerint érvényre jutni törekvőnek tűnik fel azon hatalmas eszme, melyet mostani kormányunk épen e vidéken u. m. Arad-, Temes-, Krassó-, Torontál- s Bácsmegyék keretében nagy dimenziókban fekvő államjavak területén — a gazdasági administratio körül életbeléptetni, és mint fölötte üdvös s áldásos reformokat az itteni mezőgazdaság emelése s felvirágoztatása czéljából is keresztülvinni, meghonosítani és megörökíteni, kitüzött feladatául tekinteni látszik; értem e téren az okszerű bérrendszer megalapítását, melynek hasznos voltát s roppant horderejű kihatását, gazdasági viszonyaink gyökeres átalakítása körül — nem tudom eléggé kifejezni, és az e téren helyes és a kitüzött czélnek megfelelő hivatott intézkedéseknek életbeléptetését oly szerencsés szellemi investciónak tekintem, hogy e korszerű tőkeberuházás után, — melyhez anyagi tőke sem szükséges

— a legrövidebb eredményt s legdusabb kamatozó gyümölcsöket biztos kilátásba helyezni indítatva érezem magamat; mert meg vagyok győződve, miszerint ezen okszerű bérrendszer alkalmazása, ha azt kellőleg s az okszerűség eszméjének minden követelményei szerint életbeléptetni s szerencsésen keresztülvinni sikerülend — minek lehetőségéről egy perczig sem kételkedem — e vidék gazdasági fejlődésére s nagymérvű gyarapodására alig sejdithető befolyást fog gyakorolni.

Azt vagyok hajlandó hinni, hogy az üdvös eszme kivitelében teendő reformokat kívánt eredmény s jó siker fogja követni, és a vonzó példa után édes hazánkban mindinkább tért fog ezen eszme foglalni, mitől sokszorosított hatást és befolyást várunk, oly mérvben, hogy annak számokbani kifejezését megkísérteni sem merem, de azt kimondani bátorságot veszek magamnak, miszerint hazánk gazdasági fejlődését tekintve, azon hitet táplálom, hogy okszerű bérrendszer mellett 10—15 év alatt előbbre leszünk képesítve, mint hová e nélkül 30—40 év multával jönni fognánk!

Midőn ebbeli nézeteimet e szerint nyilvánítanám, az okszerű bérrendszer definitióját szándékom egy kissé ventillálni, hogy nézetemet e szerint indokolhassam és kellőleg támogathassam.

Az okszerű bérrendszer nevezete alatt tehát értetni kívánom a bérleti tárgynak 15—20 évig terjedő hosszú időszakra való kézrebozsátását, főleg s majdnem kizárólagosan értelmes szakképzett egyének kezére, kik házilag legtöbbnyire saját közvetlen vezetésük alatt gazdálkodni hivatva s mintegy kényszerítve lennének. — Ily bérlők — méltányos s nem tulcsigázott ár mellett — a birtokot hosszú időtartamra nyervén kezükre, hajlandók lesznek azt úgy tekinteni, mint sajátjukat, és azt gondosan művelni, s a lehetőségig erőben tartani hivatásuknak fogják ismerni annyival is inkább, minthogy az általuk helyes s megfelelő irányban folytatott bérleti időszak elteltével mintegy jogosultaknak tekintethetnének, hogy a további kibérlésnél igényvel számithassanak arra, miszerint — a viszonyoknak megfelelő arány szerinti emelkedés vagy csökkenés mértékéhez képest — a bérletben továbbra is megtartassanak.

Hogy ily kedvezmények mellett biztos kilátás kínálkozhatik arra, miszerint értelmes szakemberek nagyobb számban nyerhetnek ingert az e melletti érdekeltségre, arról alig lehet kétség; és ezeknek itteni letelepedésével a földmivelés eddigi elhanyagolt és sok részben tudatlan állapotából kivergődni és helyesebb irányban előrehaladni fog, mi által az itteni nép az előttök fekvő példa szerint okulni s gazdasági ismeretekben gyarapodni fog.

Az okulás s tanítás üdvös eszméjétől nem válhatok meg itt a nélkül, hogy meg ne említsem, miszerint ennek még hathatósabb előmozdítása tekintetéből fölötte czélszerűnek s hasznosnak tekinteném a magas kormánynak abbeli elhatározását, hogy egyes nagyobb vidékek szerint több példány — vagyis az adott viszonyoknak leginkább megfelelő haszongazdászati alapittassék házi kezelés mellett, hogy ezek élő mintául szolgálván az okszerű gazdaság terén az egész vidéknek követésre méltó, s erre buzdító példát nyújtsanak.

Általános eszmék a szellemi és anyagi tőkék hatása felől, tekintettel gazdasági s népességi viszonyainkra.

Szerintem minden, mi e tárgyra vonatkozhatik, és e körül mint tényező, kisebb-nagyobb befolyásra hivatott, úgy tűnhetik föl előttünk, mint valamely aránylagos értéket képviselő tőke, melyet joggal nevezhetünk szellemi s anyagi tőkének.

Hogy minden eszközlést, mely ezen tőkék forgalma s hatása által létesül és bizonyos kisebb-nagyobb mérvű értéket fölmutatni képes — ezen tőkék természetszerű kamatjának nevezni nem lehet, szerintünk téves fogalom.

Ha ez áll — miről alig engedhetünk meg kétséget, úgy legyen szabad egy kissé tüzetesebben elemezni ezen tőkének befolyását gazdasági viszonyainkra, mely befolyás nem annyira az illető tőkék nagyszerűsége, mint inkább intenzivitása, és nem annyira azoknak tényleges létezése, mint inkább okszerűbb forgatása szerint idomul, módosul és jelentőségében s horderejében nyer vagy veszít a szerint, a mint az alkalmazás jól vagy rosszul történvén, az eredmény kisebb-nagyobb mérvben mutatkozik; mi természetszerűleg csekélyebb vagy magasabb kamatnak megfe-

lelve, a tőkének valódi értékét emelni vagy devalválni hivatva lehet.

A szellemi tőkéknek kamatoztatása, és az e körüli fokozatoknak alakulása kizárólag az emberi egyéniségben találja módosulási kulcsát, a mint t. i. az egyéniség több-kevesebb tudománytal, fölfogási képességgel, gyakorlati tapasztalással, a kivitelben kellő erélylyel és az ügy iránti buzgósággal és ezekhez képest az említettem nevezetes tényezőket minél jobban s állhata-
tosabban, a kitartás s munkásság minél nagyobb mértéke szerint hasznosítani s kamatozóvá tenni törekszik.

Az emberi egyéniség, szellemi képessége szerint — minden különböztetés nélkül — bizonyos kisebb-nagyobb tőkét képvisel, mely a szellemi és csak ritkán testi tulajdonoknak — többnyire nevezetes mértékben egymástóli eltérése szerint változik s idomul, és a tényleges érték előállítás körül nagymérvű divergen-
tiákat enged meg, úgy, hogy az individualis sorozat követelte munkaképesség (Leistungsfähigkeit) szerint majdnem minden külön egyének a megfelelő mértékhez képest kellene tért adni és ezután tőle munkát vagyis értékelőállítást kívánni.

Hogy az e körül előforduló kombinációk s tetteges beosztások terén még gyakran anomaliákkal s elég paradox eljárással találkozunk, az főleg annak tulajdonítható, hogy a szorosán vett individualizálás fontossága körül még nem birunk teljes fölismerési sikerességgel, és nem vagyunk e tekintetben kellőleg s eléggé tájékozva; pedig igen sok, hogy ne mondjam — majdnem minden ennek czélszerű alkalmazásától függ, ugyannyira, hogy axiomaként bátran kimondhatjuk azon tételt, miszerint alig létezhet egyén, ki sajátosságos egyéni képességéhez mérve ne lenne hasznosítható, s kamatozóvá tehető, — csak el kell találni azon tétet, melyen a léleknek vele közlött mértéke szerint ahhoz hozzájárulni képesítve van.

Nem lehet kétségbe vonni, hogy — mint fentebb mondtam — az emberi egyéniség egy bizonyos tőkének megfelelni hivatott, és ha ez áll, úgy legyen megengedve, hogy e thema körül tovább fűzzük a fonalat, és a tőkéknek természetszerű hasznosítási mód-
jaira hivatkozva, azon következetes levonást tehessük, hogy valamint az anyagi tőkék folytonos s minél gyakoribb forgatás által

hoznak többször is kamatot, és gyümölcsöztetési képességekben nyernek, ugy a szellemi tőkéknek is az lehet feladata, hogy folytonos működésben tartva oda irányuljanak, miszerint állandó forgatás által, állandóan kamatozókká s gyümölcsözőkké tétessenek; mert a tőke, mely hever, vagy kellőleg nem forgattatik, kamatot sem hoz, vagy nem hoz egészen megfelelőt; így a szellemi tőke is ezen arány szerint válik a kamatoztatás kisebb-nagyobb tényezőjévé, és jelentőségében, intenzívitasában ezen arányban emeltethetik.

Nem fűzöm tovább ezen témát, mert azt hiszem, hogy ki meg akarta érteni annak irányzatát, az a további fejtegetéstől fel fog menteni, és ildomosság kedvéért is ezt nekem elengedi, hogy annál hamarább folytathassam fejtegetéseimet a fentebbi szellemenben ugyan, de más irányban.

A fentebbiek után elfogadható, miszerint minden élő háziállat, minden szer, eszköz, gép, egy szóval minden tárgy, mely az élet forgalma körül céljaink előmozdítására szolgálni hivatott, szintén bizonyos tőkét képvisel, melynek kellő kamatoztatása és hasznosítási szempontjából minél dúsabb értékesítése egyéniségünk szellemi képességétől föltételeztetik; és itt is axioma gyanánt lehet felhozni azon tételt, hogy a sűrűn és tüzetesen kimért forgatás czélszerűségétől függ a dúsabb gyümölcsöztetés, és a forgalomban harmonikus s koncentrikus összeegyeztetéseiben tartott erőknek okszerű beosztása és ekkénti minél sűrűbb használata nagymérvű befolyást gyakorolhat az eredménynek nagyságára s sikerére nézve; mert itt is a tőkének kamatozása arányban fog állni mindenkor azon tényes eszmével, hogy minél hosszabb ideig s minél állandóbban mozog s forgattatik maga a tőke, annál nagyobbak kell lenni az illető kamatnak is.

És ezen utóbb felhozott tényezők forgalma körül is nagyon czélszerűen, sőt elengedhetlenül kell hogy alkalmazzuk az általam imént ajánlott elvet, mely itt is mindenben s mindenek körül az individualizálás multhatlan szükségességét tünteti fel, és melynek szerencsés tapintat és gondozott beosztás szerinti mértékétől függhet a kívánt czélnak a minél nagyobb hasznosításnak sikeres eredménye.

Időzzünk e thema körül egy kissé, s iparkodjunk gyakorlati szemlélődés utján magunkat helyesen tájékozni.

Házi állataink közül vegyük szemügyre főleg azokat, melyek családi életünk fentartására a legszükségesebbek s leghasznosabbak, és mintegy ennek utolsó láncszemét képezik; t. i. igavonó állatainkat. — Azt mondám, hogy ezek családi életünknek kiegészítő részei, és bizonyára nincs különben, mert ezeknek a súlyos munka terhe alatt görnyedező közremunkálása nélkül ugyancsak, mint mondani szokás „felkopna az állunk“. Ha ez így van, nem tanácsolja-e anyagi hasznunk, nem követelik-e a humanismus szigoru törvényei, hogy ezeknek egy kissé — vagy még inkább jól viseljük gondját, és jól táplálva, jó erőben tartjuk, hogy a bennök fekvő tőkét ne csak olykor, hanem folytonosan forgóvá tesszük, ebben megtarthassuk, és ezáltal dúsabb kamatozásra képesítsük; mert ha azok hevernek, vagy silány tartás mellett csak fél munkára képesek, akkor a tétlen vagy félig használt állapot mértéke szerint fognak kamatozni, midőn ellenben helyes eljárás mellett a kamatozás teljes mértékű, s így amannál sokkal nagyobb leend.

Mit a házi állatokról mondánk, az teljesen alkalmazható egyéb említett tényezőkre s tárgyakra is, melyeknél ugyanazon elv s nézet forog fenn, és jöhet tekintetbe, mint azt az állatok körül fejtegettük.

A mezei gazdászat érdekeit tartva jelen eszmélkedéseim körében is fő szempontul, én a fentebbiekhez hasonló színvonalon állónak jelezhetem a földbirtokot is, és midőn ezt minden kérdésen kívüli tőkének nevezem, nem hallgathatom el teljes meggyőződésből meritett abbéli hitemet, miszerint ezen tőke többnyire nem a qualificatio s ennek állandó megtartásának mértéke szerint kamatoztatik, hanem a józan megfontolás s ennek csalhatlan tanúsága ellenére a legnagyobb gondatlansággal maga a tőke aggreáltatik, és derüre-borura fogyasztatik, és eddigi absolut értékében tetemesen megcsönkittatik.

És ez mit jelenthet mást, mint hogy a tőke értékében veszítvén, nem adhat majdan az előbbinek megfelelő kamatot, és előbb-utóbb akaratlanul is azon térre szorítva vagy kényszerítve leszünk, hogy egész tőkénk veszélyeztetésének esz-

közlésében főtényezőkül saját magunkat felismerni leszünk kénytelenek.

Ezek után, ha a szellemi tőkéket, az anyagi erőket s tényezőket individualizálva látni óhajtottuk, mint ezt fentebb fejtegettük; ugy a földbirtok fogalma körül az individualizálás szükségességét s horderejét még inkább kívánnók accentuálni, constatirozni; mert e téren talán még tágasb a mező, gondosabb figyelemre méltó a tárgy, mint a fentebbieknél, és azon elv „csak annyit markolj, mennyit birsz“ itt sokkal nagyobb jelentőségű lehet, minthogy e téren csak szorgos észlelet s tanulmányozás után lehet puhatolni, és a felismeréshez jutni; mert a felismerésre vezető határok s küljelek amott könnyebben s szembeszökőbben észlelhetők s tapasztalhatók, mint emitten.

Ha saját édes vállainkra több terhet róni józan felfogás szerint nem lehetünk hajlandók, sem kötelezve, mint a mennyit jól megbirunk; ha a fentebb felhozott egyéb tényezők hasznosítása körül ugyanezen hitet valljuk, s nézetet tápláljuk; ugy a legutóbbi sorban felemlített tárgy körüli eljárásunk érdemében kétszeres ösztön által indittatva érezzük magunkat odanyilatkozni, hogy a fentebbi elvet itt is a kellő figyelemre méltatni, s szigoruan követni kötelemünknek ismerjük.

Végre a mi kedves hazánk általános, de különösen az itteni vidék népességi viszonyait illeti, tagadhatlan, hogy azok szám szerint nem ütik meg azon mértéket, mely az örökös tartományok nagyobb részében ezt absolut szempontból tekintve — feltünőleg kedvezőn mutatkozik; de engedelmet kérek! ezen egybevetés nagyban sántikál, és a dolgot relative tekintve az előny csakhamar semmivé lesz, ha betekintünk a lényegbe, és számba vesszük azon majdnem határt nem ismerő, és ezer irányban kiterjedő munkáknak összesített sommáját, mely az ottani népességnek vállaira nehezedik, és minden külön egyénre talán tiszerte több munkaterhet szab, mint nálunk az eset.

Ha ezen el nem tagadható tényt elemezzük, és a munkafelosztást e szerint hozzuk combinatióba, ugy az előny inkább a mi népünk javára fog háromolni, mely többnyire csak egyoldalú irányban foglalkozik; midőn ellenben ott a száz irányban fejlődött, s hatalmas progressióban folyvást növekedő legkülönneműbb

iparvállalatok és industriális termelési állapotok roppant munkakerőt vesznek szakadatlanul igénybe.

E tekintetben csak egy körülmény jöhet nálunk némi figyelmet érdemlő mérlegbe, hogy t. i. népünk többnyire még nem oly munkás, mint ez kívánatos lenne, és ezt könnyű szerrel meg is birhatná; de ezen ellenvetés teljes mértékben el nem fogadható, mert e bajon segíteni lehet és kell is, és e részben kitartható következetességgel, s az eszközöknek szerencsés megválasztásával igen sokat lehet lendíteni s javítani, mit legsürgetőbb feladatunk s legégetőbb teendőink közé számítani hazafiúi szoros kötelemünknek tekintsük.

A jelenlegi sajnos állapot többé fenn nem állhat és nem lehet, nem szabad hitünket veszíteni s bizalmunkat elejteni, miszerint ezen állapot ne lenne javítható; sőt hitünket ápolva, bizalmunkat öregbitve fogjunk hozzá a nehéz, de kötelességszerű munkához; melyet, ha a mutatkozó nehézségektől vissza nem ijedve, azokat lassan s egymásután legyőzni buzgón s hiven törekvők leszünk, majdan egy egész vidék, egy egész ország jobbléte, s utóbb hálája multhatlanul követni fog.

Temesvár, 1868. jul. 1.

Budapest, october 29.

Valóban sajnos tüneménynek tekinthető, hogy jelen nyomasztó viszonyaink közepette is — országszerte s minden körben — oly egykedvűség, és gondatlanság nyilvánul, mely egy megfoghatlan apathicus levertség bizonyos nemével határos.

Minden oldalról érkező hírek, de személyes észleleteken alapuló tapasztalati adatok nyomán is kénytelenek vagyunk azon nézetnek kifejezést adni, miszerint nemcsak a közel jövő szerinti helyzetünk szomorú, de méltán kell tartanunk attól, hogy a jövő év utáni állapotainkra való kilátás sem nyujthat jobb s boldogabb helyzetre reményt és biztatást.

A közel jövőrei tekintet mindenkit meggyőzhet, hogy nehéz sanyaru időknek nézhetünk eléje; e részben bő tanúságot meríthetünk legközelebb az ország szívében — a fővárosban — a pesti

zálog-intézet helyiségeiben történt dolgokból, hol nagy tömegek gyültek össze, és az intézetet annyira ostromolták, hogy 11 óra tájban azt elzáratni voltak kénytelenek. Az ország egyes vidékeiről naponként megújuló panaszos hírek hasonlóan tüntetik elő az állapotot a köznép, és az ország zöme soraiban, hol a szükség szintén nagy mérvben mutatkozik.

A későbbi időkre való tekintet is aggasztó színben tűnhet föl; mert az országszerte rendkívüli mérvben uralkodott hosszú szárazság — mely az őszi vetések rendes foganatosításául szolgáló előmunkálatokat nagyrésztben meghiusítá, és a mag elvetését is lehetlenné tette, vagy hol ez megtörtént, ennek rendes kikelését megakadályozta — oly mérvű calamitásnak tekinthető, melynek horderejét kiszámítani, vagy előre kimutatni lehetlenség, és egy jó termésre való kilátást előttünk legalább kétségessé teszi.

Annyi föltehető ugyan, hogy ezen nagy bajon egy rendkívül kedvező időjárás, és egy véletlen eshetőség kedvezménye nagyot lendíthetne; de erre bizton számíthatni alig lehet.

Ezen országszerte vallott kalamitás mellett még inkább sújtók lehetnek azon számos, nagy vidékekről érkező hírek az iszonyu mennyiségben elszaporodott egerek milliói felől, melyek nagy pusztításait már ez évben sulyosan éreztük, és hasonló rombolásaiktól méltán félni lehet, mi mezőgazdáink terhes aggodalmait még sulyosbba, és majdnem elviselhetlenné teszi.

Ily rendkívüli körülmények között valóban lázas tevékenységgel kellene közreműködni a mulasztottakat helyrehozni és minden követ megmozdítani; mely a bajnak enyhítésére vagy eltávolítására szolgálhatna.

Hogy ez nálunk többnyire nem történik, vagy apró siker nélküli csatározássá törpül, és ennél fogva a kívánt siker elmarad, ennek egy főokául tekinthető azon sajnós körülmény, hogy közéletünk sivár, rideg és hiányzik benne teljesen a közszellem, a közérzület.

Hol százanként, ezrenként kellene tömörülnünk, csoportosulnunk a közügy legvitálisabb kérdéseink, és mintegy jövő jólétünk alapföltétele körül, ott alig jelentkeznek az ügyek egyes buzgó pártolói. — Ily dolgok nálunk többnyire mellőzöt-

nek, vagy a legjobb esetben közönnnyel fogadtatnak, és szerencse, ha nyílt ellenszenvvel nem találkoznak.

Pedig mily hatalmas befolyása s kihatása van a közszellemnek, a valódi közérületnek az egyes államok kulturális viszonyaira, főleg nemzet- s mezőgazdasági tekintetben, és mily nagy mérvben áldásthozólag nyilvánult ez mindenütt hol az melegen ápoltatik, azt számtalan példák s helyzetek tanusítják, melyek körülöttünk s nem messze tőlünk fekszenek.

Az ottani jólétnek, a közvagyonosodás emelkedésének fő forrását minden bizonynyal ez képezte, mert hol ez valódilig feltalálható, ott mindenkor, de kivált válságos helyzetben, mindenki egyiránt a legnagyobb érdekekkel viseltetik a közügy iránt, azt, mint legfőbb vitális kérdést buzgón felkarolja, és ennek előmozdítása s biztosítása érdemében nem szünik meg gondoskodni azon módok és eszközök felől, melyekkel a baj s hiány orvosolható; nem várt elemi csapások fölmerülte esetében pedig egymást tanácsosal, tettel kölesönösen istápolni, a bajnak enyhítésén fáradozni, és káros hatását jövőre lehetőleg távol tartani, mindenki egyiránt buzgólkodik.

Ily értelmű közreműködés méltán alkotja azon szirtet, mely minden eshetőségekkel szemben még az elemekkel is daczolni képes, és a társadalmi létnek biztosítja azon elemet, mely nélkül valódi üdv s állandó boldogulás el nem érhető.

A napi sajtó különféle recriminációkban kifogyhatlan, és pedig többek között: hogy számtalan hibák léteznek kormányrendszerünk szervezése körül, mely kelletinél nagyobb keretű berendezésénél fogva fölötte költséges, és roppant összegeket absorbeál; hogy egy tulságos centralisatió, és a végtetekig fokozott burocracia nyugös bilincse alatt inproductiv czélokra pazaroltatik állami bevételeink nagy része; hogy többnyire magas politikát üzünk, és sürgösb napi kérdéseink háttérbe szorittatnak; hogy ekként elvesztegetjük legjobb tehetségeinket, és örökös pártoskodási viszályok között engedjük elhőpülni fölöttünk a drága időt; hogy folytonos experimentálással toldozás-foldozással hiszszük megalapithatni állami gépezetünkolyatén szervezetét, mely a jelen kor kívánalmainak minden tekintetben megfelelőni képes legyen stb. stb.

Mindezt nem tekintve, és főleg nemzetgazdasági érdekeinket szem előtt tartva — legsajnosabb s következményeiben leginkább érezhető visszaesés körülménynek tekinthető azon mulasztás, hogy anyagi helyzetünkön lendíteni, mezőgazdasági forrásainkat kellőleg ápolni, földmivelésünk körében a helyes irányt kimutatni, azt minden hatalmunkban álló eszközökkel istápolni, vagyoni gyarapodásunkat hathatósan előmozdítani, hazánk rendkívüli productivitási képességét minden irányban kifejteni, egy szóval az adóalapot növelni s adófizetési képességünket emelni elmulasztottuk.

Valóban föltűnőnek mondhatni, hogy mindjárt kezdetben — midőn urai lettünk a helyzetnek — culturalis állapotaink javítása körüli teendőink sorában nem tekintettük legelső s legszükségesebb feladatnak mezőgazdasági ügyeinknek szentelni legfőbb törekvéseinket, hol a legtermékenyebb téren a productivitásnak számtalan tényezőjével kapcsolatban anyagi állapotainkat előmozdítani, vagyoni gyarapodásunkat biztos s tartós alapra fektetni lettünk volna képesek, és gondoskodni a mindenekelőtt legszükségesebb dologról, a „nervus rerum gerendarum“ előteremtéséről, mely nélkül az ugynevezett modern állami institutiók vagy épen nem létesíthetők, vagy ha azok létesültek is, jövőre biztosan fenn nem tarthatók.

Ezen mulasztás több tekintetben nagyon hasonlít azon ferde eljárásához, mely szerint földbirtokosaink közül mindazok, kik egykor pénzerejük nagy részét inproductiv czélokra vesztegették a helyett, hogy azt productiv irányban költötték volna el, többnyire vagyoni állapotukban tetemes csorbulást szenvedni kénytelenek valának, vagy utoljára végképeni elpusztulásra jutottak.

Mindezen mulasztások hathatós gyógyszeréül kínálkoznék egy anyagi érdekeinket erélyesen felkaroló közszellem, mely vagyoni emelkedésünk majdnem egyedüli forrását, mezőgazdasági ügyeinknek javítását tűzné ki jelszavul; ezen eddig jóformán parlagon heverő tért erélyesen elfoglalni, és rajta buzgón munkálkodni igen hálados feladat lenne.

Nem lehet tagadni, hogy nálunk többnyire minden más netán hasznos dolog is — melyhez a politizálás nem fér — igen nehezen terjed, és nem talál egykönnyen viszhangra; ugy az ok-

szerü capacitatio s rábeszélés is ritkábban sikerül, és egyedül tanulságos példaadás birhat kellő vonzerővel.

A kezdeményezés tiszte e téren bizonyos irányban a kormány, illetőleg a földmivelési miniszterium feladata lehetne, mint-hogy alig lehet nálunk arra számítani, hogy azt egyes földbirtokosok, vagy hivatott testületek kellő erélylyel felkarolni, és állandóan fentartani hajlandókká tétessenek.

A kezdeményezés olyformán történhetnék, hogy a miniszterium az ország egyes vidékei szerint — felhasználván a kellő módokat s eszközöket, melyekkel ott a közszellem vagyis az ügy iránti általános érdekeltség ébresztésére hatni lehetne, azoknak nemcsak írásban foglalt eszmék s utasítások nyomán, mi többnyire csak írott malaszt marad, hanem a gyakorlati alkalmazás és pontos kivitel körüli ellenőrzés hathatós eszközeivel biztos érvényt szerezni törekednék.

E részben kipuhatólandók lennének az egyes vidékek termelési viszonyainak leginkább megfelelő mívelési ágak és egyéb hasznos termelési tényezők, mi körül az utbaigazítás és minden irányban és tekintetben helyes eljárásnak figyelembevétele mellett a közérdeknek hasznos szolgálatot lehetne tenni.

Indítsuk csak meg a közérzületet, hozzuk azt a kellő kerékvágásba, állandósítsuk meg országszerte, ápoljuk minden kitelhető anyagi és erkölcsi módokkal s eszközökkel, egyszóval iparkodjunk a jó ügy körül minél szélesb körben kellő propagandát csinálni, és bizonyára a kellő hatás, és óhajtott siker elmaradni nem fog.

A magyar államjósáágok.

Nagy kiterjedésü hazánkban a legnagyobb s legértékesebb tőkét minden kétségen kívül az ingatlan földbirtok képviseli.

Valamint ezen alapigazság kétségbe nem vonható, ugy ennek ellenében teljes indokoltsággal be kell ismernünk, hogy ezen nagy-szerű tőke helytelen kezelés s okszerütlen használat mellett valódi értékében s kamatozási képességében nemcsak tetemes fogyatkozásnak s értékesökkenésnek indulhat, hanem az a majdnem végképeni megsemmisülés veszélyének is ki lehet téve.

E részben az országszerte — különösen a két utóbbi évtizedben — majdnem általánosan követett mezei rabló gazdaság sajnos következményeit annyira érezzük, s azok oly szembeszökők, hogy azokat ignorálni, szépítgetni vagy tagadni lehetetlen, sőt világos tanuságul s eléggé nem méltányolható intésül szolgálhatnak, hogy az okszerűtlen cselekedet s helytelen eljárás előbb-utóbb, de minden bizonynyal súlyosan megboszulja magát.

Ha az ország legtöbb részében, de főleg a nagy kiterjedésű s nem eléggé fölszerelt uri birtokok tulajdonosainál eme téves s ferde irányu eljárás sajnosan tapasztalható, ugy alig lehet megütközni azon tény fölött, hogy hasonló hibás s okszerűtlen eljárás az állami javak kezelése körül is nemcsak igen tágas tért foglalt, de mintegy állandóul meghonosult, az alaptőke tetemes fogyatkozásának rovására és a végmegsemmisülésnek majdnem bizonyos veszélyére.

Ezen elvitázhatlanul sajnos bajnak okozója s növelője gyanánt fölhozható azon viszás, de ez idő s viszonyok szerint meg nem másítható kényszerkörülmény, hogy az állami birtokok jelenlegi hasznosítása egyedül időleges bérletek útján válik lehetővé.

Eme körülmény annál kártékonyabbnak s következményeiben sujtóbbnak mutatkozik, minél inkább tapasztaljuk, hogy nálunk általában rendszeres s okszerű bérleti viszonyok hiányoznak, és az ugynevezett „farm“-rendszer — czélszerű rendeltetésének megfelelőleg — csak névleg ismeretes, de gyakorlati alkalmazásban még sehol sem létezik.

Köztudomásu dolog, hogy az utóbbi évtizedben számos nagy kiterjedésű birtok bérlők kezére került, hol többnyire tőkepénzesek vállalkoztak olyformán, hogy a szomorú következésekre az unokák is meg fognak emlékezni. Ily javakon a fölszerelés potomáron elpazaroltatott, és a tőkeérték biztos prédául odadobott a bérlőknek majdnem egészen tetszésszerinti gazdálkodásra.

Az ily bérleteket kötött földbirtokosok nagy tévedésben vannak, ha azt hiszik, hogy a pillanatilag kilátásba helyezett nagyobb jövedelem az alaptőke rendes s emelkedetebb kamatját képezi; ellenkezőleg a legjobb esetben, még ha a bérleti összeg pontosan befoly is, meg fognak majd utóbb — bár későn — győződni arról, hogy a befolyt nagyobb jövedelem nem tekinthető a

tőke rendes kamatjául, hanem úgy, mint része az alaptőkének, melyben velők a bérlők osztoztak, azon kis különbséggel, hogy ebből a nagyobb rész nem nekik jutott; és majdan évek multával azt fogják tapasztalni, hogy az alaptőke megfogyatkozott, megrendült, és értékben tetemesen megcsökkent olyannyira, hogy az valóságos aktív tőke lenni megszűnt, és mire az illető birtok a bérlők kezéből visszakerülend, az mint negatív vagy plane passzív tőke fog maradni, mely nem kamatozhat, hanem inkább fogyaszt; mert konstatálva van, hogy azon földbirtok, mely csak középtermést hoz, vagy még azon alul marad, aktív tőke lenni megszűnt, és lesz negatív vagy passzív tőke, mely emberét többé táplálni nem képes.

Hogy ily bérletek mellett a földbirtok folytonos zsarolásnak van kitéve, azon nem lehet kételkedni, ha hozzávetjük, hogy ez idő szerint általában s országszerte mezei rabló gazdaság üzetik, és hogy az illető bérlők a tulajdonosnak szép szakálláért nem fogják a birtok termő-erejét kimélni, vagy plane, mint kívánatos lenne, azt még növelni.

Igaz, s nem lehet tagadni, hogy nálunk tüzetes s szakképzett bérlő-osztály még nem létezik; de ez természetesen nem is képződhetik mindaddig, míg nem lesz általánosb nálunk az okszerű bérlési rendszer, s míg az eddigi gyakorlat szerint köttetnek itt-ott ephemer bérlési viszonyok, melyek sem az egyik sem a másik félnek nem nyújthatnak kellő garanciát egy biztos s állandosított jó eredmény iránt.

Mindaddig, míg egyes nagy területek és komplexumok szerint adatnak bérbe a birtokok, és többnyire ott, hol zilált finanziaális állapotok teszik azt elkerülhetlenné, és hol nem annyira tüzetes szakképzett mezőgazdák, s kizárólag ezen szakmának élők jönnek tekintetbe, mint inkább egyes tőkepénzzel geschäftlő egyének; vagy pedig míg kisebb területek ugyan, de többnyire rövidebb időtartamra bocsátatnak bérlet alá, hol az erre vállalkozni hivatott szakembereknek sem jövőjükre, sem biztos sikerre nem lehet kilátásuk, annál kevésbé ösztönük s kedvük, és végre míg a bérlési föltételek szűkkeblü mellétekinteteknek alárendelve, csak az egyik felet t. i. a birtokost igyekeznek biztosítani, nem törődve azzal, ha a bérlő majdnem biztos bukás s enyészet

felé szorítottatik s sodortatik is: — addig szakképzett, egyedül ezen üzleti viszonyra hivatott, és egész szellemi s anyagi tehetségét ennek szentelő tüzetes bérlő-osztály képződéséről még álmodni sem szabad.

Ily tisztos, hazánknak mind anyagi, mind erkölesi tekintetben támaszt és nem megvetendő sulyt kölcsönző bérlő-osztály, — mely az angol derék farmerek soraival vetélkedhetnék — nálunk csak azon esetben fogna képződhetni, fejlődni és egészséges, erős s tömör tényezővé válhatni, ha rendezett birtok- s pénzügyi viszonyok között — jól fölfogott s a gyakorlati életbe átültetett közös érdektekintetek által vezéreltetve — mindkét félre nézve méltányos alapra fektettetnék a bérleti viszony, mely mindkét félnek egyiránt előnyére szolgálna olyformán, hogy a birtokos teljesen megfelelő biztos jövedelem várandóságnak, a vállalkozó bérlő pedig legalább is középszerű, s a befektetendő szellemi s anyagi tőkájének méltányosan megfelelő existenciájának, és nemcsak megélhetési tengődésnek, hanem lehető boldogulási kilátásnak is elébe nézhessen, és erre némi jogosultsággal számithasson is.

Míg ezen előfeltételek megadva nem lesznek, míg a birtokos osztály — saját érdekeit jól fölfogva — egy tüzetes bérlő-osztály keletkezéséhez segédkezet nyújtani és ezen országos érdekű ügyben az iniciatívát megkezdeni, s azt biztos alapra fektetni nem fogja: mindaddig ezen nagy horderejű s valóban vitális kérdés — hazánk anyagi fejlődésének nagy hátrányával, s mintegy örökös tespedésre kárhooztatásával — megoldva és kiviteli szerencsés gyakorlatnak átadva nem lesz.

Ha bérleti általános viszonyaink tekintetében föntebb elősorolt sajátságos körülményeinket fontolóra vesszük, úgy nem lehet csodálni, hogy az állami jószágok keretében divó bérleti állapotokat kielégítőknék s jövőre föntarthatóknak nem lehet mondani, és előáll a kényszer parancsolta szükség, hogy ezen bajon segíteni hivatásszerű kötelemünknek kelljen tekinteni.

Tekintettel arra, hogy az okszerű „farm“-rendszer fölötti kérdés megoldása még csak a távol jövőnek lesz föladata; továbbá, hogy ezt megoldani első sorban a magyar független birtokos osztály lesz hivatva, és hogy e szerint csak később — talán post festa — jöhetne a sor az összes állami javak rendszeres s egész-

séges alapra fektetett kibérletéséhez; mindezeknél fogva a jelen állapot csak időlegesnek tekinthető, és csak addig állhat fenn, míg e bajon más czélszerű uton segítve nem lesz.

Rendkívüli viszonyok majdnem kizárólag hasonló eszközökkel hozhatók sulyegyenbe vagy rendes kerékvágásba, főleg napjainkban, hol annyi a rendkívüliség és annyit kell idomítani, reformálni, s átalakítani, hogy az embernek megáll az esze — mint mondani szokás.

Ily rendkívüli sürgős viszonyt képez bizonyára nálunk az állami javak bérleti viszonya, melyen egyszerű, de rendkívüli — mert szokatlan — eszközzel lehetne segíteni, t. i. az államjavaknak idő, alkalom, s a minden adott viszonyok helyes fölfogása szerint eszközzendő eladása által.

Ezen ma már talán korszerű eszme néhány év előtt a sajtóban is meg lett pendítve — ha emlékezetem nem csal — a jelenlegi kultuszminiszter mint jeles nemzetgazdászunk által, ki azt nemrégén a miniszteri padról is szóba hozta; de legujabban a legutóbbi nagy kölcsönről szóló törvényjavaslat, illetőleg a kölcsönről szóló kötvényben is meg van pendítve az esetleges eladás momentuma és a jelenleg működő 21-es bizottság üléseiben legjelesb államférfiaink is ezen kérdéssel ismételve foglalkoztak, de azt többnyire mint szükségparancsolta kényszerűséget hozták föl az államjavak kezelése körüli eszmecsere alkalmával; legyen tehát megengedve, hogy a fentebbi indítvány — némi indokolásául igénytelen nézeteimet a következőkben előadjam.

Mindenekelőtt megjegyzendőnek vélem, miszerint az állami javak örök eladását nem annyira szükségparancsolta kényszerűség tekintetéből, mint inkább azoknak hasznosítási szempontjából tartanám czélszerűnek, következő okok s azok következményeinél fogva, és ugyan:

Az állami javakban fekvő alaptőke a birtok örökáron való eladása által nem pazaroltatik el, hanem csak föleseréltetik, midőn oly helyre fordittatik, hol az jóval nagyobb kamatot hozni hivatva van. Ezen okszerű csere a gyakorlati élet s üzletvilágban naponta előfordul, és józan s indokolt kifogás alá nem eshetik, mert a tőkének jogosult hivatása oda irányulni, hol a kamatozás, tehát a nyereség nagyobb.

E szerint midőn az állami javak eladásából időlegesen befolyó pénzüsszegek úgy a jelenleg, mint már előbb kötött adósságok törlesztésére fordíttatnak, ez esetben a nyereség világosnak mutatkozik; mert azokat 2—3 száztóli helyett — minél többet az állami javak után nem lehet számítani — többnyire 8—10 s talán több száztólit elnyelő adósságoknak törlesztésére lehet fordítani.

Azon támasztható ellenvetés, hogy a birtokban fekvő tőke állandó, sőt emelkedésre is számítható, midőn az adósság bizonyos évek multával törlesztés által megszűnik, s a kamatfizetés is elmarad — nagyrészen elenyészik, s fontosságából sokat veszít, ha tekintetbe vesszük, hogy a birtokeladás után az eddigi, forgatáson kívül levő, ugyyszólván holt tőke állandó forgó tőkévé válik, olyformán, hogy az jövőben adás, vétel, csere, s örökösödés tárgya levén, mindezen nevezetes adóforrások alapján bizonyos évek leforgása alatt, — körülbelől az adósságtörlesztési évekhez hasonló idő elteltével — magát megkészszerzi.

Ezen nagytekintetű körülmény mellett az államjavak eladását czélszerűnek mutatják az alább megnevezendő előnyös motívumok, ugymint;

a) az állam által eddig saját magának fizetett földadó — mely hosszabb idő multával inkább emelkedni, mint csökkenni fog — nem fogna azontul saját vállaira nehezedeni, mert azt az illetők fizetnék.

b) a terjedelmes nagy birtokok partiális eladása után a ház, kereseti, s jövedelmi adó évenként nevezetes arányban fogna emelkedni, mi különben elesnék.

c) a nagy kiterjedésű földbirtok az évenkénti termelési érték, vagyis brutto-jövedelem előállítás körül a kisbirtokosok kezén levő földnek holdankénti értékelőállításával nem képes versenyezni, mely körülmény legnagyobb figyelmet érdemel, mert emez azt megkészszerzeni, sőt sokszorozni képes, midőn ezen eredmény amazon ritkán, vagy általában el nem érhető.

Ezen produkcionális emelkedés és sokszorozás — nemzetgazdasági tekintetben — a legfontosabb indoknak jelezhető az eladás hasznossági szempontjából, és oly nagymérvű s horderejű tényezőnek tekinthető, hogy ezen momentumot egymagát az összes többiekkel nemcsak párhuzamba tenni, hanem azok fölé

helyezni lehet annyival is inkább, mert ez — az általános nagy előnytől eltekintve — a folytonosan emelkedő jobblétszülte befogyasztás alapján egy az eddiginél jóval nagyobb adójövedék gazdag forrásául fogna szolgálni.

Ezek után legyen szabad megjegyezni, hogy az eladás körül a legnagyobb óvatosság, körültekintés, hű eljárás, valamint idő, alkalom, kisebb vagy nagyobb parcellák szerinti helyes fölosztás és a mindenkori conjuncturák tapintatos megfigyelése melletti teljes tájékozottság mindenek fölött szükséges és mellőzhetlen; továbbá, hogy ezen nagymérvű műtétel megoldására s keresztülvitelére hosszú évek sora fog kívántatni; mert tömeges eladásnak, az ugynevezett „Ausverkauf“-nak nem szabad helyt foglalni, sőt az eladásnak mindenkor a mutatkozó sűrűbb kereslet vagy ennek csekélyebb mértéke szerint kell állandóan folyamatban tartani.

Közgazdaság.

Tek. szerk. ur!

Igen becses lapja hasábjain örömmel szemléltem azon nagy érdekű közleményt, melyet ön a „Gazdasági Lapok“ után a „Pesti Napló“ 202-ik számában „Közgazdaság“ rovat alatt reproducálni, és ez által ezen figyelemreméltó ügynek fontosságát elismerni és kitüntetni jónak látta; a közlemény előterjesztése után pedig ennek zárszávaiban csekély személyemet megtisztelőleg szives volt hozzám azon felhívással fordulni, miszerint ezen érdekes ügy fölötti nézeteimet nyilvánítani, ez által a korszerű eszmecserét megindítani, és a lelkes szerző által megpendített irányban a tisztelt gazdaközönség soraiban az érdekeltséget, és buzgó részvétet előmozdítani, és az e tekintetben minél több oldalról teendő hasonló tudományos kísérletekre buzdítani el ne mulasztzam.

Ezen alig érdemlett s megtisztelő felhívásnak engedve, egyrészt szivesen járulok csekély tehetségem szerint oly hazai ügynek előmozdításához, melynek 42 évek leforgása alatt mindenkor hű napszámosa valék, és őszintén buzgó szolgálatában benső vágyaimat feltalálni, egész erőmet s tehetségemet ennek szentelni hazafiai kötelmeim legsürgetősbjei közé számítottam; de másrészt erre buzdít és kötelez azon félreismerhetlen törekvés, mely a

napi sajtó útján is a — legközelebbi időben felmerülve, közgazdasági érdekeinket nem csekély mértékben felkarolni, azokat ismételve komolyabb discussio tárgyává tenni, feltünőbb érdekeltséggel kísérni sietett.

És e helyen megérintendőnek vélem, miszerint a „Pesti Napló“ hasábjain gyakran találkoztam ilynemű közlésekkel, és azon igen helyesen választott iránynyal, mely nemzetgazdászati ügyeink fölötti bővebb tájékozhatásnak tágasb tért engedni, iránta az általános érdekeltséget felkölteni, ennek útját kellőleg egyengetni, és a közfelismeréshez vezérelni első sorban törekvő volt.

Midőn ezen igénytelen nézetemnek kifejezést adni hajlandó vagyok, azon indok is vezérel, mely benső meggyőződésem sugallata szerint azt mondatja velem, hogy ez így jól és helyesen van, és hogy ez minden időben, de főleg jelen válságos napjainkban nem csak korszerű és kívánatos, hanem egyszersmind hasznos, mellözhetlen, és sürgetőleg fontos feladat; és elengedhetlen kötelessége mindnyájunknak, kik polgári állásunk, a közügy érdekében választott pályánk, és a gyakorlati élet mezején szerzett tapasztalataink s ismereteinknél fogva hivatva vagyunk közreműködni, a jó ügyet buzgón támogatni, és ennek hűséges szolgálatában minden erőnket, és tehetségünket felajánlani, s latba vetni.

Ne vegye rosz néven tisztelt szerkesztő ur! ha ezen szerintem nagyobb fontosságú tárgy körül maradok még néhány perczig, és igénytelen nézeteimnek bővebb kifejezést adni, és erre bizonyos súlyt fektetni hajlandó vagyok; mert nézetem szerint a fentebbi feladatot mindenkori viszonyaink, főleg jelenlegi praegnans helyzetünk szerint rendkívül fontosnak és célhoz vezetőnek tekintem, és ezt tartozó közkötelességül tekintve méltán hangsúlyozhatom, miszerint a kijelölt irányt megszakítás és soha meg nem szünő lankadás nélkül egész lelkünk melegével erélyesen cultiválni, de eme törekvést állandó következetességgel folytatni, és fentartani lenne még azon magasabb cél is, melyet a napi sajtónak szem elől téveszteni, elhanyagolni, vagy mellőzni nem lenne szabad, sőt ellenkezőleg az eddiginél nagyobb érdekeltséget és buzgóságot tanusítani lenne sürgős feladata.

Alkotmányos életünk újabbi történelmében nevezetes korszakot alkotó 1867-iki kiegyezés óta a politikai mozgalmak feltü-

nöbben előtérbe lépven, a társadalmi, közgazdászati s főleg anyagi érdekeink háttérbe szorultak; ezen elvitázhatlân tény fölötti sajnálkozásunkat lehetetlen elhallgatni, és komoly aggodalmunknak kifejezést nem adni azon mostoha eljárás fölött, mely közgazdászati és anyagi érdekeink háttérbe szorításával, vagy mellőzésével minden munkásságunkat, erónket, anyagi s szellemi tehetségünket a politikai élet izgalmas küzdelmei között majdnem teljesen igénybe vette, és mintegy absorbealta; amazokat pedig árva meddőségre és mostoha termékeltenségre kárhoztatta nemcsak, de különben áldásos jótéteményeitől egy időre jóformán megfosztotta, vagy ebben tetemesen megakadályozta.

Ugyanis az ezt megelőző rövid, de mezőgazdasági fejlődésünkre kedvezően hatott korszak alatt, midőn népünk és majdnem az egész magyar intelligencia a politikai küzdtérről leszorítva tartatott, földművelési és közgazdászati érdekeink előmozdítása körül nevezetes lendület, és mozgás mutatkozott.

A magyar középbirtokos osztály, nagyobb uradalmak tulajdonosai, az országszerte létezett vagy életre ébredett gazdasági egyesületek mindannyian mintegy egyesülve e téren versenyt futni siettek.

Lánglelkű feledhetlen hazánkfia b. Eötvös József egyik remek beszédében így szólt: „a haza csak akkor állhat fenn, ha annak polgárai bármennyire elválva egymástól — mint a fának messze eltérő ágai — egy közös törzsben egyesülnek.“

Nem vehetné senki rossz néven — még azon esetben is — ha kegyelet, előítélet vagy elfogultság szülte tévedés vagy csalódás behatása alatt intézendőnek véltem volna a fentebbi mondatot; azoknak helyes és igaz volta társadalmi életünk minden mozzanatai közt elvitázhatlanul való; de csekély felfogásom szerint én a fentebbinek valódi jelentőségét és messze kiható befolyását, egyéb és igen sok napi kérdéseink s ügyeink fölött — a fentebbi téren — mint egy közös törzsben egyesülten hiszem és vallom fellelhetőnek; miért is nem állhatok ellent azon ösztönszerű, s melegen átértzett hajlamnak ebbeli hitem s meggyőződésemmek kifejezést adni még akkor is, ha tévedés vagy csalódás lenne háta mögött, és mint szappanbuborék percznyi feltűnés után nyom nélkül elenyészne.

Ha visszatekintünk egy kissé az ötvenes évekre, félreismerhetlen nyomait fogjuk fellelhetni az akkori főleg mezőgazdasági és anyagi érdekeink emelése körüli közérdekeltségnek, és azon buzgó törekvésnek azokat szóval, tettel, anyagi s szellemi erőnk egész súlyával előmozdítani: ezen azon időszertint észlelt felismerésnek az akkori szakirodalom is nyílt kifejezést adni nem késett: de feltűnt ez azon sűrű mozgás és valódi készségben is, melylyel gazdasági ügyeink magán életben úgy — mint az akkor megengedve volt gazdasági gyülekezetekben — sűrűn tárgyalva és kegyelve valának.

Sajnálkozással kell mintegy constatalnunk, hogy alkotmányos életünk ujzásületése óta ezen áldásos közérdekeltség közgazdasági s anyagi ügyeink iránt tetemesen csillapult: észlelhető volt ez úgy magánkörökben, hol meddő politikai küzdelem elfoglalta a tért, valamint az ország egyetemés gazdasági egyesületek soraiban is, hol a részvétlenség és egykedvűség ütötte fel sátorát.

A gazdasági szakirodalom is rögtön elvesztette főleg anyagi istápját, de általában, s annak következtében szellemi főrugóját; közérdekeltség vagy helyesebben mondva „közszellem“ nélkül pedig a világon minden elcsenevész, tersed és elvész.

Furcsa jelenségnek voltunk szintén tanui, midőn az emlitem uj aera bekövetkeztével mintegy hatszáz előfizető rögtönözve megvonta egyedüli szakirodalmunktól az anyagi támogatást, minek sarkában kullogott a szellemi elhanyagolás is; és nem szomorító jelenség-e azon tény, hogy kizárólagosan földművelési és mezőgazdasági tényezőink ápolására és azoknak emelésére utalt hazánkban, hol a földműves-osztály százezerekre terjed, egy minden szellemi kellékekkel felruházott szaklap öt-hat száz előfizető mellett életfenn tartásával küzködik és tengődésre van kárhóztatva.

Ha ez így! nagyon természetes volt hogy a napi sajtó is azon érdekeket, melyeket a hivatott nagy gazdaközönség ott, hol lehetett, sőt kellett volna — támogatás helyett közönynyel fogadta — felkarolni bizonyára még kevésbé tüzhette erkölcsi feladatául, annyival is inkább; mert annak többsége — a fentartási vagy hasznosítási ösztöntől vezéreltetve és komolyabb s anyagi érdekeink megvitatásától — akaratlanul is — tartózkodásra utalva — czélszerűbbnek tartotta a politikai kérdésekkel foglalkozni. Nagyon

természetes, hogy ily eljárás mellett, mint a gazdák kifejezni szokták, a tisztabuza közé egy kis konkoly is vegyült; de hagyján! ha az olvasó közönség így kívánta, és tiszta helyett a vegyeset jobban izlelte, vagyis biztosabban megfizette. Ez mindenesetre a gusztus dolga volt, és ez ellen alig lehet kifogást tenni, mint inkább fölötte méltán sajnálkozni.

Ha mindezek után valaki azt gondolhatná, miszerint eme szavaim szemrehányásként hangzani látszanak, úgy egész tisztelettel bátor vagyok azzal felelni, hogy nem! ha csak az őszinte jó szándékot nem akarjuk elferdíteni, és félremagyarázni; mert szerintem azon humanus jó indulat, melylyel sorsosinkat itt-ott mulasztással terheljük, őket erre figyelmeztetjük, sőt annak káros és vészthozó következményeire utaljuk, nem lehet sértő és nem vehető szemrehányásnak, — minthogy az nem is szándékoltatott.

De nem vehető ez tanácsadásnak sem, mert ez nem kéretett, sem ezt adni nem tartozhatott hozzám, sem polgári, sem hivatalos kiskörű állásomnál fogva; de ha mégis az elmondottakat felemlíteni jónak láttam, úgy szolgáljon mentségemül, miszerint ezzel minden más tekintet nélkül az ügynek használni törekvő voltam.

Szavaimnak fősulya mindenesetre a nagy gazdaközöniséget illeheti, kik szives elnézéssel, és a jó szándéknak felismerésével fogják talán venni a mondottakat, és ha a legparányibb mértékben sikerült ezáltal az ügynek tisztázására és részleteiben felvilágosítására közreműködni, úgy elértnek vallhatom azt, mit czélul kitüzni indítatva érzem magamat.

A napi sajtó mulasztását illetőleg nem mondhatok egyebet, mint hogy „dixi, et salvavi animam meam“.

Nem válhatok meg azonban e tárgytól, hogy fel ne emlitem egyuttal, miszerint annak idejében kormányunk is bizonyos mulasztás hibájába esett, midőn ezen nemcsak tulnyomólag, de kizárólag földművelő országban, tekintve az e részbeni fejletlenséget, a valódi szakképzettségnek sokoldalú hiányát, az egykedvűséget s gondtalanságot, melylyel naponta sűrűn találkozni alkalmunk lehetett, és szem előtt tartva sok helyütt még a legprimitivebb állapotokat is, tekintve továbbá annak multhatlan szükségességét — e téren anyagi, szellemi morális, és egy hatalmas kormány kezeiben összpontosuló számtalan egyéb eszközökkel, módok-

kal és tényezőkkel erélyesen és állhatatosan hatni, működni, buzdítani, serkenteni és sürgetőleg indítani, első sorban nem tűzte ki azon fontos s nagy horderejű feladatot, nemzeti vagyonosodásunk fő és majdnem kizárólagos forrását megnyitni, ennek fő ütereit fejleszteni és culturalis igényeinknek s szükségleteinknek megfelelőleg helyes és nélkülözhetlen arányba hozni, egy szóval vég nélkül s szakadatlanul ápolni, irányba terelni, és azt abban állhatatosan megtartani, folyvást öregbiteni, s minden eshetőségekkel szemben biztosítani, vagyis mindezeket összefoglalva, egy önálló magyar földm. miniszteriumot megalkotni, és ezt ezen sokoldalú, messze elágazó, és e nemzet anyagi életével — kellő vagyonosodásával — azonos teendőkkel megbizni és a tőle meg nem tagadható hatáskörrel felruházni.

E fontos tárgyban szólottak már előttem többen és minden bizonynyal avatottabbak; én ez alkalommal szintén hozzászólni kívántam, és meggyőződésemmek kifejezést adni.

De már most tisztelt szerkesztő ur! bocsánatot kérve akaratlanul történt kitérésemért, és kérve, hogy legyen megnyugtatta azon ígéretem által, miszerint közelebb a kérdéses tárgyat, melynek érdekében sajátlag — becses felhívása folytán — tollamat kezembe vettem, újból felvenni, és azt legjobb akarat s tehetségemhez képest tárgyalni el vagyok határozva.

A buzanemesítés kérdéséhez.

Tekintetes szerkesztő ur! Igéretemet beváltandó tollhoz nyulok, hogy a szóban levő tárgy, és ezzel kapcsolatos egynémely dolgok felől igénytelen nézeteimet előadjam.

Történt, hogy azon kedves alkalommal, midőn országos kiküldetésemben Békésmegye több jeles gazdáival, és igen tisztelt földbirtokosaival Békés-Csabán találkozni volt szerencsém, a jelenvoltak soraiban üdvözölhettem egyuttal Mokry Sámuel urat, ottani birtokost, és a békésmegyei gazd. egyesület buzgó titkárát, ki a napi renden volt kérdések megvitatása után kölcsönös érintkezés és eszmecsere közt elmondotta több év óta, a buzának mint ottani vetőmagnak megválasztása, és nemesítése körül

tett kísérleteit, és ebbeli eljárását, mely valóban tanulságos előadás feltűnő érdeket keltett mindnyájunkban és bennem az óhajtást, hogy ezen élő szóval meggyőzőleg előadott teljes közleményt írásban foglalva továbbra is birhassuk.

Miután a fentebbi tárgy minden gondolkozni szerető és haladni törekvő mezei gazdának teljes figyelmét tisztán kiérdemli, és a tudomány érdekében, mely minden egyes, ily jeles tapasztalati kísérletek eredménye után sikeresen előmozdittatik, föltötte kívánatosnak mutatkozik annak tüzetes leírása; egész tisztelettel fölkerterm tehát Mokry urat, lenne szives az érintett tárgy körül valódi szakértelemmel és kitaró nemes buzgalommal gyűjtött észleleteit s tapasztalatait a „Gazdasági Lapok“ útján közzé tenni, hogy alkalmunk lehessen ezen érdekes tárgy bővebb fölismeréséhez jutni, és saját körünkben is, további kísérletek alapján, tapasztalatainkat öregbiteni, és egy újabb, de alapos eszme nyomán megvalósult ténynek constatalása által magának a tudománynak hasznos szolgálatot tehetni.

Ezen felhívásnak a lelkes gazda, és buvárkodni meg nem szünő földész egész készséggel, és világos szép előadással megfelelni sietett, miért is a gazdaközönség nevében szives köszönetet mondani kötelességemnek tekintem.

A „Pesti Napló“ hasábjain megjelent közlésben a derék szerző beismeri ugyan, hogy a „buza nemesítése“ nem eredeti gondolata; de hazánkban övé marad a kiváló érdem, hogy az angol gazda kísérlete után a magasb czélt felismerte, és az e körüli eljárást oly észszerűnek látta, hogy a kísérletet azonnal fogamatba venni sietett, és azóta máig szakadatlanul folytatni nem mulasztotta.

Az alapeszme, melyből kiindult, tökéletesen helyes és megczáfolhatlanul való, hogy ha t. i. az embereknek sikerült hosszas egyirányu törekvés, a körülmények gondos mérlegelése, és a tényészési elvek természetes számbavétele s azoknak következetesen szigoru alkalmazása által sok hasznos állatot és növényt nemcsak megnemesíteni, vagyis czéljainak megfelelőbbekké tenni; hanem ez uton állandósított válfajra is szert tenni; ennek per analogiam a buzánál is okvetlenül sikerülni kell.

A buza nemesítésének czélját igen helyesen definiálja a

szerző, hogy t. i. az hasonló talajban egyforma éghajlati és időjárási viszonyok között, az eddiginél többet teremjen, vagyis, hogy az eddigi 10—12 vámmázsa átlagos termés helyett cat. holdanként 15—20—25 mázsát adjon.

Az eredmény sikeres megoldására és a kitűzött célnek megközelítésére nézve, „conditio sine qua non“-ként felhossa a szerző a földnek okszerű művelését, melyet ő a buza nemesítésre való tekintet nélkül nemcsak az okszerűség, de elengedhetlen szükségesség parancsolta szabályként — mint magától érthető dolgot — föltételez, és megkíván.

Ezen tételre nézve legyen szabad bővebb tájékozás kedvéért megjegyeznem, miszerint annak értelmét igen sokan in praxi nem helyesen alkalmazzák, és szerintem nem egészen correct járnak el azok, kik azt hiszik, hogy egyedül a talajnak jobb s többszörös megművelése által, egyéb kellékek mellőzésével vagy elhanyagolásával, (mint p. o. a gazdasági helyes arány megalapítása, okszerű vetés-forgás, a termő-erőnek időnkénti kimélése, és főleg a nélkülözhetlen trágya-productióra fektetett súly —) gazdasági eszközlesekben célt érni és sikert aratni képesek.

Ezen téves felfogás, és e szerinti helytelen eljárás sajnos következményeit volt alkalmunk már többször is észlelni; de káros hatása határozott alakban a jelen év sanyaru viszonyai között volt leginkább észlelhető; — midőn egyes nagy területű birtokok és egész terjedelmes vidékek ez évi termése — ezen eljárás befolyásánál s általa mindenesetre fokozva — oly minimumra leszállott, mely meglepőleg csekély voltánál fogva ijesztőleg hatott minden gondolkozó gazdára, és honbarátra, ha méltó figyelembe vesszük, hogy így hová jutunk, mivé leszünk!

Azt mondják sokan, hiszen mi jól műveljük földjeinket, s a talajt eléggé cultiváljuk. — Ezen állítást — csakis egy oldalról tekintve — nem akarom kétségbevonni; de a valódi cultura elnevezése alatt én egészen mást is érteni hajlandó vagyok, t. i. az általam fentebb már részben felsorolt egyéb kellékek s megkívánatóságoknak harmonikus öszhangzó párosulását a talajnak jó művelésével, mely nélkül az időjárások szerint — mint mondani szoktuk — okvetlenül jégre vezet.

Ezen nem megvetendő szempontot kívántam egy kissé illu-

strálni, és méltó figyelmökbe ajánlani gazdatársainknak, ki ezen kis figyelmeztetés nélkül is a bajnak ezen oldalát minden bizonynyal scrutinium alá venni, és e körül tájékozni különben is hajlamot érezhetnek.

Azt mondja továbbá Mokry ur, hogy az általa helyesen kitüzött czélt, t. i. az eddiginél nagyobb termést elérhetjük „talán idegen válfajok importálása által is; és azt teszi hozzá, miszerint ez, valamint az okszerű művelés a nemesítéssel semmi összefüggésben nem álló dolog.“

Meglehet, hogy tévedek, de e részben s bizonyos tekintetek alatt nem vagyok hajlandó e tételeket feltétlenül elfogadni; az okszerű földmegművelés nincs ugyan egyenes összeköttetésben a nemesítési eljárással; de annak nélkülözhetlen istápjá és alapja levén, amaz e nélkül nem gondolható, vagyis gyakorlatilag és kihatólag nem kivihető; tehát egymástól szorosán elválasztható nem lehet, nem lényege ugyan a dolognak, de mellözhetlen corollariuma.

Az idegen válfajokra nézve azonban azt vagyok bátor megjegyzeni, miszerint ezek tenyésztése és meghonosítása körül a már eszközlött fentebbi nemesítéssel való összefüggést nemcsak elfogadom, de a honi buzával teendő nemesítésre nézve azzal egyenes párhuzamba állíttatni, és hasonló kísérlet alá helyezettetni kívánom. — És a lelkes szerző meg fog nekem bocsátani, ha vele itt egészben egyet nem érthetek, és eltérő nézetem indoklásául megérintem, miszerint jelenlegi honi buzafajunk nemcsak valószínűleg, de bizonyosan megállapíthatólag szintén importált mag; és hogy az honi lett, mert talajunkon, éghajlatunk alatt tenyészett, de hogy mellette világhírűvé is emelkedett, annak a mi hasonlíthatatlanul jelesb ásvány- és korhany-anyagokban gazdagabb talajunk és kedvezőbb éghajlatunk az okozója, főleg ott, hol ezen lényeges föltételek praevalens arányban találhatnák; mert honunkban is, pedig nagyrészből nincsenek mindenütt oly kedvező viszonyok, mint p. o. a Bánság nagy részében, a Maros s Tisza kiválóbb vidékein, továbbá, hogy p. o. az ausztráliai buza is — ott termelve — majdnem rögtön honivá lehet és lesz; és ha hasonló s egyaránt kedvezőlen időjárás s climatikus befolyások alatt — mint voltak ezek néhány év óta — ezen idő alatt az ausztráliai buza feltünő-

leg nagyobb termést, és még feltünőbbben sokkal jelesb minőséget eredményezett; úgy nincs okunk nagyon kétkedni, vagy aggódni, hogy ott, hol honi buzánk disze terem, az ausztráliai is ne lehesen hivatva vele versenyre kelni, és anyagában is hasonlóvá válni, a praesumptió mindenestre a több év óta tapasztalt feltünő s párhuzamos eredmények által ennek javára szolgálhat, és mint „bonum omen“ tekinthető.

Végre a mi buzánk (értve a bánágit, Maros s Tiszamentit) és az ausztráliai közti összehasonlítás helyesen csak úgy történhetnék, és teljesen correct módon csak úgy képzelhető és elfogadható, ha mindkettő egy és ugyanazon talajban, egy és ugyanazon időben, és egyiránt hasonló időjárás és clima mellett termeltetnék; mi ez idő szerint még nem eshetett meg; e szerint tehát a helyes párhuzamnak fő s sajátlag lényegesb alapja hiányában az absolut értéknek meghatározása időelőtti levén, mindenek fölött kívánatosnak tünnék fel, hogy ezen válfajjal minél többen tegyenek kísérletet, hol e kettő közti különbség — határozott s alapos kísérletek nyomán kitüntetve — fogná majd hatályosan a létező controversiát eldönteni, mi előbb-utóbb e nélkül is, — a már ennyire fejlődött és élénk figyelmet ébresztett közügyben okvetlenül be fog következni és a nagy gazdaközönség fog nem sokára fölötte véglegesen határozni.

Én részemről, ki a b.-csabai véletlen találkozásnak fölötte örvendtem, nem kevesebb érdekléssel s sympathiával kísértem Mokry urnak okszerü eljárását, és hosszú évek során ritka előszeretettel és kitartással párosult fáradozásait; és azon biztos sikert — a tudomány s gyakorlati tapasztalás terén — melyet már eddig is aratott, jövőre teljes mértékben elérendőnek hiszem és vallom: és valamint mindezeknek szivemből örvendek, úgy még inkább kedvező sulyt fektetek arra, hogy köztünk nem létezik elvi eltérés, és csak az alkalmazásban lehet köztünk egy kis differentia, mely előbb-utóbb és pedig a tényállás majdani constatalása szerint határozottan ki fog egyenlítettetni.

Mindezek után — a békésmegyei gazdasági egyesület titkárát, a ritka ügyszeretettel, buzgósággal és szakismerettel felruházott ottani földbirtokost és mezőgazdát, mélyen tisztelt Mokry Sámuel urat ezennel barátilag felkérem, legyen állandóan hú

nemes feladatához, melyet saját szavai szerint kitűzött, hogy »sajátlag a buzanemesítés által kívánja elérni a nagyobb termés eredményét, és ez eredményhez akként vél juthatni, hogy egy kalász több szemet hozzon, mint hozott eddig közönségesen«; de engedje ezen kéréshez azon szives felhívást csatolnom, hogy az ügy iránti előszeretete, a közérdek előmozdítása körüli ismert buzgó-sága szerint, és bizonyos tekintetben a méltányosság szempontjából is kiindulva, tegyen bármi csekély mértékben összehasonlító kísérletet az ausztráliai és Victoria buzamagokkal.

Azt hiszem, hogy reá nézve is némi érdekléssel bírhat az összehasonlításnak tüzetes constatálása, melyre senki jobban és biztosabban nincs hivatva és feljogosítva, mint épen ő, ki ezen — hazánkban ily alakban, és a tudomány szempontjából ily alaposan átvezetett fáradságos kísérletnek egyedüli mestere, kihez mi — tanítványokként — e részben szivesen szegődni hajlandók vagyunk, annyival is inkább, minthogy ő volt az első, ki észszerű kísérletei által nekünk irányadónk s utmutatónk volt, és azon igazságot, melyről nekünk eddig csak alapos sejtelmünk volt, észszerű s tiszta valóságában ő tárta fel szemünk előtt.

Fölötte kívánatos lenne, hogy Mokry urnak utmutatása szerint a hivatott gazdák közül minél többen tennének hasonló kísérleteket, és valahára azon erős meggyőződés verhetne nálunk mély gyökeret, hogy a magnak megválasztása, és folytonos éberséggel ápolt nemesítése összes mezőgazdasági üzletünk combinált alkalmazása körül oly fontos és áldásos tényező, melynek messze terjedő kihatása állataink és hasznos növényeink országában nem is sejditett arányban és jelentőségben hivatva van oly reformokat és javításokat létrehozni, melyek anyagi helyzetünk s vagyonosodásunk mérlegében feltűnő hézagot pótolni, az emelkedő jövedelmek által pénztelenségünkön segíteni, és a nemzeti jobb létnek egyik jeles forrásaul szolgálni meg nem szünnének.

Azt veszem észre, hogy jelen soraimban nem közölhetek többeket, miket még elmondandó valék, hogy a kérdéses tárgynak további fejtegetésével a még netalán fölmerülhető kételyeket szétoszlatni sikerülhessen; miért is indittatva vagyok öntől, tisztelt szerkesztő ur, engedelmet kérni, hogy „közgazdászati“ rovatában

ezen tárgyat újra fölvehessem, és folytathassam előadásomat azon számtalan észleletek s tapasztalatok nyomán — melyek az egyetemes művelt gazdavilágban immár teljes érvényre emelkedve axiomákként elismerve vannak — és melyeknek egynémelyikét szem előtt tartva szívesen megkísérleném a kérdéses és ezzel rokon ügynek további felderítéséhez még hozzájárulni.

Mielőtt azonban letenném tollamat, nem szabad elhallgatnom, miszerint Mokry urnak egész előadását teljes mértékben méltánylom, sok észszel s fáradsággal egybekötött eljárását és eszközléseit helyeselve, lelkem mélyéből üdvözlöm, és további sikeres működéséhez nekie legjobb szerencsét és kitartó türelmet kívánok.

Záradékul saját helyesen mondott szavait kívánom idézni, bizonyítékául annak, miszerint azoknak értelmét, jelentőségét és horderejét vele együtt osztom:

„Ha az árván elhullott nemes mag, közönségesen mivelte földben, közönséges fajú társai között, azokkal sűrűn együtt növe, egyidőben kikelve, nem törpült apró kalászsza; hanem 15 fészku hosszú kalászt növelt, akkor eljárásom utján a buzának nemességét, vagyis azon tulajdonságát, hogy hosszú gazdag kalászokat teremjen, constanssá tennem sikerült.“

Nem minden czélzás nélkül hoztam fel záradékul a fentebbi sorokat, ezzel őszinte kifejezést kívántam adni azon mélyen átértett óhajtnak, miszerint a mélyen tisztelt Mokry Sámuel ur által elvetett nemes mag gazdag kalászokat teremjen mezőgazdáink tisztelt soraiban, és ezen kalászok tanuságot tegyenek mindenkorra, miszerint a némesítést állandóvá, az ő szavai szerint „constanssá“ tétetni sikerült.

B u d a p e s t, szeptember 15.

Midőn becses lapja „közgazdasági“ rovatában jövőre is egy kis tért engedni kérek, azon meggyőződés vezérel, miszerint ezt tőlem megtagadni nem fogja és szívesen szolgáltat alkalmat, hogy jelen komoly napjainkban akaratlanul is feltornyosuló egyes mozzanatok és momentumok iránt kifejthessem igénytelen nézeteimet, a mint azok t. i. időnként és alkalmilag fölmerülve figyelmünket

el nem kerülhették és fölöttük tisztába jönni, vagy alaposb tájékozódáshoz jutni netán sikerült.

Hogy többször éltem e szabadsággal, elmondám már főbb indokaimat, melyekre ezuttal is hivatkozni el nem mulaszthatom, de ezekhez járulhat még egy: t. i. valóságos mulasztásnak, hogy ne mondjam, bűnnek tekinteném elhanyagolni az alkalmat és összetett kezekkel tétlenül hagyni elfolyni a drága időt, mely visszahozhatlanul repül el fölöttünk, — midőn csekély tehetségünk szerint a jó ügynek szolgálni lenne közös feladatunk.

És ezt nem azért hozom fel, hogy érdemül vétessék, mert ezt a szigorú kötelesség érzete parancsolja; hanem inkább azért, hogy ezáltal mások is hasonlóra buzduljanak, minthogy napjainkban minden egyesnek tevékenységére s munkásságára nagy szükségünk van; miért is nem helyes dolog, bármi parányi tehetséget elhanyagolni, minthogy ez is szellemi tőke, melyet iparkodniuk kell forgatás által lehetőleg kihasználni, mert ez is — ugy, mint bármi néven nevezendő tőkék — csak ugy kamatozhat, ha forgalomba tételük és ebben folytonosan megtartatik.

Bizonyos tekintetben, s egy némely irányban ily tőkék szükeiben levő országban ez kétszeresen szükséges, mellözése pedig megbocsáthatlan.

Ezeknek előrebozsátása után áttérek most a mult alkalommal félbeszakított témára, t. i. Mokry ur. buzanemesítési kísérletére, melyhez még néhány megjegyzést tenni kívánok. Ugyanis: legutóbbi soraimban azon kérést intéztem Mokry urhoz, hogy a közügy érdekében legyen szives az elmúlt néhány év sikeres kísérletei után az országban általános érdekeltséget ébresztett ausztráliai, nemkülönb az alaki alkotására nézve eddig páratlan és termékenységét tekintve, feltűnést okozott Victoria búzával is összehasonlító kísérleteket tenni.

Ezen kívánság részemről természetesnek és következetesnek látszik, mert azok szintén a gramineaeak jelesb fajaihoz tartozhatnak épen ugy, mint az ugynevezett „honibuzánk“ is, és minthogy ezzel egy sorba helyezhetők, tehát comparativ kísérlet megtételét minden bizonynyal megérdemlik. Reményilem is, hogy Mokry ur e kívánságnak helyt fog adni.

De én a fentebbiekhez képest egy lépéssel tovább menni

hajlandó vagyok, és azt állítom, hogy ha országos termelésünk főczikke — a buza — ily kísérletre első sorban érdemesnek és következményeiben hasznosnak tekintethetik, úgy per analogiam ezt a kedvező eredménynek biztos reményében is kiterjeszthetőnek, sőt kiterjesztendőnek vélem és óhajtom egyéb kalászos és magvas terményeinkre is, mint pl. repce, rozs, árpa, zab, borsó, kukorica stb., valamint gumós növényeinkre, mint például répa, burgonya stb., úgy összes takarmány- és fűmagvainkra is, mint pl. lóhere, luczerna, esparsette stb.

És ha az első — Mokry ur észszerű combinatiója s eljárása szerinti kísérletnek kedvezőül bizonyult eredményét tekintetbe vesszük, úgy nem lehet benne kétség, hogy hasonló kísérletek az egyes ágakban biztosan sikerülni fognak, és nagyobb-kisebb pénzbeli haszonnal fogják — magában véve — igen csekély fáradságunkat jutalmazni.

Honi buzánk nemesítésére, illetőleg a magnak szigorú megválasztására vonatkozólag, ha jól emlékszem, a „Gazd. Lapok”-ban is történt hivatkozás, és gazdáink ennek eszközlésére felhiválóknak; ezen korszerű figyelmeztetésre — mely különben bizonyos tekintetben nem volt minden elfogultságtól ment — én is szívesen reflectálok, felkérve az illetőt és minden hivatottat, hogy az igének tetet kölesönözni és a gyakorlati téren minél jobb eredményeket felmutatni buzgólkodjanak, és ne engedjék azt szalmatűz gyanánt ellobogni.

Hogy e szerint nemcsak Mokry urnak eszközlését minden tekintetben pártolandónak vélem, de e részben egy jó lépéssel előbbre menni is törekvő voltam; nem fog egy okszerű gazda sem vádolhatni, hogy — hiu ábránd után kapkodva — oly tárgy mellett buzgok, melynek practikus jelentőségét, és valódi horderejét méltán kétségbevonni lehetne; sőt inkább hajlandó vagyok azt hinni, hogy az ügy hasznossága iránti bizalmat és hitet megalapítanom, és talán öregbitenem is sikerült.

Lássuk már most az eddigi gyakorlatot, mely az okszerűbb gazdák wocedendi modusa gyanát általában észlelhető volt.

Mi a magnemesítési elvet — nem ugyan valódi, mint inkább sejdített jelentőségében — mindenkor elfogadtuk, és követtük annyiban, a mennyiben a gyakorlati kivitelben szerettük egy kissé

megválasztani a magot, akár kalászos vagy szemes, akár gumós növényeinknél, többnyire a legjelesbet használván fel. És ez nyílt elismerése volt a Mokry-féle kísérletnek, mely az eddigi eljárásunkkal egybehasonlítva úgy tűnhetik fel, mint valóságos poesise a multnak, és eddig követettnek.

Ne vonakodjunk tehát ily hasznos, és erszényünket gyarapító poesist a mindennapi életbe átvinni, és azt megörökítve változtassuk át rendszeres prózává, és mint ilyent, tartsuk azt fenn mindenkoron.

És e helyen a Mokry-féle eljárást illetőleg felemlitendőnek tartom azon sok fáradsággal egybekötött eszközlést, melyszerint ő kiválasztotta legjelesebb buzakalászait, ezekből kitepte a legkitünőbb szemeket, és csakis ezeket használta fel nemesítési céljaira.

E tekintetben mi jövőben igen vesződéses munkától mentve lehetünk; ha a buzamagnak kiválasztását, kézi erő helyett, a már eléggé ismert „Pernolet“-féle rostával eszközöljük, melynek szerkezete oly kitünőnek mondatik, hogy azzal a legtökéletesebb magokat a többtől „elválasztva, mintegy egyenként kiszemelhetjük“. Ez nagyobb mérvű kísérleteinknél nagy könnyebb-ségünkre fog szolgálni, és a dolgot tetemesen egyszerűsítvén, nemesítési kísérleteinket tetemesen elősegíthetné, Mokry ur kézimunkája eredményét majdnem teljesen pótolván.

Nem mellőzhetem ezuttal annak megérintését is, hogy a „Pernolet“-féle rostákkal teendő eszközlésekre nézve a közigazgatási miniszter ur — Kénessey Kálmán osztálytanácsosnak — a fáradhatlan buzgalmu és termékeny eszü nemzetgazdásznak, korszerű javallata nyomán megrendelte, hogy országos gazdasági intézeteinknél ezen rosta segítségével már a közeljövő őszen elvetendő buza olyformán rostáltassék, hogy a legtökéleteseb szemek kerüljenek vetőmagul. Részemről meg vagyok győződve, hogy ezen eljárás szigorú eszközlése mellett 83—84 ftos buzából bizton fog sikerülni 89—90 fontosat kiállithatni.

Ezen valóban jelesül történt rendelkezés, mely Mokry urnak közlését is megelőzte, érdemes volt arra, hogy felemlítsük, és nem tekinthető másnak, mint a szóban levő magnemesítési eljárással teljesen azonosnak, és mint ilyent örömmel és osztatlan elismeréssel üdvözölhetjük.

A többire nézve, u. m. rozs, árpa, zab és ehhez hasonló kalászos és magvas terményeink nemesítése körüli eljárásunkban iparkodjunk legalább némileg megközelíteni a Mokry-féle eszközlést; ha a buzánál tehetette azt Mokry, úgy az ő modora szerint tehetjük mi ezt egyebeknél is. Továbbá puhatoljuk és kutassuk figyelmesen, hogy hol találhatnánk az eddigieknél jelesb, s céljainknak jobban megfelelő válfajokat, és azokból iparkodjunk magot szerezni, kipróbálni, és jó siker esetében azokat cultiválni.

Ilyformán cselekesznek már jó ideje, a kukoriczát nagy mérvben termő vidékeken a figyelmesb gazdák, kik jelesb válfajt beszerezve meg szokták választani nemcsak a kitünőbb csöveket, de ezekről csak a legtökéleteseb szemeket használják ültetésre.

Igy a burgonyáról is csak legujabban olvashattuk a lapokban, hogy Lugoson Makay urnak sikerült e sanyaru és a burgonyatermelésre fölötte kedvezőtlen évben is meglepő termési eredményhez juthatni. E válfajnak neve: „Early Rose“, mely burgonya-fajt a földmívelési miniszter hozatta be és osztatta szét a gazdák között, kövessük tehát a jó példákat.

A czukorrépa-mag nemesítése körül is elmondani kívánnék több érdekes és meggyőző adatokat, melyeket annak idejében mintegy 15—20 év előtt már tapasztalni, és ennek rendkívüli célszerűsége felől magamnak tudomást és meggyőződést szerezni alkalmam volt. — Az akkoron a czukorrépa-termelők és gyárosok közt élénk mozgalmat ébresztett eszmecsere alkalmával azoknak első ízben tartott nagy gyülekezetökben jelen lévén, tanuja voltam azon meglepő érdekeltségnek, melyet „Knauer“ urnak az általa czélba vett s immár kedvező eredményhez vezetett czukorrépa-magnemesítés felőli értekezése keltett; „Knauer“ ur, ki az időtájban erről egy kis röpiratot is irt, „die Imperial-Rübe“ mely általános elismeréssel, és nem csekély anyagi díjazással fogadtatott — a czukorrépa-magnak nemesítése körül kitünő érdemeket szerzett, és ezen cultur-ág kiterjesztése által bő anyagi jutalmat is. — Jövőben alkalmat veszek magamnak e tárgyra egy kissé tüzetesebben reflectálni, valamint azon eljárásra is, mit a gazdák az állattenyésztés, a pomologusok a gyümölcs, és a kertészek a virág és zöldség országában — a magnemesítés körül — már régóta alkalmazni el nem mulasztottak. Mindezek

képesek a szóban levő tárgy bővebb kiderítéséhez adatokat szolgáltatni.

Az eddig elmondottak záradékául legyen felhozva, hogy una-lomig terjedelmes részletezéseimnek célját főleg abban keresem, hogy a netaláni előitéleteket gyengitssem, az elfogultságot oszlas-sam, és utat törjek a helyesb felfogásnak, melyet Mokry ur nekünk tüzetesebben kijelölt, és végre e tekintetben egy kis propagandát csináljak. Ebben is Mokry urat illetheti az érdem, minthogy korszerü vállalkozatával, és magasb színvonalon álló szakismeretével az eszmeceserére alkalmat nyújtott.

Azt hiszem, hogy mindenki természetesnek fogja találni, hogy kiindulási és álláspontom legtöbb fejtegetéseimnél többnyire nem lehet más, mint a mezőgazdái; és ha mint ilyen nem vagyok terhére a t. olvasó közönségnek, ugy szivesen nyulok ismét a tollhoz.

Már régóta azt tartom, mit nagy hazánkfia Deák Ferencz is nemrég kimondott, hogy a jónak legnagyobb ellensége a jobb. Ezen szempont vezérelt engemet mindenkoron a gyakorlati kivitelben, és azt tartottam szem előtt, midőn a jobbnak felismerése és terjesztése ügyében olykor igénytelen nézeteimnek és tapasztalatimnak írásban is kifejezést adni törekedtem.

Jelen és már eddig közlött soraimnak is nem lehetett más célja, mint a jónak legnagyobb ellenségét — a jobbat — tüzetesebben megismertetni.

Határozott hitem és meggyőződésem volt mindenkoron, a z, mit mindaddig jónak kellett tartanunk, míg a jobbnak felismeréséhez nem jutottunk, — azon perczben, midőn a jobbat felismerni volt alkalmunk — rögtön megszűnt jó lenni, s lett határozottan rossz. — Ennélfogva:

A gyakorlati kivitelben nem valék, nem lehettem soha ez irányban elnézéssel; többször volt alkalmam hallani azon észrevételt, hogy hiszen ugy, mint előbb — jó lesz ez vagy ama dolog ma is; de ezen észrevételnek én mindenkor erősen opponáltam, és érvényrejutását a lehetőségig megakadályoztattam. — Sokszor tették azon megjegyzést, hogy pár év előtt más nézet volt irányadó, mint a mostani; igenis! volt a természetes válasz; mert azóta tisztultak az eszmék, a gyakorlat, a tapasztalás, a körülte-

kintés és az előrehaladottabb állapotok tüzetes felismerése iránti érdekelttség nem tűnhettek el nyom nélkül, és egy kis gyümölcsöt is teremhettek; mely talán jobb válfajnak tartható, mint az előbbi.

Ezen honi, vagy receptió útján importált nevezzük el — válfajnak ápolása és megörökítése — per analogiam — talán összehasonlítható is lehet Mokry urnak buzanemesítési kísérletével, melyhez ime visszatérni sietek.

Utóbbi levelemben a cukorrépa-mag nemesítése tárgyában megérintettem „Knauer“ urnak e részbeni érdemeit, — Mokry ur talán nem fog neheztelni, ha őt „Knauer“-rel párhuzamba tenni hajlandó vagyok. De a dologra!

Ki a répacukorgyártás lényege körül egy kis tájékozáshoz juthatott, az rögtön fel fogja ismerni, hogy e körül első sorban és a főfigyelem oda fordítandó, hogy a felgyártandó répa minél cukortartalmasabb legyen. — A gyártásnak előnye és jövedelmezése nem annyira föltételeztetik attól, hogy minél többet dolgozhasson fel egy „campagne“ alatt a gyár, mint inkább attól, hogy a felgyártandó répa minél cukortartalmasabb legyen.

Ezen tételnek valódisága indította „Knauer“ urat oda, hogy észleleteit e téren megkísértse, és a mindennapi gyakorlatban feltűnő jelenségeket az industria ezen nevezetes ágának előnyére értékesítse, e tekintetben a főfeladat lévén a répának cukortartalmát a termelésben fokozni.

Ezen törekvés nagyon természetszerű volt; mert a répacukor tartalmának egy-két vagy több fokkal emelése — az összes continens rendkívül nagymérvű termelését tekintve — milliomokra terjedő differentiának lehet eszközlője, mely — hasonló productionális költségek mellett — tisztán és kizárólag a magasabb fokú répának javára számítható; miután minden mázsa répa, (mely csak egy fokkal lett javítva) 15—20 krral lón jutalmazóbb az előbbinél és ezt az egyes gyárakra kiterjesztve, melyek közül a legtöbbszörben 150—200 ezer; egy némelyekben 3—400 ezer, sőt ennél is nagyobb mennyiségű répa is felgyártatik, az eredmény 30—40—100 ezer forintig terjedhető különbséget mutathat fel egy-egy gyárnál; mert a productionális költségek minden esetben egyformák maradnak. Ezen világos körülményben

fekhetett azon inger, mely Knauer urat e téreni eszközlésekre serkentette.

A czukorrépa czukortartalmának emelése körül nem kínálkozhatott természetesb módszer, mint az elvetendő magnak nemesítése, mely körüli eljárást úgy, mint azt Knauer ur leghelyesebben tette, röviden előadni megkísérlem.

„Knauer“ a répaföldjein keresztül járván, azt tapasztalta, hogy azon répának gumója a többiekhez képest legczukortartalmasabb, melynek levelei nem annyira fölfelé nyulnak, mint inkább, majdnem egész napernyő-alakban, 1—2 hüvelyknyire a földtől, a répa feje fölött elterebélyesedve, annak felső részét, t. i. a koronáját, a nap sugarai behatásától menten tartják; és különben a napnak sugarai által a sók s savaktól nem eléggé tisztulható (crystallisálható) répafejeket ezen bajtól megóvják, és legnagyobb czukortartalomban megtartják. Ő tehát a sok száz meg százezer répa közül csak azokat szemelte ki, melyek ezen tulajdönt, a legfeltünőbb mértékben mutatták. Természetes, hogy ő ezen mütételt másodévből ismételte, midőn már a jobb mag után még tökéletesb példányokat jelölhetett ki további magtermesztésre; mi évről-évre így folytatva azon eredményhez vezetett, hogy az ő czukorrépa-magja (Imperial) nevezet alatt 2—3 fokkal czukordúsabb gumókat növelt, mint a közönséges czukorrépa-mag, mely az ideig kizárólag használtatott vetésül, egyszóval ilyformán sikerült „Knauer“ urnak a répa-magot nemesíteni, miről a czukorrépa-termelők csakhamar meggyőződván, az „Imperial“ répamagot szívesen megfizették kétszeres áron is, és így „Knauer“ urnak észszerü eljárását gazdagon jutalmazták. A répamagnak kétszeres ára mi tekintetbe se jöhetett, mert holdanként az árkülönbség csak egy tallerra rughatott, midőn az imperial répamag utáni pénzbeli eredmény legalább harmincz tallerra mehetett.

Mily különbség! Tagadhatlan eredményeül a magnemesítés practicus theoriájának!

Már most lássuk, miképen lehetnek nemesíthetők házi állataink, s hogy rövidek legyünk, csak egy fajt kívánok felhozni, p. o. juhokat. Ki ez érdemben tapasztalatokat tett, könnyen meggyőződhetett arról, hogy minden vérfelfrisítés vagy keverés nélkül — több generatio multával — meglepő átalakulás volt

észlelhető egyedül azon módszer alkalmazása által, hogy mindenkor a legkitünőbb, a kitüzött céloknak legmegfelelőbb példányok lettek egymással párosítva, és ezen eljárás folytonosan megtartva. Az utó-nemzedék a régítől czélszerűségi s hasznosítási szempontból teljesen elütött, és oly tulajdonok fejlesztettek, és állandosítottak meg, melyeknek azelőtt legkisebb nyoma sem volt látható.

Igy a pomolog a legjelesb válfajból ennek legegészségesebb ágait használja beoltásul, általában további nemesítési céljával, mily sikerrel, tanusítja azon haladás, mely csak egy évtized óta e téren észlelhető.

Az értelmes kertész a virág- s zöldség-magokat is a legkitünőbb törzsből szedi, és itt is kiszemelve ugyanazon törzsről a legválogatottabb magot használja fel.

Hasonlót tesz a fa- és csemete-tenyésző is, midőn az iskolából elsőben is a legtökéletesebbeket szokta kiültetni.

Mіндеzek elégséges s meggyőző tanuságok lehetnek magnesítési teoriánk teljes fölismeréséhez és tettelegesen méltánylásához, melynek további fejtegetésétől ezennel felmentve hiszszük magunkat, és még csak azon megjegyzést teszszük hozzá, miszerint a fentebbi theoria kiterjeszhető általában a már meghonosított, úgy mint a jövőben még meghonosítható állati és növényvilágra, mely culturalis viszonyaink szerint mint meglevő, vagy várandó állapot a tenyészetnek összes momentumait magában foglalni hivatva van. Mielőtt a magnesítés fölötti eszmecserét befejezném, legyen szabad koczkaztatni még egy észrevételt, melyet nem hagyhatok érintetlenül.

Gyakran — különösen a honi buza körüli kérdésben nyílt ellenszenvet volt alkalmunk tapasztalni más buza-válfajok importálása ellen; én megvallom, ennek értelmét s valódi jelentőségét nem tudom felfogni és a nélkül, hogy legtávolabbról is sérteni, vagy félreértetni kívánnék, ezen rögeszmét (legjobb szándékom mellett sem találtam kiméletesb szót, mely a valódi értelmet kifejezné) elfogultságnak vagy előítéletnek vagyok hajlandó tulajdonítani; mert hiszen minden ágában a mezőgazdaszatnak folytonosan importáltunk s importálunk állatokat, terményeket és növényeket, melyek mivelődési s hasznosítási céljainkhoz jobban vezetnek,

mint az eddigiek; importáljuk folyvást a technika, a mechanika vívmányait, melyek nélkül hasznothajtó gazdasági kezelés — főleg nagyban — nem is képzelhető, importáljuk a józanabb gazdasági eszméket, a chemiávali szoros viszonyból eredő tanokat stb. és azokat meghonosítani s állandósítani törekvők vagyunk.

Hogy mindent egybefoglaljak, a társadalmi, a közmívelődési, egy szóval a világculturai momentumok egész seregét nem importáljuk-e hazánkba, midőn azokat máshol előbbre haladottabbnak tapasztaljuk, és nem kell-e, hogy ezeket ne csak ez idő szerint importáljuk, hanem hogy jövőre ne szünjünk meg ezt tenni? Azt hiszem, hogy erre a felelet igen könnyű s természetes, és bizonyára az „igen“ szóban fog öszpontosulni.

Vagy a sok száz meg ezer tárgy közül csak az egy „honi buza“ lenne kivétel?

Az 1874-ki termésről.

Nagyméltóságodnak mult hó 24-én kelt 11,095. számu magas rendelvénye alapján — az országos ez évi gabonatermésnek tüzetesb konstatálása mellett — de első sorban s főleg az általános mezőgazdasági állapotok, eddigi földmívelési eljárásunk és ezzel kapcsolatban egyetemes kulturai viszonyaink behatóbb észlelése s tanulmányozása; — nemkülönben a lefolyt téli s kora tavaszi (márcziusi) fagyok által okozott nagy károk nyomozása és egynémely szülő-okainak — a különböző talaj- s földminőséghez képest gyakran eltérőleg mutatkozott nyilvánulása szerinti kipuhatólása és földériteése céljából történt reám nézve nagybecsű bizalmas kiküldetésemnek — korlátolt tehetségem, de bizonyára legjobb igyekezetem melletti buzgóságomnak megfelelőleg — ezennel van szerencsém legalázatosabb jelentésemet nméltóságodnak mély tisztelettel betérjesztteni; és ugyan:

Mindenek fölött legelső kötelességemnek tekintem hálás köszönetemet nyilvánítani azon magas bizalomért, mely által ezen kiküldetéssel szerencsétetni s érdemem fölött megtisztelni kegyeskedett; de legyen szabad egyuttal melegen tolmácsolni, és nyílt kifejezést adni azon általános közérdekeltségnek s hálás elismerésnek, melylyel böles belátásu s praktikus irányu nemes

buzgalma országszerte találkozott; minthogy kizárólag oda irányult, hogy hazánk legvitálisabb értékü, t. i. anyagi érdekeit erősen sújtó s veszélyesen fenyegető számos bajoknak, mulasztásoknak, helytelen s téves nézeteknek kipuhatólását, bővebb tanulmányozását, jövőrei enyhítését vagy korlátozását és lehető legbiztosabb megorvosolhatóságát magas gondjai közé számítani és hivatásos szép föladatának megfelelőleg buzgólkodva eljárni kegyeskedett.

Ezen általános közérületnek kifejezése nyilvánult még azon, csekély személyemet is megtisztelő érdekelttségben, melylyel találkozni nekem is kedves osztalékul jutott, többnyire, s minden vidéken, hol megállapodtam és körkirándulást tettem, igen érdekes érintkezésbe jövén a vidék birtokos osztályával és mezőgazdáival, a legkedvezőbb s legoportunusabb alkalom nyújtatván körszerű eszmecsere s kölcsönös bővebb tájékozhatásra.

Ezeknek tiszteletteljes előrebocsátása után — az ezen évi gabonatermési viszonyokat illetőleg — bátorkodom ezennel megjegyezni, miszerint időről-időre a napsajtó s a „Földművelési Érdekeinek“ czimü szaklap útján az általam beutazott s lehetőleg tüzetesen megszemlélt, és gyakori megállapodások közben bejárt nagy vidékek szerint többrendü részletes tudósításokat közölni czélszerűnek találtam, melyek a magas kormány hivatalos közlönyében is tért nyerni szerencsések valának; tettem pedig azon egyszerű, de teljesen indokolható intenczióval, hogy a gazdaközönség jó eleve némi tájékozást nyerhessen és belátása szerint azt tudomásul vehesse.

Körutazásomnak végeredménye arra indított, hogy kénytelen valék saját, de a hely színén számos résztvevők által is támogatott meggyőződésnek hódolni, és nyíltan kimondani, miszerint az országos köztermés gabnafélékben csakis egy középtermés átlagára fog fölvergődhetni; ugyanis:

Országunk nagyobb részében, különösen a gabonát főleg termő vidékek nagy átlaga szerint, a termés nem igen haladja felül a közép számot, mely ugyan több egyes kerületek s vidékeken amannál jóval nagyobb, sőt néhol igen jónak mondható termelése által nevezetes lendületet s gyarapodást nyerhetne, ha ezen többlet egyes nagy kiterjedésü vidékek, jelesül: Heves és

Borsodmegye, a Tiszavidéknek jó része, majdnem az egész Kunság nagyterjedelmű határainak összesége, és nagyrészen a Jászság s még egynémely kisebb vidékek, p. o. Fejér-, Torontálme gyéknek egyes részei nevezetes fogyatkozásai által nem abszorbeálatnák, és ez által mintegy kiegyenlítettnek nem tekintet-hetnék.

Ha továbbá ezen, a kiegyenlítésre biztosan fölvehető jókora többletből — a téli s koratavaszi fagyok, a sok vidéken majdnem tavaszig pusztított egerek, egyes határookban pajot név alatt ismeretes kukacz és sok helyütt kártékonyan rombolt ugynevezett drótférgek által előidézett elpusztulását sok őszi vetésnek — mely országszerte néhány százezer holdra tehető — kellően s elfogulatlan számítási kombinációkban fölveszszük, úgy nem lehetek hajlandó optimisztikus nézeteknek hódolni, és kénytelen vagyok ismételve nyilvánított nézetemnél megmaradni, azon hitelt táplálván, hogy állításomban alig tévedtem.

Ezen hitben támogat a Reform mult vasárnapi számában a „Közgazdasági rovat“-ban egészen hátul megjelent panaszos levele egy tiszavidéki értelmes gazdának, ki valóban siralmas színekben festi az ottani állapotokat, bizonyítékul fölhozván mult évi gabonatermését az ideivel párhuzamban, mely a tavalyihoz képest erősen elmarad; de a mult évi általános kedvezőbb eredmény kitüntetéseül felsorolja azt is, hogy tavaly volt bőven szalma, volt szemes tengeri-, burgonya-, káposztából jó termés, holott ezek ez évben teljesen tönkre vannak silányitva.

De a nagy-kunsági inséges nyomort saját szemeimmel is láttam: alig képzelheti ezt ember, ki nem látta; nagy, óriási határok területnek el üresen szemeink előtt; nem látni rajtok már termést, mi kevés termett, benn van már s jóformán elnyomtatva; láttam gabonát behordani egylovas kis talyigán, deszkákkal elrekesztve, mert szekeren nem lehetett volna elszállítani az egy pár hüvelyknyi magas gabonát; egyes határookban a zabdüllőkön a termés marha által legeltetik, de — ennek is hiányával — az összes marha-állomány már többnyire benszorult.

Nevezetes tünemény, hogy leggazdagabb talajjal biró egyes nagy vidékek szerint az inség kopogtat!!

Legalázatosabb jelentésem fonalán bátor leszek e végzet-

teljes tüneményre még visszatérni s indokait puhatolni, eme rop-pant vést magában rejtő tüneménynek egyik főforrására rámutatni, és lehető meggátlása tekintetéből a majdnem biztosan ajánlkozó orvoslás fölötti igénytelen nézeteimet elmondani.

Addig is visszatérve az általános természeti viszonyokra, mint kedvező körülményt fölemlitendőnek tartom, hogy őszi gabonánk igen kevés kivétellel minőségileg nem hagy kívánni valót, hogy az árpa is jó kvalitást ígér, de a zabtermés a hosszabb szárazság s nagy hőség által sokat szenvedett; és végre, hogy az aratás s takarodásra nagyon kedvezett időjárás nem csekély ír gyanánt szolgálhat gazdáinknak; de nem hallgathatom el abbeli aggodalmamat, miszerint a tengeri-termés az alföldön és általam meg-szemlélt vidékeken majdnem kivétel nélkül — legalább nagyban — mai napig a válponton áll, és ha rövid napok alatt bő esőzés be nem következik, ugy az eredmény tetemesen le fog apadni.

Kegyelmes uram! Mindezeket országos kiküldetésem, mellé-kes ugyan — de mindenesetre elég fontosságú céljából — leg-jobb szándéku tehetségem szerint felhozni kötelességemnek tar-tottam; teljes erőmből iparkodtam a létező állapotot ugy, mint az előttem föltűnt — hiven s habozás nélkül bemutatni, és ha fölfogásomban tévedtem, ugy nagyméltóságod kegyes elnézésére számítva, azon hitben fogok megnyugvást találni, hogy ezen vé-letlen s akaratnélküli tévedés nem fog nagy vétkül felrovnati, sőt nagy vigasztalást nyernék e tévedés által, mert az szorongatott hazánk anyagi előnyére s javára szolgálna, mit — valamint eddig — ugy ezután is mindenkoron előmozdítani legfőbb polgári s hazafiui kötelmemnek tekintek s tekinteni fogok.

Mielőtt azonban kiküldetésem egy másik s mindenesetre lényegesb föladatának, t. i. a téli s koratavaszi fagyok által okozott károk okainak földkulturai szempontból való fejtegetésébe bocsátkoznék, nem hagyhatom még említetlenül azon mellék- s eredeti forrásokat is, melyeknek birtokában az ezen évi gabnater-més végeredménye fölötti nézetemet megalapítottam.

Az ország minden egyes s főleg az általam föl nem keresett vidékekről hozzám beérkezett mintegy 70 különböző tudósítás alapján — többnyire szakférfiak, birtokosok s tüzetes mezőgazdák hitelt érdemlő értesítése nyomán — képesítve valék a valódi

tényállást lehetőleg megközelíteni, mely körülményt egynémely téves invektivák s balfogalmak földériteése s netaláni kételyeknek eloszlatása végett legalázatosabb jelentésben is fölhozni nem tartottam fölöslegesnek.

Ezek után, mi a fentebb érintett fagyok által okozott károkat illeti, ezen körülmény két irányban volt vészthozó és pedig: a száraz, hótakaró nélküli télnek, továbbá a koratavaszi (márcziusi) utófagyoknak behatása által.

Az elsőnek káros hatása fokoztatott a múlt évi kedvezőtlen utónyár és az ősznek rendkívül száraz lefolyása által, mely a talajnak vető alá készítését s megmunkáltatását tetemesen nehezítvén, annak volt közvetlen okozója, hogy kissé kötöttebb talajban az őszi vetés — elégséges porföld nélkül — többnyire kisebb nagyobb rögök közé került, hol a kelés — kelletténél már ritkábban — csak ügygyel-bajjal történhetvén, a kikelt vetés nem volt képes megerősödni annyira, hogy a takaró nélküli tél viszontagságait kibírja.

A göröngyös földben amugy is csak tengődő vetés minden oldalról — alul-fölül — a hideg erőszakos behatásának kitéve, nagyon is megfoghatólag eleinté csenevészett, utóbb pedig elpusztult; mert hiányzott a kellő takaró, és a mag különben is nagyon a felszínen levén elhelyezve, a gyökerek szintén a felszíneni tenyészetre voltak utalva.

Hasonlóan káros behatásnak valának kitéve azon őszi vetések is, melyek a roppant számú egerek milliói által össze-visszafurt talajban mintegy szakadatlan földüregek között tengődtek, mely üregek a nagy hideg káros behatását tetemesen elősegítették.

Számos gazdatársaim tapasztalati uton szerzett hite szerint — hasonló kulturai viszonyok közt — ez esetben igen czélszerű lett volna az őszi vetéseket még őszzsel erősen behengereztetni, mi által több apró földhöz jutván a gyökér s annak tenyészhetése is tetemesen elősegítettvén, a földnek kellő elzárása igen előmozdítottatott volna.

Megjegyzendőnek vélem azonban, hogy az ily őszi hengerezésnek csakis hasonló esetlegességek beálltával lehet hasznos sikere, minthogy rendes viszonyok között az őszi hengerezés csakis nagyon kivételes esetekben lehetne célhoz vezető eszközlés.

A föntebbiek után s ezekből kifolyólag igen természetszerű s a gazdák egyetemes tapasztalataival is egészen összhangzólag — jóval kevésbé valának a téli száraz fagy kártékony hatásának kitéve azon vetések, melyeket Garret-féle sorvető-gépekkel mélyebben aláhozni s jobban eltakarni sikerült; mi ez irányban is a sorvető-gépek hasznosságát — általános elismerés szerint is — kiválóan feltünteti és igazolja.

Általában a mult téli időszak káros befolyása — más évekhez képest — bár hasonló éghajlati viszonyok között feltünőbbben mutatkozhatott, mert a magvetés a rendkívüli szárazság miatt majdnem kivétel nélkül mindenütt elkésve történvén, a vetések a tél beálltáig nem gyarapodhatnak meg eléggé és a gyöngébb növényélet nem bírhatta el a zordon tél viszontagságait.

Hasonló s más alkalommal is előfordulható kalamitások elhárítása csak azáltal válhatnék lehetővé, ha a gazdák péld. az ugarföldeket már a megelőző őszzsel mélyebben fölszántának, miáltal a jövő évi helyes s majdnem minden időjárás szerinti korrekt művelés mintegy biztosítva lenne. E nagyfontosságú tárgyra még visszatérni szándékozom az országos földkulturai észleletek sorában, a mint azok utközben ezekre főleg ügyelő figyelmemet ki nem kerülhették, sőt inkább azt számtalan tapasztalati adatok nyomán erősen lekötve tartották.

A másodsorban helyezett márcziusi utófagyok szintén nem csekély, sőt nevezetes károkat okoztak az ősziekben, minthogy több enyhe februári napok után a már tenyészetnek indult vetéseket — azáltal főleg, hogy éjjel erősen fagyott, nappal fölengedett s így a növény a fölszinre fölhuzatott — vagy egészen megsemmisítették, vagy annyira megritkították, hogy fölszántásuk elkerülhetlenné vált.

Ilynemű károkat szenvedett főleg — általában a homokos talaj, az ország déli része és az északkeleti vonalon fekvő megyék és vidékek, p. o. Bihar, Szatmár stb., hol a tavaszi szántás, vetés már teljes folyamatba tétetvén, azt teljes tizennégy napig be kelle szüntetni, minthogy annyira megfagyott a föld kérge, hogy a szántás lehetlenné lön.

Ott, hol az erősen meggyérült vetés meghagyatott, a különféle gaz, különösen a májusi hideg esők, sőt több vidéken erős

havazás következtében, tulnyomó erőt vón a vetéseken és a földeket annyira elborította, hogy a gazda a gabonával együtt tömérdek gatz is aratni volt kénytelen.

A gazról, mint fölötte káros növényről levén szó — minthogy körutamban azt helylyel-közzel hatalmasan burjánozva volt alkalmam szemlélni — legyen szabad közbenvetőleg néhány észrevételt s megjegyzést ezennel koczkáztatnom; és ugyan:

Mindenekfölött első s elengedhetlen hivatása s kötelme a mezőgazdának, hogy szántóföldeiben s minden más birtokán a gatz folytonosan irtsa, és annak végleges kiirtását mulhatlan földadatául s teendőjeül tekintse, és pedig tekintse úgy, mint alaptörvényt, mely minden időben s viszonyok között hiven megtartandó, és mint alapszabályt, mely ellen vétkezni józan mezőgazdának nem lehet megengedve, sőt ellenkezőleg, mint a legszigorubb tilalom védpaizsa alatt álló gazdasági örök dogmát köteles a gazda erősen nemcsak respektálni, de annak mindenkoron teljes érvényt s jogosultságot szerezni.

A különféle gaznövények — mint az őstermészetnek gyermekei — a szelidebb természetű, mesterséges s nemesb alkotásu növények fölött — őserjúknél fogva, maguknak — egyenlő tenyészeti viszonyok között — nevezetes előnyt vindikálni nemcsak hajlandók, de képesek is; minélfogva a nemesb természettel folytonos harezban, azt mindenképen elnyomni, sőt megsemmisíteni törekvő hajlamukat erősen föntartsák.

A gaz, mint kiválólág élősdi növény, az emberi értelem, szorgalom, s nemesb irány által létesített növényélet körében — ennek tetemes hátramarádásával — egészen ennek rovására, és megkárosítására tenyész, és — mint mondani szoktuk — mindennap a gazdával egy tálból táplálkozik, és pedig egészséges ösgyomorral, és erős, telhetetlen étvágygyal.

Ha tehát ezen hivatlan s magát erősen föltolakodó vampyrféle vendégtől menekülni kíván, úgy annak folytonos pusztítása s megsemmítése körül buzgón s állhatatosan fáradozzék; egy szóval:

A mezőgazda teljes ereje szerint iparkodjék, hogy földjének absolut ura gyanánt — azt teljes föltétlen szolgálma alá helyezni mielőbb s minél jobban sikerüljön. — Egy igen jeles nemzetgazdász irataiban olvastam egykoron, miszerint ez legyen az absolu-

tismusnak egyetlen neme, mely a mai civilizált világ nézpontja szerint kifogástalanul megengedhető s föntartandó.

Ezekután bocsánatért esdve, hogy talán hosszabb fejtegetéseimmel nagybecsű idejét nagyméltóságodnak kelleténél túl igénybevenni bátor valék, áttérek ezennel kiküldetésem, illetőleg tanulmányozásaim azon részére, mely nagyméltóságod magas rendelvényében bővebben körülírt s előlme tüzött legfontosabb földadatomból tekintethetik, és országos földmívelési kulturális állapotaink hiányait, sebeit, téves irányát és számtalan egyéb bajait fürkészni, puhatólni, földeríteni s orvoslásuk fölött elmélkedni, sőt ha azok tudva s fölismerve vannak, hathatós gyógyítások iránt kellőleg gondoskodni némileg hivatva lehet.

Tagadhatlanul egész hosszú sora tündezhet föl előttünk azon mulasztásoknak, téves fölfogásoknak, felületes, egyoldalú eljárásnak és desztruktív irányú kezelésnek, melyek mintegy szakadatlan láncolatban jellemzik egész mezőgazdasági s földmívelési rendszerünket, mely valódi néven inkább rendszertelenségnek nevezhető.

Hazánk kizárólagosan földmívelési érdekeinek fölkarolására és helyes hasznosítására van utalva, és minden egyéb országos és társadalmi tényezőink között ez fekszik leginkább régi, elavult helyzetében, egészen magára hagyatva, kevesek által istápolva, mint mostohagyermek esdve keresvén méltó anyát, hogy bölcsőjéből őt kiemelvén, fölnevelje, tudományban gyarapítsa, és hasznos, munkás életű polgárrá fejlesztesse.

Nemzeti vagyonosodásunk — mely ez idő szerint tetemes fogyatkozást szenved — egyedüli alapja, kutforrása, éltetője és gyarapítója a földmívelés, melyet, mint egyedüli nemtönket okszerűen kezelni, és a kulturvilág által szentesített színvonalra emelnünk kell, hahogy azzal versenyt futni s ott derekasan megállni óhajtunk.

Kulturállamnak főalapja az anyagi képesség, a nemzet vagyonosodásának magasb foka, hogy kielégítthesse számtalan igényeit, melyeket ily állam követel és maradjon minél gazdagabb előzet, melyre bizton számítva, bárminő jövőnek gond nélkül elébe nézhessen.

Ily boldog s megnyugvást nyújtó helyzethez mi magya-

rok csak a földmivelés terén okszerűen munkálva és erőnket jobban megfeszítve juthatunk el, és ehhez nem hiányzik az anyag, de a szellemi képesség sem, csak igazán akarjuk.

És ha valóban őszintén akarni föltett szándokunk, úgy első sorban nemzetgazdászati politikát kell követnünk; ennek kell — ugyszólván — minden egyebet alárendelnünk, ezt kell ápolnunk, fejtegetnünk, teljes erőnk s tehetségünk szerint gyarapítanunk, mert ez, és csak ez lehet ma már biztos kulcsa, alapja és vezérlője a czélszerű s bennünket kimenthető pénzügyi helyes politikának. — Egyébiránt:

Földmivelési hiányosságaink sarkkövét képezik: a föld kulturális igényeinek elhanyagolása és számba nem vétele azon tényezőknek, melyek a föld hasznosításának biztos alapját képezik; továbbá azon majdnem hihetetlen mértékben lábrakapott tulhajtás, mely minden tekintet nélkül a föld termőképességére — az ezt reprodukálni és föntartani hivatott módok s eszközöknek teljes mellőzésével — azt folytonosan évről-évre kizsákmányolni hajlandó és méltó néven rablógazdálkodásnak hivatik, de már jó ideje nálunk e néven ismertetik is a nélkül, hogy ennek eleje vétetnék. Közbevetőleg:

Pazarlónak nevezzük azt, ki tőkáját, vagyonát elfecsérelti és méltán kiérdemli e tisztos nevet; de ez korántsem oly hibát követ el, mint a rablógazda, mert midőn amannak tőkéje, pénze más zsebekbe átvándorol, az megmarad aktív tőkének; holott az utóbbi magát a tőkét — kivonván a forgalomból — utóbb egészen veszélyeztetheti s tönkretetheti. Ez valóságos tékozló!

Ezen utóbbi két főtenyezőt illetőleg — számos szakértő földbirtokoshoz s mezőgazdához intézett s a közügy érdekében szives készséggel válaszra érdemesített levelezés adatai közül legyen szabad idejegyezmem néhány sort, melyek egy tekintélyes földbirtokos, lelkes ügybarát s avatott szakférfiu tollából eredtek, ki többi közt bevallja, hogy rablógazdálkodás borura-derüre üzetik egyiránt ur és paraszt által s több okai közül fölemliti, miszerint egyik oka „a roszul értelmezett váltogazdasági rendszer helytelen alkalmazása“, „a fekete ugarnak megszorítása és ehelyett a zöld takarmánynak forceirozott termelése“, továbbá „a sekély szántás és igen gyöngé trágázás“,

de a rablógazdálkodás legerősebb okául vallja „a mezőgazdák szellemi tőkájének óriási hiányát“.

Legyen nekem is megengedve — minthogy mindezek felől körutamban minden lépten-nyomon százszoros tapasztalást szereztem — a fentebbi pontoknak bővebb illusztrációjához egy-némelyeket följegyezni és nagyméltóságodnak atyáskodó országos gondjaiba ajánlani.

Hogy „borura-derüre“ nagyban üzetik a rablógazdaság, azt bizonyítják hazánk számtalan nagykiterjedésű terei, melyeken az ugarolás és trágyázás majdnem kivétel nélkül teljesen mellőztetik és hanyagoltatik. Egész nagy határok — tán több mint egy évtized óta — kizárólag gabnával vettetnek el, két harmada buzával, egy harmada árpával; rétek és legelők nincsenek, mert szántóföldekké lőnek fordítva; mesterséges takarmány nem termeltetik s az árpaszalmával pótolni vélik a szénát, míg marhaállományuk főleg buzaszalmára van utalva; kukoriczát nagyban termelnek ugyan, de a szomszéd nagybirtokosoknál felében vagy pénzért.

Ehez járul még azon hanyag mivelet és sekély szántás, mely azt okozta immár; hogy a felső 2—3 hüvelyknyi talaj jóformán kimerült és csak igen kedvező időjárás s gyakori esőzések bekövetkeztével hozhat kielégítő termést.

Ily sekély szántás mellett a fölkarcolt réteg rendkívül gyorsan kiszárad s csak igen kis mértékben képes a levegő s hőmérséklet-szülte harmatok és csapadékok befogadására; sokkal kevésbé, mint a meszes s aránytalanul szegényebb homokos talaj, mely porózusabb voltánál fogva ezen üdítő behatás föl vételére jóval alkalmasabb.

Eme nagy különbség világos példáját mutatják az egymáshoz mintegy szomszédos határok, melyek talajminőség tekintetében a homokos s egy kissé kötöttebb, de annál tevényesebb földvegyület szerint változnak. Tartós szárazság esetében a jó homokos talajban a vegetáció inkább föntartja magát, mint ama másikban, mert természeténél fogva nem záródhatik el a külső légbefolyásoktól annyira, mint amaz; a levegőnek mélyebbre is engedtetik behatás, midőn amannál a 2—3 hüvelyk-

nyi rétegen tul sziklakemény talaj rejlik, mely teljesen érzéketlen marad.

Innét magyarázható ki azon rendkívüli anomália, mely azon tényben pontosul, hogy ily módon kezelt gazdagabb s televényesebb, a mellett mély rétegü földben a vegetáczióknak kivánt föntartásához és kellő gyarapításához legalább is annyi áldásos eső kívántatik, mint a sokkal szegényebb homokos földnél; holott jóval mélyebb mivélés mellett a televényesb földet is akként lehet próbálni, hogy könnyebben reczipiálhassa azon anyagokat, melyek a nagy természetben léteznek, hogy azok a föld termékenyítésére emberek által fölhasznál-tassanak.

A mélyebben s jól keresztül munkált televényesebb talaj a homokos vegyületével szemközt üdítő nedvek befogadására képesitettebb, mert midőn a homokos talaj — porózus tulajdonságánál fogva — könnyen penetrábilis ugyan, de a nedvességet magába csak igen kis mértékben veheti föl; akkor a jól s mélyebben átmivelt televényes talaj a nedvességet mint a szivacs nagy mértékben fölveszi s mintegy megdagad, sokkal több nedvességet véve föl, mint amaz, mert alkatrészeinél fogva erre számtalanszor képesitettebb is.

A sekély szántás és hanyag mivélés sulyos csapásaként tekintethetik oly időjárás, mint nagy vidékek szerint ez a legközelebb lefolyt hónapokban nagy pusztításoknak volt okozója; de tőlünk függ oly csapásokat jövőre vagy elhárítani, vagy annyira enyhíteni, hogy következményei ne legyenek nagyban érezhetők.

A klimán változtatni nem áll hatalmunkban, de igenis tehetségünkben áll ott, hol gazdag alrétegü talaj rejlik a föld gyomrában, azt felszínre hozni, őszerejü termőképességét hasznunkra fordítani, mélyebb felporhálás által a levegő s nedvesség behatását elősegíteni s jóformán elejétvenni oly kalamitásoknak, mint az több vidék szerint ez évben is sajnosan mutatkozik, és pedig ép oly nagy kiterjedésü határok szerint, hol az orvoslás jövőre s hasonló bajnak elhárítása az ottani talajnak mélysége s televényes volta tekintetéből nemcsak indikált, de kivihető is.

Az óvatos gazdának, midőn földének mélyebb miveltetésére áttérni kíván, gondosan kell megvizsgálni az alsóbb réteget. Azon réteget, mely még nem hozatott föl a felszínre, a gazda szüzföldnek nevezi; de nagy különbség van e tekintetben, mert az alsóbb réteg őszerejű talajból állhat, vagy állhat olyanból, melyet a gazda holt- vagy vadnak szokott nevezni. Az előbbinek fölhozatala körül nem kell a gazdának fukarkodni, mert az csakhamar — a légnak többrendű behatása által — termőképes s gazdag talajjává átváltozik, midőn emezt csak lassan s egy-egy hüvelyknyi mélységben szabad felszínre hozni, mert termőképességéhez hosszabb idő kívántatik, és gyakran egy kis trágyázás is szükséges.

E tekintetben Magyarország roppant rónaterei nagy előnyben részesülnek; mert többnyire legalább is két, de nem ritkán három-négy lábnyi mélységű televényes talajjal bírnak, hol a talaj mélyítése gyors léptekkel eszközölthetnék, jobb s termékenyebb földet hozván felszínre, mint a mostani, mely évtizedek óta erősen kizsákmányoltatott.

Hogy a mélyebben felporhált talaj a szárazabb időjárás kedvezőtlen hatását mintegy kiegyenlíteni s ellensúlyozni képesített, azt már egyik előbbi fejezetben törekvő valék bővebben kifejteni.

Mindezeket kellő figyelembe véve, nem hallgathatom el abbéli meggyőződésemet, miszerint az ugynevezett Alföld, a Tiszavidék, a Bánság és egyéb ezekhez hasonló vidékeken s területeken, a talaj kellő mélyítése által, összes mezei produkcionális mérlegünket nevezetesen emelni, és a fölhalmozott talajnak kellő fölporhanyításban tartása mellett a sokszor szélsőségekben nyilvánuló klimatikus viszontagságoknak is bizonyos határt szabni képesek leszünk, minthogy régen elismert axioma gyanánt bizonyos dolog az, miszerint a mély réteg, a tulszárazság, vagy tulnedvesség káros hatásai ellen egyiránt mint védő s mentő szernek mutatkozik.

Ez irányban fölötte kívánatos lenne az alsóbb miveltetésű néptömegekre minden uton s módon hatni, hogy hajlandóvá tétessék — különösen egyes ez irányban teendő kísérletek alapján azon valódi kincsnek saját hasznára való fölhasználására, melyet az

ottani földterület gyomrában rejtve tart, és melyet az anyatermesztet oda gazdagon lerakott, hogy az emberiség hasznára fordíttassék.

Ezenfelül még kívánatos lenne azon végzetteljes áramlatnak is némi gátot vetni, mely kiválólag a mélyrétegű talajjal bíró nagy vidékek szerint az eddig fölszántott csekélyebb rétegnek teljes kizsákmányolását fogná maga után vonni, ha hogy ideje korán eleje nem vétetnék.

Széles hazánkban minden vidéken, de főleg a nagy rónaságokon szembetünőleg észlelhető a terméskülönbség a nagy községek s a volt urbéresek által birtokolt területeken mutatkozó eredmény, és a nagyobb, de főleg nagy birtokok tulajdonosainál tapasztalható siker között.

Számtalan helyen volt alkalmam szemlélni a roppant nagy különbséget, holott talaj tekintetében inkább a kisbirtokosok részére volt számítható; ennek igen természetes oka abban rejlik, hogy a nagybirtokos mélyebben szántat, időről-időre ugart tart, a lehetőségig trágyáztat, és helyesebb gazdálkodási rendszert követ, midőn a kisbirtokos mindezeket hanyagolja és mellőzi, ellenben évről évre a földet erősen igénybevéve, azt már termő-erejében tetemesen megfogyasztotta.

E tekintetben alig találkozik egy nagy községi határ is, melyen ne lehetne ujjal mutatni nem egyes, de számtalan példákra, mint ezt körutamban tenni többszörös alkalmam volt.

Ebbeli nézetemben erősen támogatnak a kezeim között levő s kiküldetésemből folyólag számos mezőgazdához intézett fölhevásomra beérkezett levelek, melyek a felett — különösen a fentebbi irányu kérdésekre vonatkozólag — nézeteimet valóságos meggyőződés és erős hitté fokozni képesek, oly hiteles példákat hozván föl tanuságul, melyek minden kétséget kizárnak, s mint csalhatatlan bizonyítékok dönthetlen igazságot tartalmaznak.

Helyesen jegyzi meg a fentebb hivatkozott tekintélyes földbirtokos s ügybarát végsoraiban, miszerint kellő felvilágosítás nyújtandó a népnek, jobb nevelés, és jobb példák, mindannyi szent igazságok, melyek a magas kormány, egyesületek, de minden buzgó hazafi egész figyelmére méltók, és vállvetett közreműködésre buzdítók.

Áttérve a jobb példák eszméjére, valóban fölötte kívánatos lenne, ha országszerte és számtalan helyeken s vidéken minél több jó példa a helyes utra térítené a tévelygőket, az elfogultakat, a tudatlan tömeget, melynek nagy mértékben vezetőre lenne szüksége, — mert az ugy, mint egyebekben — e téren főleg kiskorú és tehetlen.

Ez irányban a mult idöket az 1848. előtti állapotokat egy kissé meghaladtuk ugyan, de nem egészen kellő mértékben.

A lefolyt említett idők szerint könnyü volt nálunk majdnem universalis embernek lenni, azon mondásnak „ex omnibus aliquid“ lehetett akkor némi értelme, mert az akkori állapotok, közviszonyok és társadalmi életünk a mostanitól igen eltérők valának, és csak kis részben létezett azon nemzetközi korreláció, mely azóta egészen más alakot öltött magára; mindezek igen könnyen megfoghatóvá teszik azt, hogy nevezetesen változott viszonyok szerint nekünk is igen sok eljárásainkban rendszert, szokást, módozatot változtatni, fölcserélni, mezőgazdaszati érdekeinknek lehető gyarapítása szempontjából pedig elavult zisztemánknak hátat fordítani, azt ujabbal, korszerűbbel fölcserélni, a mult időkben e téren nem szükségelt tényezőket megszerezni, azokat kultiválni, és a jelen időben már nélkülözhetlen tudományt, és szakképzettséget birtokunkba ejteni mulhatlan kötelmünkké vált, ha hogy birtokaink kezelésébe befolyjni és e körül tevőleges — egyuttal haszonnal jutalmazó szerepet elvállalni s betölteni szándékunk.

A mai kor — az európaiilag, sőt az egyetememes világ hite szerint elfogadott munkafölosztás nagy horderejü elve szerint — minden egyes szakmában a lehető legtöbb képzettséget megköveteli; ma a féltudás nagyon csekély tudás, sokszor ártalmasabb a semmittudásnál; minden egyes szakma megkívánja teljesen emberét; egész tehetségét s minden idejét, egyszóval ma, az egyes szakmákban a lehető legtöbb képzettséget megköveteli; ma az egyes szakmákban, a tudományokban specialistáknak kell lennünk és egészen azokká válnunk, ha méltó helyünket az időben, és kellő súlyunkat a világtársadalmi téren elfoglalni, öregbitni és betölteni magunkban hivatást érezünk.

Mint hogy pedig a természetben nem létezik ugrás, és a

főntebbiekhez csak sűrű tanulmányozás, munka s szorgalom által juthatunk el végre; ez pedig az általános közérdekeltség, összes szellemi erőnknek behatása nélkül nem képzelhető, úgy mindenek fölött mindenütt a közszellemet fölébreszteni, azt hiven ápolni, nagymérvű kihatásaiban lelkesen támogatni, és közértelemmel ennek méltó érvényt szerezni buzgólkodjunk; mert örökre följegyezve és mindenkorra föntartva van azon jóslói ihlettséggel kimondott böles ítélet, miszerint itt a lét vagy nemlét kérdése forog fönn, és hogy az időnek oly fordulata, mely ez iránybani buzgó s állhatatos működéstől bennünket fölmenthetne, vagy azon bűnünket menthetné ha ebbeli munkánkat bármily körülmények között megszakítjuk, nem gondolható, mert lehetetlen.

Mindezek után szívesen beismerve, hogy talán szakadozott tételek, néha kellő összefüggés nélküli előadással félbeszakított pronuncziációk — a helyesírás mesterségével ellentétben — jövőn jelen legalázatosb jelentésem keretében nagyméltóságod kegyes színe elé, és hogy azok csak egyes porszemek lehetnek állami létünk s társadalmi jövőnk terén, melyeket igaz hazafiui érzet vezérelt, s a polgári szigorú kötelesség szava parancsolt; azon alázatos kéréssel járulok nagyméltóságodhoz: méltóztassék a legjobb akaratot ugyan, de az egyéni erő korlátoltságát kegyes tekintetbe venni, és jelen legalázatosabb jelentésemben foglalt igénytelen előterjesztésemet elnéző kegyelmes figyelmére méltatni.

Fogadja nagyméltóságod hódoló tisztelem nyilvánítását kegyelme szerint, s nagybecsü kegyes bizalmára érdemesítvén, tartson meg hazafiui kegyeiben, ki mély tiszteletü hódolattal maradok nagyméltóságodnak.

Mezőgazdasági termelésünk kérdéséhez.

Koritnyicza, augusztus 7.

A közigazgatási miniszter urhoz beterjesztett jelentésem nyomán — annak némi kiegészítéseül — a következő sorok közlése végett ezennel tisztelettel fölkérem: minthogy az utóbbi hírek s igen sok vidék szerint konstatált értesítések alapján nem lehet többé kétség az ezen évi gabonatermés eredménye fölött,

mely — mint már általam kitüntetve lón — egy szerény közép-termés átlagán túl nem terjeszkedik.

Vegyük már most a tényleges állapotot, társadalmi helyzetünk s minden irányban való igényeink szerint a mult s jelen időkhöz képest, és vonjunk ebből indokolt következtetést, és törekedjünk a bilancot megalapítani, mely a valódi tényállást megközelítőleg földeritse.

Azon állítást vagyunk hajlandók kockáztatni, miszerint egy középtermés — mely a 48. előtti korszakban társadalmi s minden egyéb szükségleteink fődözésére elégséges levén, bennünket az akkori rendes kerékvágásban föntartani képes volt — ma ezt hasonló módon eszközölni nem lehet hivatva.

A mai állapotok szerint egy középtermés a belfogyasztás kielégítése után csak annyi értékfölösleget nyújthat, mely a rendes családi élet föntartásán felül még egyéb társadalmi s állami mellözhetlen szükségjeink fődözésére megkivántatik.

E szerint — ha a meglevő fedezetből a szükségletet levonjuk — ugy a maradvány a semmis számot fogja megközelíteni, mi vagyoni gyarapodásunk s adóképeségünk mérlegét nem fogja eléggé előmozdítani; és mindkettőnek kívánt emelkedése csak ott veheti kezdetét, hol az átlag a középszámot meghaladni indul, s folytonos haladásában a lehető maximum eléréséhez közeledik, mely progressiv emelkedés mellett a jövedelmi kalkulust nem csupán arithmetikai, hanem inkább geometriai arányban fogja emelni s megalapítani.

Nem lehet tehát sürgősb teendőnk s fontosabb földadatunk, mint az összes egyéni hatalmunkban álló segédeszközöknek kellő felhasználásával odaműködni, hogy a középszámot minél biztonságban s minél magasabb mértékben meghaladhassuk.

Földmivelésünk biztos, s minél nagyobb mérvbeni kifejtése szoros kapcsolatban áll a mezőgazdasági ipar fejlesztésével, s ezek mint ikertestvérek egymásnélkül nem boldogulhatnak kellőleg.

Virágzó földmivelés nélkül nem virágozhat föl az ipar, s ennek rokontársa a kereskedelem, mely az utóbbinak leghatalmasb emeltyüje. Az alapot a földmivelésnek kell megadni, a termelést emelvén oly magas fokra, hogy ez kényszeritse mintegy a tömeges nyers anyag földolgozására egy nemesbre s egyszersmind jövedel-

mezőbire is, újabb tért s vásárt biztosítván számára, melytől a tömeges nyers anyag jóformán elzárva, vagy csekély mértékre szorítva marad.

Gazdasági ipar anyagi tőkék nélkül nem létesíthető; és ezeket a mezőgazda függetlenül s biztosan nem szerezheti meg más uton, mint a termelés emelése útján, mely a mindennapi szükségletek kielégítése után neki bizonyos fölösleget szolgáltatni képes.

Az összes európai kulturvilág, mely mezőgazdálkodással foglalkozik, azon elvet vallja s követi, mely szerint a mezőgazda elengedhetlen föladatai közé tartozik az illető birtok jövedelmének egy részét évente a birtokba fektetni, nem úgy mint kellő kamatozás nélküli tőkét, sőt ellenkezőleg, mint oly tőkét, mely tisztességes kamatot hoz már magában, és a birtokban levő alaptőke emelését is közvetve emeli.

Mintegy axioma gyanánt tekintetik azon szabály, mely megalapítja a hatást, s számban is kifejezi, kimondván azon elvet, miszerint azon birtokos, ki évi jövedelmének $\frac{1}{3}$ -részét évente a birtokba fektetni elmulasztja, az vagyoni állapotában fogyatkozást szenvedni lesz kénytelen, sőt vagyona kockáztatását fogja előbbutóbb maga után vonni.

Nem hallgathatom el, hogy ezen általánosan elfogadott elvi kérdésben sok tanúság rejlik, mely oly világos s tiszta, hogy czáfolatot nem tűr, és a pusztá tagadás nem döntheti meg.

Miként állunk e tekintetben mezőgazdasági összes kezelésünk egybevetése után — nem kívánom bővebben fejtegetni, és elégségesnek tartottam ezt egyszerűen fölhozni, és reá mutatván a közfigyelmet ezen fontos elvi kérdésre vezetni.

Legyen szabad ezuttal a „Magyar Ujság“ augusztus 4-diki számában Szederkényi Nándor orsz. képviselő fölszólalására reflektálni, minthogy ő is szíves volt hivatkozni az általam előterjesztett hivatalos jelentésekre, és ő valóban megrendítő szavakban ad kifejezést azon sajnós állapotnak, mely egyes vidékek bősége mellett — valódi inséggel küzdő vidékek sorsát tünteti elő és a közfigyelmet, valamint a magas kormány gondoskodását ezen szomorú helyzetre vezet.

Szívesen osztom aggodalmát, de kénytelen vagyok odanyi-

latkozni, miszerint a pillanatnyi segélynyújtás nem foglalja magában a gyökeres orvoslást, mely csak azon uton lesz elérhető, ha azon vidék lakói az eddigi rendszert akként módosítják, mint azt jelentésemben kitüntetni törekvő valék; mert különben mindig bizonytalan s veszélyes marad a helyzet, s csakis időkérdése gyanánt, mint Damokles kardja hajszálon fog függni fejük fölött az élet, vagy halál. Jó lesz ezt az illetőknek komoly s méltó figyelembe venni!!

Ezek után legyen megengedve áttérnem gazdasági termelésünk egy fontos tényezőjére, a tengerinek nálunk indikált nagybani termelésére, melynek állása körutazásom alkalmával nem volt még pontosan megalapítható, de az utóbbi napokban ország-szerte észlelt s ide is eljutott hírek nyomán tetemesen megfigyeltnek mondható.

Nagyon érezhető a sujtó körülmény ez összes termelésünk mérlegére nézve, és engemet arra indít, hogy a tengerinek biztosb termelése céljából a gazdákat azon rendkívüli mulasztásra figyelmeztessem, miszerint a tengeri-vetést többnyire tavaszkor egy szántásba eszközlik, holott kimondhatlan előnyt nyujtana, ha a tengeri alá szánt földet már előtte való ősszel mélyen megszántanák, mi által a tengeri-termés mintegy biztosítottnak tekintet-hetnék.

Az ugarrendszer fogalma s annak hasznossága körül leghatásosabbnak jelezhető az őszi szántás tavaszi alá, mely ugy tekintethetik, mint féltrágyázás és nevezetes földjavító s termékenyítő munkálat, nagy mértékben érdemes arra, hogy az alföld népe mint nagyban tengeri-termelő, ezt kellő figyelemre méltassa, és a jó tanácsot kövesse.

Nemzetgazdasági levelek külföldről.

Kedves barátom! A mult idők folyama alatt többször volt alkalmam a német birodalom vivmányait gazdasági tapasztalás szempontjából meg szemlélni; így tehát a már ismételve észlelt tartományok újbóli megtekintésére hajlamot nem érezhetvén, az általam még nem látott és a maga nemében s eredetiségében egyetlen hirtetett kedves kis Svájcot kerestem föl.

Utazásom Karlsbadból a kies Marienbadon keresztül, München felé vezetett, hol csak egy éjet időztem, minthogy München nagyszerű művészeti s egyéb kincseit már más alkalommal szemléltem; innét a másnapi gyorsvonattal felső Bajorország téerein keresztül Zürichig utaztam.

Mint gyakorlati gazda, jól tudom, hogy a derék szorgalmas bajor népnek folytonos haladása a mezőgazdaság terén érdekelni fog; ennél fogva néhány szóval fölemlíteni kívánom, miszerint Bajorországnak felső része, mely Svájc felé vonul, és különösen Kaufbaierntől kezdve s Kempsen vidékét érintve Lindauig terjed, és Svájc nagyszerűen romantikus vidékének mintegy előcsarnokát képezi — igen virágzó képét tünteti elő azon kies völgyi gazdag tenyészetnek, mely igen dús növényzetű erdőkkel beszegve, gyakran meredek sziklafalak s égfelé emelkedő hegyormok által mintegy bekerítve, az emberi szorgalom s kitartás jelvénye gyanánt egy magasb culturalis állapotnak világos nyomait mutatja fel az észlelő vándor szemei előtt. Ezen népe Bajorhonnak, mely még egy évtized előtt ezen ország alsó vidékéhez hasonlítva — mely inkább róna és gazdagabb talaju — ennek nagyobb mérvű gabonatermeléséhez képest jövedelmezésre nézve jóval alantabb fokon állt, — ma már emezzel nemcsak mérkőzik, sőt a takarmánytermelés, és ennek folytán nagyobb mérvben emelkedett állati productionnak felkarolása által jelenleg nevezetes előnyben van, és folyvást emelkedésnek indul, annyira, hogy amazt tulszárnyalni készül, és ha ez — mert amott is ébredni látszanak — évek multával nem is sikerülne, de minden bizonynyal a jövőben is vele a versenyt biztosan ki fogja állani, és magát tulszárnyaltatni nem fogja engedni. Bajorhonnak felső része jelenleg százezer mázsánként szállítja készítményeit éjszaki Németország felé, és e téren nagyszerű forgalmat idézvén elő, rendkívüli jövedelmezésnek alapját vetette meg, és jeles tenyészállatai számára még a régóta híres Svájczot is megnyerte, ezeknek keresettségét és kelendőségét hosszú időkre biztosítván.

Eme kis képletben mennyi tanulság rejlik azok számára, kik elfogultságszülte nézet szerint, főleg a gabonatermelés egyoldalu, és már ez oknál fogva is ferde eszméjükben vélik feltalálni vagy rejleni azon panaceát, mely szerintük hivatva lenne kedves hazánk-

ban a boldogulás s gyarapodás forrását képezni; de egyszersmind intó s buzdító például szolgálhat, hogy a tapasztalatokon okulva, és azokat lelkiünkben mintegy megörökítve el ne csüggedjünk, és nem csüggedve a bőven merithető tanulságot javunkra felhasználni, és minden kitelhető erőnkhez képest alkalmazni ernyedetlenül törekedjünk.

Eme kitérés után folytassuk utazásunk menetét a szerint, a mint Bajorhon eme tanulságos, de egyszersmind fölötte regényes vidékét hátunk mögött hagyva, Lindau közelében a hegyek közül egyszerre kibontakozni látjuk a „Bodentó“ gyönyörű vitzükrét, mely a sok lelketemelő látvány után még szebbnek tűnik fel, és mindenkor hivatva marad, hogy a kedves benyomást, és üdítő emléket keblünkben megörökítse. — Lindau csinos város, és „Bodentó“ északi oldalán egy kis magaslaton fekszik, és ezen szép tó partját dominálja, honnét az e nagy tavat környező tájkép nagyobbszerű heglánczolatok és vidékesoportozatok által ékesítve bájosnak mondható. Lindau kikötőjéből, mely egy diszesen épített erős kőfallal bekerített térfogatból áll, mintegy 10 ölnyi széles nyíláson keresztül a sik tengerre — mert ezen tó egy kis tengerhez is hasonlítható — kijutván, egy nagyobbszerű gőzö-sön egyenes irányban Romanshorn felé haladtunk, mely város már svájci föld. — Romanshorn egy közép nagyságu város, de igen izletesen épült, többnyire kétemeletes házsorai szerint szépen rendezett utcákat képez; mint hiteles forrásból értesültem, e város területén 10—15 év előtt néhány halász-kunyhócska volt látható, és most diszes külseje, és példás tisztasága által sok hazai városainknak valódi mintaképül és példányul szolgálhatna. 10—15 évi időköz mily alkotásoknak forrása lón ott, hol az emberi ész, munka és kitartás karöltve minden percet felhasználni sietett, hogy emberi rendeltetésének, és az egyetemes világ nemesb. céljainak megfelelő, polgári kötelmeinek méltóan eleget tegyen.

Romanshorntól a gyorsvonat Zürichig röpitett, átfutva egy nem annyira magas hegyek által környezett, mint egyes hegycsoportozatok által tarkított, és egy nagyszerű angol parkhoz hasonlítható kies vidéken, hol minden hant, minden porszem, egyéb

földi maradvány vagy tárgy, a szellemi nagyságnak, egyszóval legmagasb culturának eszményképét tárja fel előttünk.

Zürichbe érkeve, siettem ott egy kissé körültekinteni; Zürich egy rendezett szép és nagyobb szerű város, eléggé ismeretes, számos tudományos intézetei s képezdái, valamint nagyszerű gyáripara által, mely a zürichi nagy tóból a város egy jó részén keresztül vonuló nagy vízcsatornák által tetemes lendületet nyer, felhasználtatván ezen nagyszerű vizerő különféle gyári vállalatok előnyös virágzására, nagy mértékben és legolcsóbban pótolván s helyettesítvén a drágább gőzerőt.

Utóbbi levelem szerint Zürichből induló valék Olten, Bern, Freiburg, Lausanne városokat érintve Veveyig, hová aug. 25-én megérkeztem. Veveyben, mely a genfi, illetőleg Leman-tó vidéknek majdnem legszebb pontját képezi, két éjet és egy egész napot időztem. Veveyből naponta külön órák szerint négyszer közlekednek Genfig a nagy gőzösök, és onnét vissza három és fél óra alatt futva meg e rendkívül érdekes és gyönyörű tájképekben gazdag vízi utat, a tó mindkét parti városkák, és nagyobb telepek mellett kikötve s nagyszámu utazókat a hajóra fölvéve, vagy egy részét kiszállítva az illető partokhoz. Veveyvel szemben nagyszerű és alakzataikban fölötte érdekes hegycsoportok emelkednek ég felé, melyeknek hátamögött szemlélhető a Sz.-Bernhárd-hegy orma örökké hóval fedve. A nagyszerű hegylánczolat úgy tűnik elő, mintha az nem engedhetne tért közben virányos gazdag völgyeknek, pedig ott több gyönyörű völgy rejtőzik el szemünk elől, mint p. o. a Rhone kies völgye. A nagyszerű hegyek Genf felé délnek mindinkább magas dombokká alakulnak és a tó hossza felében a tulsó parton Franciaország Savoya tartománya sarkallik be, egy-két csinos városkával, hol a gőzösök rendszeren kikötni szoktak. A Leman és genfi-tó északi partján gyönyörű magas dombok emelkednek, és Mortreauxtól kezdve Vevey, Lausanne, és több városkák s falvak mellett egészen Genfig csak a legszebb szőlőculturának mintaképét ábrázolják.

Veveyből más nap Genfbe rándultam. Genf a kies tó délnyugoti végpontján félkörben terül el nagyszerű kikötőjével, mely gyönyörű látványt nyújt. Svájcznak legnagyobb és legszebb városa, igen széles rendezett utcákkal bir, a trotoirok oly szélesek,

mint Bécsben a Ringecken, és a kocsu-utak többnyire asphalt-kéreggel vannak borítva.

Öt órai ott mulatás után Genf városától búcsut vettem, az napon Lausanneig rándulván, hol egy éjet töltöttem. Utközben a vasuti menet alkalmával ritka élvezetü látványt nyújtott a Mont-Blancnak majdnem folytonos szemlélete, mely majdnem közepéig volt látható a látkör szerint, majdnem egészen hóval fedve.

Lausanneból reggel 9 órakor elindulva Oltenig, mely a svájci vasuti hálózatnak egyik összekötő pontja — onnét Luzernbe rándultam, azon szándékkal, hogy a Rigi-hegy csucsáig fölmenjek, élvezendő azon nagyszerü kilátást, melyhez hasonló Európában alig található. Azonban a két napig tartott folytonos esőzés ebbeli szándékomat meghiusítván, nem maradt egyéb hátra, mint ezen élvezetről lemondani, és utamat tovább folytatni. A rigi-i nagyszerüen gyönyörködtető kilátás felől érdekes közlés foglaltatik a „Fővárosi Lapok“ 203-ik számában b. Pongrácz Emil remek tolla által híven leírva, az erre vonatkozó passust ime közlöm veled: „Luzernben az egész város tele volt idegenekkel s este a zöld tavon annyi sajka, hogy minduntalan egymásba ütköztek. A Rigi gyakorol vonzerőt az utazókra, és méltán, mert egész Európában nincs hegy, honnan szebb kilátás nyílnék. Fel tehát a Rigi-re! Viznauig elröpültünk hajón a festői táj szépségein gyönyörködve. Onnan a Rigi-vaspálya, mely a legmerészebb alkotás — Staf felhőibe visz. A nők figyelmét is annyira elfoglalta a vadregényes vidék, hogy sikoltani sem értek rá e félelmes kirándulásnál. Két angol beszédéből megtudtam, hogy e nyaktörő vasut részvényei párin felül száz perczentet emelkedtek, és az angol börzén a keresett papirok közé tartoznak. Az említett ponton minden ember kiugrál, a rossz gyalogolók lóra, a nők hordszékkbe ülnek és felvitetik magukat! de már én és sok más szöges végü vastag botunkhoz támaszkodva, lihegve kapaszkodtunk a meredeknek.“

„Midőn az utas Salzburgot elhagyja, az egész vidék a drámai felé hajlik: de plasztikájában némi erőködés látszik; a svájci tájak fensége valóságos egetverő éposz, a kilátás pedig innen valamennyi vidék közül „Ilias“-ként emelkedik ki.“

„Lent a völgyben kristály-vizü szelid tavak, jobbra-balra gazdag növényzetü völgyek, melyek a smaragd eleven színével e

történelmi nevezetességü helyeket koszorúzzák meg. Elzárt tájképek, melyeknek búbája egész lelkünket lebilincseli. A messze távolban kopár bérczek, melyeknek tamariskjai és gyalog-fenyői fölött a kétes távolból hófuvatokhoz hasonló felhők csillognak. A távolban merészen kapaszkodó bérczek zöld pyramisai, a közeli Pilatus-hegynek zordon ég felé emelkedő merev kopár szétszaggatott szarvai, a távoli Alpések hólepte csúcsai, az elszórt apró falvak képe, 20—30 falunak panorámája áll előtted egyszerre, melyek közül szemed a kis Grötlire téved, hol 1307-ben Walter Fürst, Werner, Stauffacher és Arnold ab der Halden az osztrák kényuralom ellen összeesküdtek.

„A fenyők neki támaszkodnak a sziklaoldalnak, hogy a zugó vihar ellen megóvhassák magukat, és biztos menhelyet adhassanak a hozzájuk menekülő félénk madaraknak.“

„A sok egymásra düleszkedett hegy, mely alulról óriásinak látszik, innen csak kicsinyke törpe; mint a rabszolgák úgy feküsznek a Rigi lábai előtt, és a vén zsarnoknak, mely megvetően néz le rájuk, felhőkkel tömjéneznék; ez pedig köveket gurít a fejükre.“

„A Rigi-Kulmról több mint hatvan mértföldnyi távolságra lát az ember, és mily kedves a völgyből felhangzó hangzavar. Vig pásztorfiuknak szelid éneke, melybe a távol legelésző nyáj méla kolompólása vegyül! egy-egy gondtalan leányka vig nevetése, a csörgetegeknél tébolygó fiuk jódlírozása, a hegyi zuhatagok halk moraja, az apró falvacskák harangjainak kedves csöngése — saját-szerű és kellemes disharmonia, melynek hallgatásába egészen elmélyedtem.“

Luzernből a vaspályán Zürich felé haladva nekem is volt alkalmam a Rigi és átellenében a fentemlített Pilatus-hegyet láthatni, mert utközben az idő kitisztult, és a délkor még ködbe burkolt hegyormok rövid ideig tisztán láthatók voltak. Utközben elhaladtunk a zugi tó partján fekvő hasonló városka mellett is, melynek szintén festőileg kies környéke fölötté érdekes látványt nyújt; innét csakhamar eljutottunk Zürichig, melynek vidéke ez oldalról a legszebb hullámos és gazdag növényzetű tájképhez hasonló, és az utazóra a legkedvezőbb benyomást megörökítő. — Zürichben meghálva, más napon hazafelé irányoztam utamat, és a gyorsvonathoz egész Bécsig jegyet váltva, mely utat 24 óra alatt

megtehetni, onnét elindultam; utközben azonban azt vettem észre, hogy a jegy 8 napig érvényes (ezen egyiránt czélszerű mint igazságos eljárás már a németországi pályáknál is szokásos kezd lenni, csak nálunk marad még fenn a régi czopf), tehát Winterthurnál átkeltem a schafhauseni vonatra, hogy a Rajna nagyszerű vizesését megtekintsem. Ezen alkalommal b. Pongrácz Emil urral találkoztam, ki ugyanakkor ott időzött, és azzal foglalkozott, hogy a helyszínén — a vizesés nagyszerű hullámai közt létező egyik szikla-oszlop hátán élvezett benyomás szülte dicső látvány élénk behatása alatt leirhassa azon magasztos érzelmeket, melyek itt az emberi keblet a természet remek alkotása szemléleténél csodálkozásra ragadják, és elbájolják. — Schafhausenból másnap a Rajna vizén tovább utaztam Constanzig, mely a Bodentó innenső partján terül el, és Baden nagyhercegséghez tartozik; e kies városban nem időzhettem tovább, mert sietnem kellett Romanshornba, hogy a Bécs felé irányzott gyorsvonathoz csatlakozhassam, mely innét Lindauig a tón keresztül gőzhajóval van kapcsolatban. Lindauban megérkezve e vonat készen várt, hogy néhány percznyi időzés után Augsburg, München és Linz felé Bécsig szállítsa utazóit, hová aug. 30-án délelőtti órákban megérkeztem.

Nem mulaszthatom el előtted fölemlíteni, miszerint utközben egy kisebb svájci község mellett elhaladva — mely 30—40 házból állhatott — egy igen diszes épület tűnt szemembe, és én kíváncsian tudakoltam emberemtől, hogy e kies urilak kinek tulajdona legyen, ő egész meglepődöttséggel azt válaszolta, hogy biz uram az a községi tanoda. Midőn e fölötti csodálkozásomat nyilvánítám és abbeli kételyeimet, vajjon mily kegyadomány útján épülhetett ezen palota, ő egész nyugodtsággal azzal válaszolt, miszerint ezen tanoda főleg a helybeliek költségén épült, és egy részben a Canton is hozzá járult, azt téve hozzá, miszerint a svájciak első sorban a népnevelésre hajlandók áldozni, és ezen legelső polgári kötelességet hiven is szokták teljesíteni, különben azt jegyezvén meg mellékesen, miszerint ők egyéb continentális viszonyokhoz képest egynémely igen nagy terhektől mentek, mik szerinte nálunk p. o. roppant összegeket absorbeálnak, u. m. az állandó hadseregek tartása (magyar-ausztriai birodalomban az ő tudtával ez mintegy 200 millió forintba kerül évente), továbbá

nálunk a számtalan fegyenczházak, még számos lakóival, kiket közköltésen még eltartani is kell — és ehhez még az e tekintetben szükségelt birói személyzet cum ceteris adnexis stb. mindez nálunk nem kerül pénzbe, mert nincs állandó hadseregük, nincsenek fegyházaik, mert egész Svájcban nem létezik fegyencz, és valóban magam is tehetek tanuságot a felől, hogy Svájcban nem záratnak el a kapuk, szobaajtók, de még az almáriumok sem, és nincs reá eset, hogy valami elveszzen.

Mily szellemi felsőbbség, mely utánzásraméltó példaként lebeghet folyvást szemünk előtt!! és mindez főleg a népnevelésnek áldásos műve!! Siessünk tehát ezen példát követni!!

Ne ütközz meg, hahogy többször gyakorolt hibám szerint újabban fölajdulok általános gazdasági viszonyaink és állapotaink elmaradottsága fölött, és tetteleges elhanyagolása miatt azon fontos s majdnem egyedüli tényezőknél, melyek hivatva lennének összes bajainkon és vagyoni szorult állapotainkon gyökeresen segíteni; de — meglehet téves hitem, de legbensőbb meggyőződésem sugallata szerint meg nem állhatom, hogy eme kirándulásom alkalmával újabban szerzett észlelések és tapasztalatok fölött ne tartsak egy kis szemlét és ezeknek megfontolása és bírálása után elvont nézeteimet úgy, mint egyéni véleményt, veled ne közöljem, meg levén győződve, miszerint ez eszmecserét folytatva neked is kellemes időtöltést szerezhetek.

Kirándulásomból haza térve igen élénk emlékemben maradtak az ottani sok oldalu, s majdnem minden irányban kifejlett culturalis viszonyok, és mind társadalmi, mind főleg nemzetgazdasági tekintetben előrehaladott állapotok, és elszomorodott szívek ugyan — de a jobb jövőre kilátás biztos reményében kénytelen valék azon vallomásra fakadni, miszerint hazai állapotaink amazokkal párhuzamba — sajnos képét mutatják főleg anyagi elmaradottságunknak, és vagyoni szegénységünknek olyannyira, hogy midőn amott minden talpalatnyi tér a legmagasb de egyuttal leghasznosb cultura jelképe gyanánt az emberi szorgalom, munkásság és kitartás vívmányait dicsőíti és magasztatja, mind ezeknek nyomai nálunk csak igen gyéren láthatók, és a mi területeink amazokkal párhuzamba vonva olyformán tűnnek fel, mint ha nálunk a különben áldott föld még nagyrészen parlagon vagy

miveletlenül heverne, és hazánk népe még mai napiglan az egykori nomád életet folytatva a culturalis haladás és ennek óriási vívmányai iránt még kevés hajlammal bírna, és alig lenne hivatva vagy képesítve hazánk földjét a nyugoti cultura színvonalára emelni.

Németország előrehaladott culturalis viszonyai már régóta ismerttek levén, azok részletezésébe nem kívánok bocsájtkozni, és kizárólag a svájci köztársaság gazdasági viszonyai felől szándékom néhány szót váltani. Szándékom minden bizonynyal jó, de hiányzik a kellő tehetség méltó kifejezést adni azon culturalis állapotnak, mely ott lépten-nyomon elragadja a szemlélőt, és az embert anyagi s szellemi hatalma iránt bámulatra indítja, azon hatalom iránt, mely ezen ország összes területét valóságos viránya és egy nagyszerű kéjvidékké alakítván, oly szép és kies kertté változtatta, hogy ezen tény az emberiség valódi vívmányának és jótéteményének tekinthető, egyedül azon oknál fogva is, hogy számtalan utazó ott nemcsak kedves szórakozást és lelki táplálékot keres s talál, nemcsak bő tanulságot szerezhethet az ott látottak, és tapasztaltak tanulmányozása és felhasználása útján; de az ottani áldott levegő — s ezt a cultura is elősegítette — behatása, és azon kedvező benyomás előidézése alatt, mely az emberi kedélyt folytonosan emelkedett hangulatban ringatva, a társadalmi élet fő fűszerét képezi — az emberek egészségi állapotja megszilárdítására biztos óvszerül, és a test üde fentartása tekintetéből leghatásosabb forrásul szolgál.

Hogy mennyire igaz lehet, mit állíték, erről bő tanúságot tehet azon tény, miszerint évről-évre ezen előnyök fölhasználása indokából az oda utazók száma folyvást növekvésben van, mi abból is kitűnik, hogy a legközelébb lefolyt évszakban aug. 15-éig Svájc regényes s üdítő tájait és vidékeit statistikai adatok nyomán mintegy egy millió hatszázezer utazó kereste föl, kik többnyire heteket, sőt hónapokat is ott töltve, tömérdek pénzüsszegeket költenek el, és a belfogyasztás legjutalmazóbb útján az értékesítést legbiztosabban, legkönnyebben és legjövödelmezőbb módon lehetővé teszik, az ottani különféle mű- s iparágak terményeinek közvetlen értékesítésére hatalmas befolyással vannak, és minthogy folytonos anyagot és bő alkalmat szolgáltatnak a legélénkebb

forgalomszülte számtalan kereseti források megnyitására, és kihasználására, úgy ezen elvitázhatlanul nagyszerű anyagi tényezők egy kiapadhatlan forrását képezik azon vagyonosodásnak és jólétnek, melynek e föld népe örvend, és méltán megérdemel.

Sokan úgy vélekedhetnek, miszerint Svájc a kedvező helyzetet és anyagi jólétet egyedül a természet alkotta nagyszerű előnyöknek köszönheti. Ezen felfogás szerintem csak némi részben lehet érvényes, ugyanis számos évtizedek előtt vajjon volt-e Svájc egyedül nagyszerű természeti alkotásánál fogva oly virányos vidék, mely jelenleg az emberek millióit oda vonszolja, gyönyörködteti és állandóan leköti; azt hiszem, hogy nem! a svájcziaiak elsőben is a természet nyújtotta előnyöket oly módon igyekeztek hasznosítani, hogy az összes területet okszerű mivelet, ápolás és cultura alá véve, annak jövedelmezését mindinkább emeljék, és minden időben buzgón törekvők voltak a természet előnyeit a társadalmi s helyi érdekük és viszonyaik számtalan tényezőivel egészséges és harmonikus öszhangzásba hozni, mely tényezők már maguk szerint is elegendők valának előidézni és biztosítani azon általános fejlődést és jólétet, melynek alapjául minden bizonynyal az első anyagi s szellemi tőkék befektetése és ennek gyümölesözése tekinthető. — Ennek kellett okvetlenül megelőzni amazt, és csakis ennek koronként emelkedett eszközlése idézte elő azon jelenleg annyira gyümölesöző korszakot, melynek jutalmát a svájczai nép főleg szellemi tőkéje gazdag kamatjául magának mindenkorra biztosított.

Igenis ez így van, hiszen Európa egyéb tartományaiban is vannak Svájc-hoz hasonló vidékek és természeti alakzatok; tudtunkkal azonban nem ismerünk vidéket, mely oly keresletnek és vándor forgalomnak örvendene, mint Svájc; valószínűleg, sőt bizonyára nem tudták amott a természet adományait oly vonzó és minden irányban előnyös öszhangzásba hozni, mint a svájcziaiak. Igen sok példát lehetne fölhozni, hogy ez így van, sőt arra is lehetne példákat találni, hogy az egykoron virányos erdőségekkel gazdagon bekerített vidékek egynémelyike, az emberek gondatlansága, könnyelműsége és szellemi éretlensége miatt ma már kopár sivataggá változott, a természet ritka szépségeit elhomá-

lyositja és élvezhetlenné válván, nem nagy vonzerővel bír, hogy fölkerestessék és anyagilag istápoltsassék.

Svájczy utazásom indokából meritett reflexiómat ezuttal bevégezni szándékom, feladatomban tüzvén ki megjelölni és egy kissé körülírni ama tényezőket, melyek a m o t t minden irányban kifejtve és összhangzó működésben fentartva, az általam kiemelt culturalis viszonyokat s helyzetet előidézték, ellentétben azon sajnós mulasztással, melyszerint ugyanazon tényezők nálunk ekkoráig vagy egészen elhanyagoltattak, vagy nem eléggé méltányoltattak.

Társadalmi viszonyaink szerint a culturalis állapotok akként idomulnak, öregbednek vagy apadnak, a mint az erre beható tényezők ügyesen vagy ügyetlenül, sűrűbben vagy ritkábban, buzgó szeretettel és odaadással, vagy gondtalan felületességgel és közönyösséggel karoltatnak fel, és tartatnak működésben.

Szerintem minden tárgy, eszme, vagy gondolat, minden a nagy természetben élő lény, mely a fentebbi tényezők működése körül szerepelni hivatva van, egy bizonyos kisebb-nagyobb tőkét képvisel.

Ha ez áll, ugy legyen szabad ezeket osztályozni, és tüzetesen elemezni ezen tőkéknek befolyását az általános culturalis állapotok emelésére vagy csökkentésére, tekintettel főleg nemzetgazdasági viszonyainkra.

Nézetem szerint a fentebbi tőkéket következőleg vélném osztályozni, u. m.:

- a) a physikai s technikai erőkben rejlőkre;
- b) az anyagi vagy pénzerőkben rejlőkre, és
- c) a szellemi tőkék complexumára, mely tőkék nagy fontosságuk lehetnek ugyan egyenként s külön véve, de csakis bizonyos okszerű harmonikus összhangzásban és viszonylagos közreműködésben tartva, lehetnek arra hivatva s képesítve, hogy betöltsék és kikerekítsék azon térfogatot, melyben mozogni s üdvösen hatni feladatuk.

Nem lesz talán felesleges az a) alattiakat részletezni s körülírni, minthogy ezek messzeágazók; midőn a két utóbbinál ennek szüksége nem foroghat fenn.

Azokhoz számítom az emberek s házi állatok testi erejében,

a gőz, vizek, szél s villany hatásában rejlő erőkben összpontosult tőkét, valamint mindazon tárgyak tőkét is, melyek sokoldalú eszközeink körül segéd s nélkülözhetlen tényezőül tekinthetők.

Mindezen tőke csakis helyes s a viszonyoknak megfelelő okszerű forgatás által válik kamatozóvá. Azon tőke, mely forgalomba nem hozatik, holt tőke marad, s kamatot adni képtelen. Ha egy bizonyos tőke csak időnként, s imigy-amigy forgattatik, ugy az bizonyára nem fog annyit kamatozni, mint egy hasonló tőke, mely állandóan a közforgalomban tartatik.

A nagy feladat tehát, mely mindenkit megillet, a fentebbi tőkéknek állandó és okszerű forgatásában összpontosul.

Ha e tekintetben szemügyre vesszük az általános tapasztalást, s én különösen mindazokat, miket legutóbbi körutazásom alkalmával észlelhettem, úgy ki kell mondanom, miszerint az érintettem összes tőkék forgatása, illetőleg kamatoztatása a most jóval okszerűbben, buzgóbban és állandóbban eszközöltetik, mint nálunk; és minden kétségen kívül kizárólag ezen körülménynek lehet tulajdonítani azon szembeszökő nagy differentiáknak tömkelegét, melyek az ottani s a mi állapotaink összehasonlítása után oly kirívólag mutatkoznak.

a) Ha p. o. az emberi testben létező erőt, vagy állataink ebbeli tényezőjét egy kis párhuzamba vesszük, ugy tapasztalni fogjuk, miszerint az ezekben rejlő tőkék ott majdnem tizszeresen kamatoznak, midőn nálunk talán csak egyszer; mert ezek ott állandó működésben vannak, midőn nálunk csak ritkán, ugy hogy fel lehet tenni, miszerint ott egy ember, vagy háziállat tizszerte nagyobb értéket állit elő, mint nálunk; tehát ugyanazon egy tőke ott mennyivel többet kamatoz, mint nálunk, hol csak bizonyos rövid időszakoként csak ugy elvetve forgattatik.

Ugyanezen viszony áll az egyetemes gazdasági világ átalakítására oly roppant befolyásu gőzerőkben fekvő tőkék kamatoztatása, valamint a vizi művek ugy is mint kézi erőt pótló, vagy irrigatióra előnyösen használható tőkék kizsákmányolása tekintetében is. Mindezek ott az emberi ész s buvárkodás alkotta minden egyes esetben a lehetőség szerint teljesen kihasználtatnak, midőn nálunk hasonló eszközlésekkel csak gyéren találkozunk.

b) Az anyagi tőkék alatt a forgalomban levő készpénz-készletet és érték-papírokat lehet érteni.

Ezeknek folytonos s okszerű kamatoztatása körül sem birjuk kiállani a versenyt amazokkal, mert még aránylag kevés nálunk a szakképzettség, és az erre való hajlam s hivatás még ekkoráig nem verhetett elég gyökeret s felismerést bennünk, hogy azon anyagi tőkétet, melyekkel mégis birunk, kellően kamatoztatni megtanultuk volna.

Axioma gyanánt kell elfogadni azon tényt, miszerint csak pénz csinálhat ismét pénzt; vagy más szavakkal, hogy onnét, hová nem fordítunk munkát, észt, értéket, tehát pénzt, nem is várhatunk hasznót vagyis pénzt. Tőkétet kell tehát, és pedig minél nagyobbakat s minél sűrűbben hasznos eszközlésekre, mivelletekre, vállalkozásokra befektetni, hogy azokat okszerű számitással állandó forgalomba fogva, hasznosan kamatoztatni módunk és alkalmunk legyen.

A mindennapi szomorú tapasztalás arról tanuskodik nálunk, hogy anyagi tőkékben nem bővelkedünk. Ez ugyan nagy baj, s kedvezőtlen helyzet, de még sem oly szerencsétlenség, melyből a kibontakozás lehetetlen volna és minőnek azt sokan még ma is hiszik, és vallják.

Hajdanában azon nézet volt mérvadó, és helyesen, miszerint azon birtokos vagy iparüző, ki adósságokat csinált, ezzel megtette az első lépést utóbbi bukásához. Ezen föltevés akkor az esetek többségében alapos volt, mert akkori időben az adósságba bocsátkozott egyén többnyire haszontalanul elfecsérelte, eltékozolta a kölcsön kapott pénzt, a helyett, hogy azt okszerű befektetés által józan forgalomba hozva, hasznosan kamatoztatta volna. Ezen felfogás ma is a fentebbi értelemben teljesen alapos, és következése mindenkoron így fogja magát igazolni, de csak azon esetben, melyet említettünk, t. i. ha az illető a kölcsön nyert pénzt ma is haszontalanul elfecsérelni fogná, vagy nem értene azt hasznos forgalomba hozni, illetőleg kamatoztatni. Ellenkező esetben a fentebbi felfogás egészen téves, és káros következésű is lehetne, a mennyiben sokakat félrevezetni, és helytelen nézetben tartani képes lenne.

Azon esetben tehát, ha a kölcsön kapott pénz el nem paza-

roltatik, s e helyett okszerüen forgalomba hozatik, legkevésbé sem tartok tőle, miszerint megsemmisülhessen, elpusztulhasson azon tőke, mely hasznos miveletekre s beruházásokra fordittatik. — Elég példát mutat erre az egyetemes világ, nálunk is vannak egyes példák, melyek fentebbi állításomat igazolják. Tudok egy példát, hogy bizonyos, mintegy 36 év előtt törlesztésre felvett nagy uri kölcsön (egymillió kétszázezer forintnyi összegben), csupán azért, mert hogy az nem pazaroltatott el, hanem több uradalomnak okszerü felszerelésére fordittatott — jelen időben háromszoros jövedelemnek vetette meg alapját, és az illető birtokos ezen jelenleg már törlesztett tőkeberuházásnak köszönheti leginkább, hogy legvagyonosabb és rendezettebb birtoku főnemeseinknek egyike.

És valóban nagyszerü összegek s tőkék kívántatnak ahoz, miszerint igen sok tekintetben és pedig rendkívül elmaradott anyagi helyzetünk a kívánt javulásnak induljon. De igen kevés tőke van nálunk disponibilitásban, kevés a pénzkészlet, mit állapotaink alakítására fordíthatnánk, ha mégis azokon gyökeresen lendíteni kívánunk, — és ezt akarnunk kell, nehogy elpusztuljunk, — úgy nem marad józanul egyéb hátra, mint más pénzes emberek erszényeihez fordulni, és tőlük kölcsönt venni. — Jóval jobbnak tartom bár idegen pénzt és pedig minél többet behozni, azt itt okszerüen forgalomba hozni, és viszonyainknak megfelelő hasznosítás által kamatoztatni, mint ellenkezőleg ezt mellőzni, mert az előbbi esetben a kamatokban osztozunk ugyan, de egy részét magunknak biztosítani, és élvezni is fogjuk, midőn a második esetben attól végképen elesünk.

A tőkének jogosult kamatait, bár honnan jőjjenek azok, nem szabad, nem lehet az illetőktől megtagadni, és ne vonakodjunk a közös haszonban osztozkodni, mely haszonban mi azok nélkül s magunk szerint soha, de soha sem fognánk részesülni. Ne irigyeljük, ha más emberek is velünk közösen boldogulnak, kiknek közbenjárása nélkül állapotaink gyökeres javulása nem eszközölhető.

Azonban ne csüggedjünk, és bizzunk nemzetünk jó Geniusában, mely már többször a tévelygőket igaz utra térítette, bizzunk főleg a mindinkább fejlődő értelmiség józan felfogásában,

bizzunk a fölismerés hatalmas tényezőjében, mely a legelső lépés állapotaink javulására, bizzunk végre saját erőnkben, és elhatározásunkban, és ne rettenjünk vissza oly teendőktől, melyeknek terhe alól nem menekülhetünk többé.

„Venio nunc ad fortissimum virum.“ Midőn e tárgyhoz hozzá szólni készülök, jól érzem, hogy igen gyarló tehetséggel bírok, hogy kellően kifejezzem és helyesen indokoljam mindazt, mit elmondani kívánok, hogy az óhajtott viszhangra találjon.

A szellemi tőkék hatalma már világszerte el van ismerve, és minden képzelhető tőkék fölött elsőbbséggel bír és mint absolut urát a helyzetnek, előmozdítóját az emberiség jólétének, megtestesítőjét a haladás és tökéletesedés eszméjének, az embernek, mint czélszerű s hasznos eszközt kell tekinteni, melyet ha ő felhasznál, hivatását és fensőbb rendeltetését jobban megközelíti.

Az ész hatalma, mint szellemi tőke, az általam már előterjesztett két fejezetben körülírt tőkéket kamatozási képességben messze túlhaladja; mert mindkét fejezetben elősoroltaknak egyedüli mozgatója s istápjja, mert ezeknek életet egyedül ő kölesönöz, nélküle amazok holt tőkék maradnának; szóval oly magasztos hatalom, mely az emberiség anyagi jólétének s boldogításának csiráját méhében hordja, mely alkot, és ez alkotásával áldást terjeszt, mely az embernek — az isten képére teremtett embernek — méltó rendeltetésül, és a nagy alkotónak magasztos dicsőítésül szolgál, mely mindaddig, míg ember létezni fog — egy elévülhetlen és kiapadhatlan kincsforrásul marad fenn.

Csak szellemi tőkével lehet s pedig majdnem kizárólag birtokunkba ejteni az anyagi dolgokat; szellemi tőke nélkül az anyagiak a gyakorlati életben nem nagy értékűek.

A szellemi tőkének hasznos kamatoztatása az egyes embernek feladata, de mikénti kamatoztatása kizárólag az egyéniségben rejlik a szerint, a mint az több-kevesebb felfogási képességgel felruházva az ész s tudomány gyakorlati kimivelése körül több-kevesebb buzgóságot, erélyt s kitartást tanusított, és ezen tőke kamatoztatása mesterségében minél inkább előre haladott.

A szellemi tőke, ha nem hozatik forgalomba — úgy mint egyéb tőkék is — szintén holt tőke marad, és az emberiség részére mint nem létező, vagy elveszett tőke nem bír practicus jelentő-

séggel. — Mit használ az egyénben rejlő tudomány s képesség, ha azt az életben használni, alkalmazni elmulasztja, ha ismereteit, tapasztalatait másokkal nem közli, és nem adja át a közforgalomnak azon szellemi tőkét, melyet megszereznie sikerült.

Nem elég tehát szellemi tőkével bírni; forgalomba kell azt minél gyakrabban hozni, hogy az egyénnek mint olyannak gyümöleszözüvé, az egyetemes emberiségnek kamatozóvá válják, s mint közvagyon folytonos öregbedésnek és gyarapodásnak induljon.

A szellemi tőkéknek nagy horderejü és kiszámíthatlan hasznu kamatoztatása körül csoportosulni, legyen tehát főfeladatunk; ennél szebb s nemesb hivatása nem lehet az embernek; ezt követeli tőlünk az emberiség szent ügye, ezt hangoztatja saját jólétünk és boldogságunk helyesen értelmezett legfontosabb érdeke.

A kaján irigységnek is el kell ismerni, miszerint nálunk a szellemi tőkék nem hiányoznak, sőt e tekintetben jóval gazdagabbak vagyunk mint anyagiakban, és más népekhez képest némi előnnyel is bírnánk; midőn tehát e tekintetben nem hiányzik az alap, a legértékesebb tényező, a leghathatós eszköz, a leghatalmasb teremtő-erő, egy szóval a kellő szellemi tőke; ugy nemcsak saját s az emberiség legszentebb érdekeit sértenők, de legfőbb polgári kötelemünknek is elegetteni, és emberi rendeltetésünknek illően megfelelni elmulasztanók, ha ezen valódi kincs birtokában nem fejtenők ki a legbuzgóbb tevékenységet s erélyt szellemi tőkénk minél áldásosabb kamatoztatása körül.

Érintenem kell továbbá, miszerint nálunk a társadalmi, községi, vagyis a közéletben folytonos lánczolatban előforduló számtalan mozzanatok körül az ugynevezett „közszellem“ majdnem teljesen hiányzik, — mily hatalmas befolyása és kihatása van ennek az államok kulturális viszonyaira, mily nagy mérvben és áldást-terjesztőleg nyilvánul ez mindenütt, hol az ápoltatik, és egész érdeme szerint méltányoltatik, azt tanusítják számtalan példák és helyzetek, melyek nekünk követésre méltó irányul szolgálhatnának.

Hol valódi közszellem honol, ott mindenki egyiránt a legélénkebb érdekekkel viseltetik a közügyek legrészleteseb mozzanatai iránt, kellő figyelemmel van minden iránt, mi azoknak gyarapítását előmozdítja, siet javíttatni mindazt, mi a társadalmi életben

hiányos, örködik a közvagyon fölött, a közforgalmat tetemesen elősegítő s fentartó eszközökről folytonosan gondoskodik, elemi csapások enyhítése körül buzgólkodik, ezeknek káros hatása ellen magát megóvni és biztosítani el nem mulasztja; szóval egy szívvel-lélekkel egyike a másikáért közös akarattal működik; és így működve oly szirtet alkot, mely bizton dacolni képes a társadalmi élet terén előfordulni szokott számtalan viszontagságokkal és eseményekkel, „super hanc petram aedificabo ecclesiam meam“ igen találóan mondja a szent irás.

Ha fejtegetéseimben tévedtem, vagy nem voltam eléggé szabatos a felvett tárgy körüli nézeteim előadásában, úgy légy elnézéssel egy tisztán egyéni vélemény fölött, mely — habár az ebbeli kedvencz eszmével gyakrabban foglalkozott — mégis a kellő s valódi tájékozottságra fel nem vergődhetett.

DE BALLAGI GÉZA.

DE RALPHAGI GRESA

A Franklin-Társulat

magyar irodalmi intézet kiadásában Budapesten
(egyetem-utca 4-dik szám) megjelentek és kaphatók:

Cserszilvász Ákos. A vadászat mestere. Önképző gyakorlati utmutatás a vadászat kedvelői számára. Füzve 1 ft. 50 kr.

Eisenmayer Sándor és Göbel Celestin. Állatgyógyászat avagy hasznos házi állataink betegségeinek megismerése s gyógyítása Második kiadás. Füzve 80 kr.

FALUSI KÖNYVTÁR.

1. Magyar méhészkönyv. Irta dr. Farkas M. Második kiadás. Füzve 50 kr.
2. Úgyes Mari, a kis konyhakertésznő. Metzger műve után magyarítá István bácsi. Második kiadás. Füzve 50 kr.
3. Takarmány-növények ismertetése és tenyésztése. Irta Farkas Mihály. 50 kr.
4. Kereskedési növények művelése. Irta Reischer E. 50 kr.
5. Juhtenyésztés és gyapju-ismeret. Irta Reischer E. 50 kr.
6. Dely M. és J. Gyakorlati és elméleti sertéstenyésztés. Füzve 50 kr.
7. Apró majorság, vagyis a baromfi-tenyésztés fogl. Irta Farkas M. 50 kr.
8. A boglyár-gyümölcs tenyésztése. Irta Farkas Mihály. Füzve 50 kr.
9. A dinnye-tenyésztés foglalatja és a legjelesebb honi és külföldi csemegefajok ismertetése. Irta dr. Farkas M., földbirtokos. Eredeti ábrákkal. 50 kr.
10. A szarvasmarha-tenyésztés. Irta Kégly S. Nyolcz fametszettel. Füzve 50 kr.
11. Eperfa- és selyem-hernyő-tenyésztés Irta Áron Ede. Füzve 50 kr.
12. A szarvasmarha haszonvétele és kiválóbb fajtáinak rövid ismertetése. Irta Kégly Sándor. Füzve 50 kr.
13. A szőlőművelés kátéja. Irta dr. Perlaky Mihály. Füzve 50 kr.
14. Borászati vagyis pinczegazdászati káté. Irta dr. Perlaky M. Füzve 50 kr.
15. Miként emelhetjük gazdaságunk jövedelmét? Irta dr Réti J. Füzve 50 kr.

Gyürky Antal. Gyakorlati utmutatás, miként kell eljárni a szőlődezsmaiváltság keresztülvitelénél a felek, jogbiztosoknak, választott bíróságoknak és község-elöljáróknak. Füzve 80 kr.

Koppe J. G. A földművelés és állattenyésztés. Utmutatás a mezei gazdaság sikeres és minél több haszonnal üzésére A hetedik kiadás után Galgóczy Károly. Harmadik kiadás. Kötve 2 ft.

Lázár J. Erdészeti kézikönyv, műszaki segédzemélyzet, nemkülönben erdőbirtokosok, gazdatisztek, községek és gazdasági intézetek számára. 2 ft.

Mezei gazda népszerű vezérkönyve, a mostani viszonyokhoz alkalmazva. Galgóczy Károly után Reischer Endre.

I. Földművelés. Füzve 80 kr. — II. Az állattenyésztés. Füzve 80 kr.

Paczig G. C. A korunk igényei szerinti mezőgazdatiszt. Egyttal czélszerű s tanulságos kézikönyv a földbirtokosok, mérnökök, mezőgazdaság-intézők, kezdőgazdák s tanoncok, szóval mindazok számára, kiket érdekel a gyakorlati mezei gazdaság. Füzve 2 ft. 60 kr.

Dr. Perlaky Mihály. Népszerű szőlészeti és borászati kézikönyv. Számos fametszvényyel. Füzve 1 ft. 50 kr.

Wagner László A természettan elvei alkalmazásukban a gazdasátra, különös tekintettel Magyarország gazdasági viszonyaira Füzve 1 ft 60 kr.

